

55563

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KIBRIS - LEFKOŞA'DA, SELİMİYE BÖLGESİ 'NDE,
KENTSEL MİMARİ ÖGELERİ OLUŞUMUNDA, TARİHSEL VE COĞRAFİ ETMENLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mimar Huriye GÜRDALLI

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 2 Eylül 1996
Tezin Savunulduğu Tarih : 4 Eylül 1996

Tez Danışmanı : Prof.Dr. Atilla Yücel
Diğer Jüri Üyeleri : Prof. Dr. Mine İnceoğlu
Prof. Dr. Necati İnceoğlu

EYLÜL 1996

ÖNSÖZ

Bu tez kapsamında, kentsel mimari öğelerin oluşumunda, tarih ve coğrafyanın etkisi, Kıbrıs genelinde ve Lefkoşa - Selimiye Bölgesi özelinde, analiz edilmiştir. Bu analitik verilerin bugüne yansıyan mevcut durumunun, değişimin bir yazgı olduğu Lefkoşa'da, geleceğe aktarılmasını sağlayabilecek bir belge oluşturulmaya çalışılmıştır.

Akademik ve mesleki çalışmalarında her zaman destek olan ve bu tezin hazırlanması sırasında kendi kaynaklarından yararlanmama imkan sağlayan danışmanım Sayın Prof. Dr. Atilla Yücel'e, K.K.T.C.'deki araştırmalarım süresince yardımcı olan Lefkoşa Türk Belediyesi, Şehir ve Bölge Planlama Dairesi ve Eski Eserleri Koruma Dairesi yetkililerine ve destekleriyle her zaman en yakınım olan aileme içten teşekkürlerimi sunarım.

Bu tezin hazırlanmasında, 'yerin ruhu' kavramı kadar, 'yerli olmanın ruhu' da etkili bir faktör olmuştur. Akademik çalışmanın gerektirdiği objektiflikten, tüm çabama rağmen, zaman zaman uzaklaşmışsam, hergün birşeylerin yitip gitmesine seyirci kalmanın sıkıntısından, bu mirası aktaramamanın endişesindendir....

Eylül 1996

Huriye Gürdallı

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ	ii
İÇİNDEKİLER	iii
ŞEKİL LİSTESİ	viii
ÖZET	xi
SUMMARY	xii
BÖLÜM 1. GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Kapsamı	3
1.2. Çalışmanın Yöntemi	4
BÖLÜM 2. TARİH, KÜLTÜR VE AKDENİZ DÜNYASI	6
2.1. Akdeniz'de Ortaklıklar	7
2.1.1. Toprak	8
2.1.2. İklim	8
2.1.3. Deniz	10
2.1.4. Ticaret	12
2.1.5. Tarih	14
2.1.6. Uygarlıklar	14
2.1.6.1. Uygarlıkların Örtüşmesi	15
2.1.7. Mekanlar	17
2.1.7.1. Kent	17
2.1.7.2. Meydan ve Sokak	19
2.1.7.3. Ev	20
2.1.8. Aile	21
2.1.9. Göç	23
2.1.10. Miras	26
2.1.11. Örüntüler	27

BÖLÜM 3. BİR DOĞU AKDENİZ ADASI, KIBRIS	49
3.1. Konumu	50
3.2. Coğrafyası	50
3.2.1. Yeryüzü Şekiller	51
3.2.2. İklimi	53
3.2.3. Kıyıları	53
3.2.4. Toprakları	54
3.2.5. Ovaları, Akarsuları ve Gölleri	55
3.3. Tarihi	56
3.3.1. Tarih Öncesi Devirler	56
3.3.1.1. Neolitik Devir	56
3.3.1.2. Bronz Devri	59
3.3.1.2.1. Erken Bronz Devri	59
3.3.1.2.2. Orta Bronz Devri	59
3.3.1.2.3. Geç Bronz Devri	62
3.3.1.3. Demir Devri	63
3.3.1.4. Kıbrıs'a Yakın Uygarlıkların Adadaki Etkileri	64
3.3.1.5. Persler	65
3.3.1.6. Makedonyalılar	66
3.3.1.7. Ptolemeler	66
3.3.1.8. Romalılar	67
3.3.2. Orta Çağda Kıbrıs	69
3.3.2.1. Bizanslılar	69
3.3.2.2. I. Richard Dönemi ve Kıbrıs'ta Templar Yönetimi	71
3.3.3. Yakın Dönem Tarihi	72
3.3.3.1. Lüzinyan Dönemi	72
3.3.3.2. Venedik Egemenliği	74
3.3.3.3. Osmanlı Yönetimi	76
3.3.3.4. İngiliz yönetimi	79
3.3.3.5. Cumhuriyet Dönemi ve sonrası	80

3.4. Sosyal Yapısı	82
3.4.1. Etnik Yapı	83
3.4.2. Aile Yapısı	83
3.4.3. Eğitim	84
3.4.4. Eğlence ve Boş Vakit Geçirme	85
3.4.5. Sanat	86
3.4.6. Demografik Yapısı	87
3.4.6.1. Geçim	87
3.4.6.2. Nüfus	88
3.4.6.3. Yönetim.....	89
3.5. Kronolojik Tarihsel Gelişim Sürecinde, Kıbrıs'ın Akdeniz Dünyası'yla Sahip Olduğu Ortaklık ve Farklılıklar	89
3.5.1. Adanın Karakteri.....	92
3.5.2. Kültürel Özgünlüğü.....	93
3.6. Geçmişten Bugüne, Fiziksel Çevre ve İnsana Ait Özellikleri Yansıtan Yerleşim ve Yaşam Örüntüleri	94
3.6.1. Kırsal ve Kentsel Yerleşmeler	94
3.6.2. Kentleşme.....	97
3.6.3. Mimari.....	98
BÖLÜM 4. LEFKOŞA	100
4.1. Kıbrıs'ın Çevresel Gelişimi İçinde Lefkoşa.....	101
4.1.1. Kent Kimliği Kazanması.....	101
4.1.2. Başkent Olarak Diğer Kentlerle İlişkisi	102
4.2. Kıbrıs'ın Tarihsel Gelişimi İçinde Lefkoşa	103
4.2.1. Lüzinyan Dönemi.....	103
4.2.2. Venedik Dönemi	106
4.2.3. Osmanlı Dönemi.....	107
4.2.3.1. Fiziksel Yapıdaki Değişiklikler	107
4.2.3.2. Nüfus Yapısının Değişimi	109
4.2.3.3. Etnik Farklılığın Kökenleri.....	109

4.2.3.4. Ticaretin ve Zanaatin Canlanması	109
4.2.3.5. Karakteri	111
4.2.3.6. Konutların İç Karakteri	112
4.1.4. İngiliz Dönemi	113
4.1.5. Cumhuriyet Dönemi ve Sonrası	116
4.1.6. Günümüz Lefkoşası	120
4.3. Kent Dokusu ve Oluşumunu Etkileyen Faktörler	121
4.3.1. Etnik Yapının Yapısal Çevreye Yansıması	121
4.3.2. Kentin Algılanması ve İmajı	123
4.4. Büyüyen Lefkoşa	124
4.4.1. Suriçi Lefkoşa	126
4.4.2. 20. Yüzyıl Başı Surdışı Mahalleleri	128
4.4.3. Bugünün Modern Lefkoşası	133
4.4.3.1. Kent Planlamasıyla İlgili Çalışmalar	134
4.4.3.2. Mevcut Yapı ve Kentsel Formun Yorumu	135
BÖLÜM 5. SELİMİYE BÖLGESİ	150
5.1. Selimiye Bölgesi'nin Lefkoşa'nın Oluşumundaki Yeri	150
5.1.1. Suriçi'nin Formu ve Dokusu	151
5.1.2. Kentin Morfolojik Öğeleri	154
5.1.2.1. Yapı Adaları ve Parseller	154
5.1.2.2. Meydan	156
5.1.2.3. Sokak	158
5.1.2.3.1. Sokak Tipler	159
5.1.3. Selimiye Bölgesi'nin İşlevi	162
5.1.4. Bina Tipleri	166
5.1.4.1. Orijinal İç Avlulu Ev Tipi	166
5.1.4.2. Küçük İç Avlulu Ev Tipi	167
5.1.4.3. Planlı Sıra Ev Tipi	168
5.1.4.4. Yeni İç Avlulu Ev Tipi	169
5.1.5. Bina Bileşenleri	170

5.2. Değişen Yaşam / Mekan	175
5.3. Bir İç Kentin Akdenizliliği ?.....	178
BÖLÜM 6. SONUÇLAR.....	183
KAYNAKLAR	186
ÖZGEÇMİŞ	191

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 2.1. Akdeniz Dünyası'ndan örüntüler (1 - 77).....	29
Şekil 3.1. Kıbrıs'ın Doğu Akdeniz'deki konumu.....	49
Şekil 3.2. Adanın Piri Reis'in hazırladığı ilk haritalarından	50
Şekil 3.3. Adanın 3 esas topografik bölgesi ve yükseklikleri	51
Şekil 3.4. Adanın oluşumunu etkileyen tektonik kara hareketleri.....	52
Şekil 3.5. Girne dağlarından Mesarya'ya bakış.....	55
Şekil 3.6. Adanın Khirokitia'da ilk Neolitik yerleşimi.....	57
Şekil 3.7. Geç Neolitik dönemde Ayios Epiktitos Vrysi'deki (Çatalköy) yerleşimi	58
Şekil 3.8. İlk planlı kent Enkomi'nin uzun düz sokağı ve sağdaki dini bina etrafındaki oluşumu	61
Şekil 3.9. Vuni Sarayı'nın planı	66
Şekil 3.10. Antik dönemde, adanın en büyük ve zengin kenti Salamis	68
Şekil 3.11 Salamis'in 15,000 kişilik tiyatrosuna bakış	68
Şekil 3.12. St.Hilarion Kalesi'ndeki Bizans Kilisesi	70
Şekil 3.13. Lefkoşa'da St. Nicholas Kilisesi'nin (Bedestan) kapısı.....	73
Şekil 3.14. Bellapais Manastırı.....	73
Şekil 3.15. Othello Kalesi'nden Mağusa surları	75
Şekil 3.16. Mağusa'da Othello Kalesi'nin girişinde, dönemi simgeleyen Venedik aslanı.....	76
Şekil 3.17 Lefkoşa'da Ali Ruhi Çeşmesi	78
Şekil 3.18 Lefkoşa Arab Ahmet Camisi	78
Şekil 3.19. Ada nüfusun 1960, 1964 ve 1974 yıllarındaki etnik dağılımı.....	81
Şekil 3.20. Mağusa'da Namık Kemal Meydanı'ndan eski bir görünüm	86
Şekil 3.21. Soli'deki kuğu mozaiği.....	87
Şekil 3.22. Karpaz köylerinde ev.....	96
Şekil 3.23. Dar sokaklar, bitişik kerpiç evleriyle bir Mesarya köyü.....	96

Şekil 3.24. Modern köy evinden bir görüntü	99
Şekil 4.1. Adadaki eski başkentler ve önemli kentler	102
Şekil 4.2. Lüzinyan Dönemi'nde, Karlıdere'nin taşması tehlikesinin getirdiği orijinal dere eksenini boyunca yerleşim boşluklarını gösteren gravür	104
Şekil 4.3. Birçok değişikliğe uğramış eski Lüzinyan Evi.....	105
Şekil 4.4. Lefkoşa Atatürk Meydanı'daki (Sarayönü), Dikilitaş	106
Şekil 4.5. Lefkoşa'nın surlardan görünüşü	108
Şekil 4.6. Lefkoşa, St. George Kilisesi kalıntıları üzerine inşa edilen, klasik Osmanlı yapısı, Büyük Hamam	108
Şekil 4.7. Eski Arasta Sokağı	110
Şekil 4.8. Büyük Han'ın 1920'li yıllardan bir görünümü	110
Şekil 4.10. Kentin odak noktası, Selimiye Camisi	111
Şekil 4.11. Derviş Paşa Konağı'nda, birinci kattaki baş oda	112
Şekil 4.12. Girne Kapısı, surların eski ve trafiğe açıldıktan sonraki hali ...	113
Şekil 4.13. Eski Saray binaları yerine İngiliz döneminde yaptırılan mahkeme binaları	112
Şekil 4.14. Selimiye Camisi, Sultan Mahmud kütüphanesi ve eski bir Türk evi.....	115
Şekil 4.15. Arab Ahmet Bölgesinde kentin ilk otelinin bulunduğu sokak ...	115
Şekil 4.16. Mısırlı zade apartmanı.....	116
Şekil 4.17. Bölünmüşlük ve terk edilmişlik	117
Şekil 4.18. Suriçi Lefkoşa'da, farklı dönemlerin karakteristik mimari özelliklerinin ve simgelerinin binalara ve kent bütününe yansımaları	118
Şekil 4.19. Suriçi'nin değişen yüzü.....	120
Şekil 4.20. Suriçi parsel ve dokusunun değişimi.....	125
Şekil 4.21 Suriçi sokak yapısının değişimi	126
Şekil 4.22. 1881'deki negatif kent dokusu	127
Şekil 4.23. 1981'de, dokunun pozitif hale gelmesi	127
Şekil 4.24. Köşklüçiftlik Mahallesi'ndeki sokak yapısı.....	129
Şekil 4.25. Köşklüçiftlik Mahallesi'nden 2 konut örneği.....	130

Şekil 4.26. Bölgenin eski ve yeni sokak görüntüleri ve değişen ölçek	131
Şekil 4.27. Çağlayan Mahallesi'nin sınıra yakınlığı, bölgenin itibarını yitirmesine etken olmuştur	133
Şekil 4.28. Kentin büyüme şekli	135
Şekil 4.29. Boş parsellerin ve dağınık yerleşmenin etkisiyle negatifleşen kent dokusu	139
Şekil 4.30. Mevcut kentsel yapı ve ticari gelişim	141
Şekil 4.31. Suriçi merkezinden giderek uzaklaşan yeni kentin görünümü	146
Şekil 4.32. İkiz ve dördüz evlerin oluşturduğu yeni sokaklar	147
Şekil 4.33. Sıra Apartmanlar	148
Şekil 4.34. Dağınık müstakil evler	149
Şekil 5.1. Kentin, 1961'de çekilen hava fotoğrafı	152
Şekil 5.2. Suriçi Lefkoşa'nın omurgası	152
Şekil 5.3. Nader ile Bakhtiar'ın İslam kenti çarşı gelişim modeli	152
Şekil 5.4. Kentin ana yol sistemi	153
Şekil 5.5. Yapı adaları oluşumu	154
Şekil 5.6. Selimiye Bölgesi Parsel Oluşumu, 1927	155
Şekil 5.7. Selimiye Meydanı, 1927	156
Şekil 5.8. Selimiy Meydanı, 1996	157
Şekil 5.9. Selimiye Bölgesi sokak yapısı	158
Şekil 5.10. Farklı Sokak Tipleri	159
Şekil 5.11 Bölgedeki, farklı işlevlere sahip anıtsal yapılar	163
Şekil 5.12. Dönemlik kullanımların (günlük, haftalık), mekana etkisi	164
Şekil 5.13. Orijinal İç Avlulu Ev Tipi	166
Şekil 5.14. Küçük İç Avlulu Ev Tipi	167
Şekil 5.15. Planlı Sıra Ev Tipi	168
Şekil 5.16. Yeni İç Avlulu Tip	169
Şekil 5.17. Bina Bileşenleri	170
Şekil 5.18. Değişen örüntüler	175

ÖZET

Bir veri olarak tarihin bilincinde olmak ve dünyada var olmanın, geçmiş, bugün, gelecek arasındaki bir senaryodan ibaret olduğunu anlamak, var olanı açıkladığı gibi, bugünkü hızlı değişim ortamında, gelecek olanı, bilinmeyen de hayal etme imkanı verir.

Tarihi yorum, mimari biçimi sosyal analizin önemli bir parçası olarak görür. Ancak bu biçimi, onu oluşturan sebeplerle birlikte ele alır. Bu anlam arayışında, ideolojinin tarihi rolü de gözardı edilmemelidir. Devam eden sosyal ve politik uygulamalarla ilişkisi gözönüne alındığında, ideolojik hareketler, planlama kararlarını, konut ve kent mekanı üretimini, kentsel büyümeyi, yerel kaynakların kullanım kararlarını etkilemektedir.

Kıbrıs'ın bugünkü politik ve ekonomik koşullarından dolayı mimari geleceği için bir varsayımda bulunmak, genellemeler yapmak zordur.

Bu tezde, amaç, genelde Kıbrıs ve özelde Lefkoşa Selimiye Bölgesi'ndeki mimari öğelerin oluşmasında, tarih ve coğrafi etmenleri ortaya koymaktır. İlk bölümde, tezin amacı, kapsamı ve konuyu ele alış yöntemi ortaya konmuştur. İkinci bölümde, adanın ve Lefkoşa'nın kimliğinde etkin Akdeniz kültürünün, bugüne gelen ortaklık ve farklılıklarının anlamı irdelenmiştir. Sosyal ve mekansal analiz, hem, coğrafi sınırları içinde hem de, kendi tarihsel gelişim ilişkileriyle yorumlanmaya çalışılmıştır.

Adanın boyutu, morfoloji, yerleşilebilirlik, etnik farklılık, iç-kıyı, kırsal-kentsel yerleşim, geçim bakımından Kıbrıs genelindeki irdelemeye imkan vermiştir. Üçüncü bölüm, adanın hem ortak coğrafyadaki diğer mekanlarla mukayesesine, hem de ada genelindeki saptamanın sonuçlarına yer vermektedir.

Dördüncü bölümde, Lefkoşa, kent ölçeğinde ele alınarak, kentin değişimi, tarihi Suriçi kent, 20. yüzyıl başındaki ve bugünkü gelişimi sorgulanmıştır. Değişen toplumsal yapıya rağmen, metamorfoza uğrayan ama kaybolmayan örüntülerin, kent bütününe, hatta ada bütününe yansımaları irdelenmiştir. Bu analizin ışığında, değişmeye hazır bir varlığın olası politik kararlara göre dinamiği kurgulanmaktadır.

Beşinci bölümde, kentin tarihsel yorumunu yapabilmek, mimari mekanı okuyabilmek için, tarihi Surlariçi Lefkoşa'nın Selimiye Bölgesi daha detaylı olarak analiz edilerek biçimin gerisindeki anlama ulaşılmaya çalışılmıştır.

Altıncı bölüm, yapılan analizlerin sonuçlarının değerlendirilerek, verilerin yorumlandığı sonuç bölümüdür.

SUMMARY

Section I

Within the context of this study, the effect of historical and geographical factors in the formation of urban elements at Cyprus - Nicosia, Selimiye Quarter has been analysed. The study has been carried out in different scales; Cyprus as a whole, then Nicosia, as an inland capital of the island and the Selimiye Quarter, as the oldest region of the Walled City. As Cyprus is a Mediterranean island, the formation of place is studied in comparison with the similarities and differences of other Mediterranean countries.

To accept history as an important data, helps our understanding of life as a scenario, a bridge, between past and future.

The change of life and place is an inevitable element for the continuation of communities. When this change is very rapid, there is a problem of not keeping cultural values, and many sociologists and theorists are working on this problem. At these studies, architecture is not only seen as a cultural or typological data, but also as an important part of social system. Architecture within this context, has the dialect of time, place and social being.

'Place', is also a very important factor in the formation of societies. Geography gives land, its character, its 'genius loci'.

The comments on history, relate the political and economical events and institutions as the mediators of urban formation. Studying ideology (thoughts, values, perception of images) as a historical element, directs the analysis to find out the meaning behind the architectural form and daily life, behaviors, patterns play an important role in the ideological critics.

The political and economical conditions of Cyprus, make it hard to generalize and make assumptions about its urban and architectural future.

In the last years, there has been a demand for the continuation of social and cultural values. This continuation, however, does not deny the need of change. The analysis of typological and morphological elements with the concept of the meaning behind the form, helps our understanding of the formation of a setting, and also gives chance to imagine for the future.

Change is not only a physical fact but its effects can be seen in social and cultural dimensions too. The 'meanings' in physical environment and architecture shows the process of social life.

Urban architecture, assumes a more general 'language' and reflects the complex meaning system of architecture. Symbolisation and transposition are the two factors of urban architecture. The gathering of these meanings gives a place its 'genius'. The analysis of a setting or an urban form, enables us to unite the social, ethnological and historical interpretations.

In this thesis, historical background, behavioral patterns and the build-up of cultural and architectural values of Nicosia - Selimiye Quarter has been studied within this context. As Cyprus is a small island, the decisions for other cities, effect Nicosia too. So, the island is seen as a whole system. The destiny of the island is closely related with its location in the East Mediterranean. The typological and historical data of Nicosia - Selimiye Quarter analysis has been evaluated in comparison with the other Mediterranean countries and islands.

If, at the end of this evaluation, there are similar behavioral, environmental and architectural patterns, this brings us to the conclusion that there can be similar solutions for the problems of future designs.

In all these discussions and interpretations, 'place' and 'time' are the two dimensions taken into consideration. 'Place' has been studied from general (Mediterranean) to a specific place (Selimiye Quarter) and time from past to the future. In Selimiye section, time is also considered in a behavioral level.

Section II

Mediterranean World has been a meeting place for the people, ships, thoughts, religions and the art of living for centuries. It keeps many elements opposing each other and it is this factor that gives its character; everything unites to form an original whole.

Mediterranean World is a living system which reflects the history of settings, their duration, their movements and repetitions.

The common factors of Mediterranean: Its land, climate, sea, trade, civilisations, place, city, family, migration and heritage has been studied with examples.

This section of the study, has been prepared by the quotations from the books of Fernand Braudel about Mediterranean World as he analyses not only the daily lives of people, the continuation of settings and the whole environment but the ones which is different from others. He is a historian who evaluates historical events within the frame of the geographical context.

At the end of this section, the common visual patterns are given from different Mediterranean countries.

Section III

This section gives information in a general perspective on Cyprus; its location, climate, different geographical morphological regions and coastal - inland, rural - urban settings, giving emphasis to the scale of the island.

As Cyprus is located on a seismic area, a number of earthquakes have damaged its settings throughout its history. The dominant dry and hot climate during nine or ten months of the year and the low annual rainfall, especially in the lowland areas, have been determining the factors for its urban and architectural characteristics. The climatic conditions, of course effected the use of materials for constructing, proportions of elements and their becoming together for environmental quality.

The archeological history of Cyprus, gives information about the different influences, settlements and movements, through the island of the neighbouring empires, kingdoms or forces controlling the territory and it is seen as the symbol of power between Christians and Muslims.

Important settlements, have been dated back to the 6th millenium B.C. Its strategic position in the East Mediterranean has meant that the island had different rulers over centuries. The Phonicians, Achaeans, Assyrians, Egyptians, Persians, Romans, Byzantines, Lusignans, Venetians and Turks have all their turn. Each has left traces in architectural environment. However, the prosperity of these periods was seen mostly in urban areas, the rural settlements and the daily life of the Cypriots were broken off from the settlements and lives of the nobles.

the settlements throughout centuries have gone through a slow and natural process; formalized according mostly to the agricultural living, defense, war, and climatic conditions. The characteristics of Cyprus house have been showing similarities and variations due to the different regions of the island although it is small in scale.

It is questioned if the historical periods of the settings are showing some common factors within chronological development of the island itself and with the other Mediterranean countries..

Section IV

Nicosia is analysed within the historical progress of the island. Its character as city, as an inland capital and its relation with other cities has been studied with a chronological development. It is the only divided capital city; capital of two administrations. Nicosia today, accounts about half of the urban population. The old city of Nicosia, concentrates most of the buildings of cultural, historic and archeological value in Cyprus from the medieval period onward.

The image of the city is closely related with its complex historical events. The architectural heritage existing in the island is a unique example of mixed characters as a contribution of the monuments of Lusignan, Venetian, Ottoman times, The Ottoman and Greek houses and the British government houses. Climate has a direct role on the city's image too. Heat, dusty winds, drought and the overflow of Pedhios River affected the foundation of streets, gardens, building heights, use of water, proportion of windows.

The walls around the old city, constructed by Venetians for protection against the Turks, determines the form of today's Walled City. The old maps of the city confirm that the main urban structure was established between 1571 and 1878 and an important densification of buildings took place in the Walled city until the first period of the British administration. The beginning of the city's expansion outside the walls was consequently determined by the new government offices of British officials and also by the impact of the new motorways.

In this section, the factors which effected the city form and pattern, the reflection of ethnicity on structural environment been argued. It covers the traditional settlement form and privacy at housing group level, social interaction, house typology in a single house unit, construction systems and the socio-economic conditions of the inhabitants.

Nicosia's development is seen in three stages. The Walled City -the core -, the 20. century quarters outside the walls and the modern city of today. The changes in the city form, street patterns, building forms have been exemplified. It is questioned whether there are common patterns and life styles in spite of the changing structure of the community. The varying elements are thought as the determinants of the profile of a dynamic city.

Section V.

The interacting elements giving the region its form and function showed the importance of the region within the city. It is the most historical and prestigious region where the Gothic Hagia sophia (Selimiye Cami) takes place. Sultan Mahmud Library and other buildings, khans, hamams, from Ottoman Period and artistic houses are in that region too. Selimiye, with its bazaar, schools, cemeteries, fountains, orchards had the typical appearance of a 'Turkish Mahalle'. The houses are separated from the street by the courtyard walls and the daily lives were mostly spent behind these walls but the interaction of Turkish and Greek Cypriots, this pattern had changed and a street life became an important character of a Cypriot's life style. the interaction of two ethnic groups had changed socio-cultural and demographic aspects too.

The wars, invasions, immigrants and the separation of the division of the city were the important factors that the character of the city and gave its 'genius loci'.

Every civilisation, during its historical evolution, has its own way of considering and using the territory as well as of building its settlements. What we can read today through the resulting physchonomy is the fusion of these complex stratifications; this happens to the urban form, to the urban tissue and to the building typology ,the last scale of elements composing a settlement.

The study on Selimiye urban tissue has allowed the identification of four building types.

1. Original Courtyard House Type
2. Minimal Courtyard House Type
3. Planned Serial House type
4. New Courtyard House Type

These grouping, also shows the social structure of the city.

This section gives the morphology and typology of the components of the city. Its form, has been carried out consistently in a wide range of scale; the scale of the region, the scale of the neighbourhood, scale of the street and the scale of an individual house.

In forming the street pattern, the needs for psycho-social environment and physical environment overlap so well. The street pattern, when concerned with privacy, have a form that gets narrower from general to private.

Today, it is a place where in day time there is a crowd fulfilling its streets but at nights it is a desserted place. There is a rapid change both in spatial and behavioral patterns.

The common criteria of Braudel's Mediterranean World argued within the island, is questioned in Nicosia, although it is an inland city. As, Selimiye Quarter has the main characteristics of a city itself, it can be questioned within Selimiye.

Section VI

In this section the overall historical development of the city is evaluated within the island and the Mediterranean scale.

This study does not intend to convert the analytic datas to design guide-lines directly. It is an attempt to enrich our understanding of the city. Nicosia as a whole and the Selimiye Quarter is thought as a document, visual presentation of the morphological growth of the city.

BÖLÜM 1 GİRİŞ

İnsanın en temel ihtiyacı, varoluşuna bir anlam katarak yaşamaktır. Mimarının en önemli esaslarından biri de insana varoluşsal bir dayanak vermektir. “Kabuğu nasıl bir midyenin parçasıysa, evi, bahçesi de onun bir parçasıdır. O kabuk-ev, onu sarmalar, onun üzerindedir, çevresindedir. Hatta ölüm bile orayı, o kişinin varlığından, yaşadıklarından ayıramaz” (Tamaro, 1995, s.27).

İnsan, doğadaki kabuktan farklı olarak, kendi konutunu, bir düşünce ürünü olarak oluşturur. Kültürel özelliklere göre biçimlenen ve toplumun sosyal mantığını da yansıtan bu kabuk-ev, çevresiyle birlikte, insana bir kimlik kazandırdığı gibi, insan da diğer canlılardan farklı olarak, çevresini kendisine göre değiştirir.

Tarih, birbiri ardına dizilen olaylarla, rejimlerin, üretim biçimlerinin, toplumsal değerlerin ve geleneklerin değişimine sahne olmuştur. Bütün bu geçicilikte yine de her zaman kalıcı olan ‘yer’ (coğrafya) ve insan kimliğidir.

Toplumsal gelecek bakımından kaçınılmaz olan değişimin hızı, kültürel sürekliliğin korunamaması, düşünür ve kuramcılar bu sosyal değişim sorununu ele almaya yöneltmiştir. Ancak konuyla ilgili farklı disiplinler, farklı yaklaşımlar göstermektedir. Tarihçi, toplumsal olayları anlatırken, öncelikle ortaya konması, seçim yapması nedeniyle, kendi ideolojisini yansıtır; toplumların hareketliliğini birleştirir, bütünü anlatır. Sosyoloji ise, bu birleşmelerdeki özgül koşulları irdeler ve ideolojik boyutları saptar. Diğer bir deyişle, tarih bilimindeki gerçeğin yanlılığını en aza indirmeye çalışır (Gurvitch, 1985, Dener, 1994).

Son yıllarda, toplumsal yapıyla ilgili çalışmalarda, mimari de, sadece kültürel veya tipolojik veri olarak incelenmekten çok, sosyal sistemin bir parçası olarak ele alınmaya başlanmıştır.

Bu bağlamda görülen mimari, 'zaman - yer - sosyal varlık' diyalektiğini içermelidir. Sosyal analizde, yer, toplumların ve tarihlerinin oluşumunda zaman kadar önemi bir faktördür. Herhangi bir kara parçasına o 'yer' kimliğini, yazgısını veren coğrafya, analizin merkezini oluşturur. Her toplumun ideolojik, sosyal, kültürel ve coğrafi içerikten bağımsız düşünölemeyen bir tarihsel gerçeklik politikası vardır. Her farklı yerin, aynı tarihsel süreç içindeki gelişimi, sahip olduğı coğrafya ve davranışsal karaktere göre farklılıklar gösterebilir. Tarihsel ve kültürel yorum için, genele, zamanın homojen, basit ve çelişmeyen görüntüsüne karşı, 'farklı', özel olan analiz edilmelidir.

Tarihi yorum, mimari söylevi, politik, ekonomik olayları tek başına kronolojik zamanla ilişkilendirmeye çalışmaz. Onun yerine, politik ve ekonomik uygulamaların, kurumların nereye kadar ve ne şekilde mimariye aracılık yapacağıyla da ilgilenir.

İdeolojinin (fikirler, değerler, kişinin kenti, toplumu algıladığı imgeler) tarihi rolü farkedilerek, çalışmalar, direkt sebep/sonuç ilişkisi kurmaktan çok, altı çizili anlamlar aramaya yönelmiştir. Tarihi yorum, binayı sadece görülen stil düzeyinde sorgulamaz; bu stilleri meydana getiren görünmez kuralları araştırmaya yönelir. Günlük hayat, davranışlar, yaşamsal örüntüler, ideoloji kritiğı için önemli bir boyut teşkil etmektedir.

Bu tezde genelde Kıbrıs ve özelde Suriçi Lefkoşa'nın, sosyal yapısı incelenirken, biçimsel mimari anlam, yaşamsal boyutla birlikte ele alınmıştır. Akdeniz Dünyasıyla sahip olduğı ortak davranış örüntülerinin yanısıra, farklı, kendine özgü ruhu, hem coğrafi sınırlar içindeki yeri hem de kendi kronolojik tarihsel gelişimi incelenerek ortaya konmuştur.

1.1. Çalışmanın Kapsamı

Bu yüzyılın sonunda, süreklilik için yeniden bir talep ortaya çıkmıştır. Değişimin vazgeçilmezliğini yadsımayan bu süreklilik anlayışında, geçmiş bugüne taşıyan ve yarını haber veren tipolojik ve morfolojik veriler, tasarımcılar için ipuçları ortaya koymaktadır (Schulz, 1980).

Sadece fiziksel olarak değil, toplumsal ve kültürel boyutta da değişimin etkileri yaşanmaktadır. İnsan yaşayışında, kültürü yansıtan yapısal çevre ve mimari ürün, içermiş olduğu anlamlar bütünüyle toplumdaki yaşayış sürecini göstermektedir.

Kent mimarisi ise sembolizasyonu ve transpozizasyonu temel aldığı için, daha genel, ortak bir dili varsayar ve daha kompleks bir anlamlar sistemini yansıtır. Bu toplanan anlamlar, mimari vasıtasıyla, o yerin 'ruhunu' oluşturur (Schulz, 1980). Başka yerlerde de kökleri olan toplumsal kültür, somutlaşıp mekan oluşumuna etkiyorsa, birtakım ortak biçimler, davranış şekilleri ve örüntü dili ortaya çıkar. Kent mekanının - ya da yerleşmenin - dilsel analizi, toplumbilimsel, etnolojik ve tarihsel yorumları buluşturmak olanağı vermektedir (Yücel, 1982).

Bu mimari ve örüntü dilini var eden toplumlar, bulundukları yerde, sadece yapılar ve adetler değil, bunların gerisindeki kavramsal sözlüğü de oluşturmuştur (Bergil, 1995). Bu nedenle, kentteki anlam, sadece biçimsel öğelerde değil, biçimin gerisinde, onu 'o yer'de var eden kavramsal ortaklıklarla birlikte sorgulanmıştır. Bu ortak dilin orada oluşup oluşmayacağına, iklim, coğrafya, tarih, sosyal ve ekonomik faktörler de etkendir.

Bu tezde, tarihsel geçmişi, davranış örüntülerini, kültürel ve mimari birikimini barındıran Lefkoşa ve Selimiye Bölgesi, bu çerçevede analiz edilmiştir. Akdeniz'de kent, bir merkezdir; hem kendi sınırları içinde, hem de mensubu

olduğu daha geniş bir coğrafyada. Kıbrıs gibi küçük ve izolasyonla bağımlılığı bir arada yaşayan bir adada, adadaki diğer kentler için alınan kararlar da Lefkoşa'daki yaşamı ve çevreyi büyük oranda etkilemektedir. Selimiye Bölgesi ve Lefkoşa, ada ölçeğinde, kır-kent, iç-kıyı mukayeseleriyle ele alınarak, kentin geçmişten bugüne diğer kent oluşumlarıyla gösterdiği ortaklıklar ve farklılıklar ortaya konmaya çalışılmıştır. Kıbrıs, Akdeniz'deki konumundan ve adalılığından dolayı, kent ve ada ölçeğindeki mekansal ve kavramsal (tipoloji) analiz, daha geniş bir ortak dünya, Akdeniz Dünyası'yla mukayeseli olarak değerlendirilmiştir. Verilerin değerlendirmesi sonucunda, eğer birtakım biçimsel, mekansal ve yaşamsal ortaklıklar görülüyorsa, bu, Akdeniz kentlerinin bugünkü problemleri ve çözümlerinin dilinde de ortaklıklar olabileceğini düşündürmektedir. Bu yaklaşımla, yarına yönelik kurgular için problematiğin belirlenmesine ve mevcut durumun belgelenerek yorumlanmasına çalışılmıştır.

1.2. Çalışmanın Yöntemi

Yapılan çalışma, direkt tasarıma yönelik öneriler sunmak değil, tarihi, coğrafi ve kültürel etmenleri gözönüne alarak, geniş bir ölçekte kentin gelişimini sorgulamak ve değerlendirmek çabasıdır.

Her sistemin bir strüktürü vardır. Ele alınan çevre, onu etkileyen ve onun da bütününde bir yere sahip olduğu daha geniş ölçekteki bir sistemin parçasıdır (Yürekli, 1995). İnsanın, çevrenin ve zamanın etkileşimi çerçevesinde ele alınan çalışmada, kentin ve bölgenin gelişimi ve değişimi birbirini kapsayan bir sistemler bütününde irdelenmiştir.

Selimiye Bölgesi $\subset$ Lefkoşa $\subset$ Kıbrıs $\subset$ Akdeniz Dünyası

Kıbrıs bölümü, Lefkoşa'nın varlığının, biçiminin nedenlerini açıklarken, Lefkoşa da, hem Selimiye Bölgesi için bir üst sistem oluşturmakta, hem de parçası olduğu Kıbrıs bütünü için sahip olduğu önemi ortaya koymaktadır.

Yapısal çevredeki sorgulama, her ölçekte, tarihsel, ekonomik, politik ve ekonomik verilerle birlikte değerlendirilmiştir. Davranış örüntülerinin de mekanla etkileşimi gözönüne alındığı için, 'insan ve yaşam' boyutu önem kazanmaktadır. Toplumun genel yaşayış tarzı içinde, sınıf farkının, etnik yapının ve göç olgusunun toplumsal yapıya ve mekan oluşumuna yansıyan yönleri ele alınmıştır.

Bütün bu tartışma - yorumlamada, 'yer', genelden özele ve 'zaman', geçmişten bugüne irdelenmiştir. Selimiye Bölgesi özelinde, zamanın davranışsal - mekansal değişimi, günlük (gece-gündüz) ve haftalık periyotlar da gözönüne alınmıştır.

BÖLÜM 2. TARİH, KÜLTÜR VE AKDENİZ DÜNYASI

Tarih, çevremizi saran bugünün sorunları, kaygı ve sıkıntıları adına geçmiş zamanların sürekli sorgulanmasından başka bir şey değildir. Bunu, insanların kendilerine yarattığı başka hiçbir dünya, Akdeniz kadar kanıtlayamaz; çünkü Akdeniz'in kendini anlatmasının, kendini tekrar tekrar yaşamasının sonu gelmez. Bu, aynı zamanda, geçmişteki varoluşunu bugün de sürdürebilmesinin bir koşuludur. (Braudel, 1990).

Akdeniz'in tarihsel geçmişi, çeşitli ve benzer toprakları, çoğu zaman zorluklar yaratan doğası, mücadeleci uygarlıklarıyla, birçok tarihçi, romancı, coğrafyacı, iktisatçı ve insan bilimciyi bu dünyayı araştırmaya yöneltmiştir. Akdeniz, bu iç denizle bir gün karşılaşmış olan bütün Batılı yazarlara, kendini, bir tarih sorunu, bir 'uzun süreç' sorunu olarak önermiş, Jean Giono'nun, Carlo Levi'nin, Lawrence Durrell'in, Andre Chamson'un bir kitabının rastlantısı içinde yeniden ortaya çıkmıştır (Braudel, 1990).

Bu tezde, Kıbrıs, Akdeniz Dünyası'nın bir parçası olarak ele alınarak, adanın tarihsel, kültürel gelişimi, aynı dönemlerde ortak iklim ve coğrafyayı paylaşan çevresi ve adaya olan etkileriyle birlikte değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, Akdeniz tarihinin yerleştirilmelerini, sürekliliklerini, hareketsizliklerini, tekrarlarını, düzenliliklerini coğrafi bir gözlemin çerçeve ve taramalarına göre araştıran, insanların geçmiş hayatlarının bütün yapıları veya tekdüze düzenliliklerini değil de, bunların en önemli ve gündelik varoluşa ilişkin olanlarını araştıran ve bir tarihçi yapısalcılığıyla ortaya koyan Fernand Braudel'in Akdeniz ve Akdeniz Dünyası'yla ilgili kitapları bu bölümün esas kaynağını oluşturmuştur.

Bölümün içeriğini oluşturan konular, Braudel'in, 'Akdeniz-Mekan ve Tarih (1990), Akdeniz -İnsanlar ve Miras (1995) ve Akdeniz ve Akdeniz Dünyası

(II. Cilt,1990) kitaplarından yararlanılarak hazırlanmıştır. Kimi yerlerde Braudel'in bilgileri konuya göre özetlenmiş, kimi yerlerde ise müdahale edilmeden Braudel'in kendine özgü anlatımından, cümlelerinden alıntılar yapılmıştır.

'Akdeniz, tarihe bir "başka" yaklaşım tarzı sunmak için güzel bir fırsattır. Çünkü gördüğümüz ve sevdiğimiz haliyle bu deniz, bizi şaşkınlığa düşüren geçmişiyse, kanıtların en açık seçik olanıdır' (Braudel, 1990, s.10).

2.1. Akdeniz'de Ortaklıklar

Akdeniz'in çok eski bir yol kavşağı olması, binyıllardan beri, ona koşan insanlar, yük hayvanları, arabalar, gemiler, fikirler, dinler, yaşama sanatlarıyla zenginleşen bir Akdeniz Dünyası meydana getirmiştir. Binbir şeyin hepsi birden, sayısız peyzajlar, birbirini izleyen birçok deniz, birbiri üzerine yığılmış birçok uygarlık orada buluşmuş, tarihini altüst eden olaylara sahne olmuştur. Bu zengin mekanlar sürekliliğine sahip Akdeniz'de gezen, Lübnana'da Roma dünyası, Sardinya adasında tarih öncesi, Sicilya'da Yunan kentleri, İspanya'da Arap varlığı ve Yugoslavya'da Türk İslamıyla karşılaşır. Bugün hala yaşayan çok eski şeylerin yanında, aşırı modern şeylerle de karşılaşır. Bu, hem adaların antik dünyasına dalmak, hem de her türlü kültür ve kazanç akımına açık olan çok eski kentlerin yepyeni görünümleri karşısında şaşkınlığa düşmektir.

Yer şekilleriyle olduğu kadar insanlarıyla da bir kavşak olan, birbirine zıt öğeleri kendinde barındıran Akdeniz, herşeyin birbiriyle kaynaşıp özgün bir bütünde toplandığı bir sistem oluşturmaktadır. Bunu vareden, doğanın sunduğu lütuflar ya da sebep olduğu felaketler kadar, insanların sürüp giden gayreti, doğa karşısında kazanılan başarıların, sonsuz rastlantıların tümüdür

2.1.1. Toprak

Akdeniz, dünya haritasından bakıldığında, yer kabuğunun basit bir parçası; Cebelitarık'tan Süveyş Kanalı ve Kızıl Deniz'e doğru uzanan, iki ucu dar, ortası geniş bir iç denizdir. Kırılmalar, çatlamlar çökmeler, üçüncü zamana ait bükülmeler, çok yüksek ve sarp sıra dağların sonu gelmez zincirini oluşturmuştur.

Bunlar, hareketli şekilleriyle, Akdeniz ülkelerinin yüzeyini taştan bir iskelet gibi delik deşik eden yüksek ve genç dağlardır: Alpler, Apeninler, Balkanlar, Toroslar, Lübnan Cebeli, Atlaslar, İspanya sıra dağları, Pireneler. Denize ve portakal ağaçlarının çiçek açtığı sıcak ovalara tepeden bakan, zirvelerinden aylarca kar eksilmeyen sarp doruklar ya da çoğu zaman doğrudan suya inen dik yamaçlar, birbirine çok benzeyen görünümüler oluşturmaktadır.

Ancak, kuzeyde yer yer ve esasen güneyde kesintiler görülür. İnsanı şaşırtan, sonsuz gibi görünen Tunus sahilinden, Nil deltasına ve Lübnan dağlarına kadar binlerce kilometrelik bir kıyı şeridi uzanmaktadır.

Akdeniz'in parçalanmış topoğrafyası, dağlar, deniz ve çöller, kullanılabilir, iyi araziye küçük parçalara bölmüştür. Bu özelliği, bölgesel toplumların oluşumunu da açıklamaktadır (Goltmann, 1986).

2.1.2. İklim

Akdeniz birliği, herşeyden önce iklime dayanır. Denizin bir ucundan öbür ucuna kadar hep aynı kalan bu çok özel iklim, yaşam tarzlarına ve manzaralara, benzer nitelikler kazandırır. Sahra'nın etkisindeki Akdeniz, altı ay boyunca durgun ve parlak mavi sularıyla, turistler, deniz sporları, kalabalık plajlar için bir cennettir. Kurumuş toprak üzerindeki hayvan ve bitkiler için ise bu süre yağmur beklentisi içinde geçirdikleri bir dönemdir. Bu

dönemde su çok kıtlaşır. Aynı dönemde her şey sel gibi yağın yağmurlar ve alçak bulutlar altında kaybolabilir. Bu, bitkilerin yaşamasına hiç de elverişli olmayan garip bir iklimdir. Akdeniz bitkilerinin, hoş kokulu, yapraklarının tüylü ya da yağlı, saplarının dikenli olması yalnız insanlara sunulmuş bir armağan değildir. Bunlar, aynı zamanda bir tek ağustos böceklerinin hayatta kalabildiği çok sıcak günlerin kuraklığına karşı birer savunma aracıdır.

Çevre manzaranın güzelliği, Akdeniz'in insanlara keyif sürsünler diye verilmiş bir cennet olmadığı kimsenin aklına getirmez. Sürekli yağın yağmur toprağı alır, götürür, dağlar gelişe gidişe engel olur. Ovalar da ancak bataklık suları uzaklaştırılırsa tarıma elverişli hale gelir.

Yaşamının gerektirdiği uyum ve birikimi sağlamak için ova, yüzyıllar boyunca, kalabalık toplulukların, büyük mülk sahiplerinin, soyluların ve burjuvaların yükünü taşımış, ayrıca geniş kentlerin ve varlıklı köylerin kökleşmesine katlanmıştır. Alçak bölgelerde yerleşimin güç koşullar altında uzun zaman alması ve gereçlenmenin yavaş yavaş gelişmesi, ilk bakışta bir karışıklık gibi görünen, Akdeniz insanının tarihinin, çoğu zaman tepelerde ve dağlarda başladığı gerçeğini de açıklamaktadır. Gerçi buralarda tarım güç koşullar altında ve güvensiz yapıliyordu ama, bu bölgeler sıtmanın öldürücü etkisinden ve ikide birde ortaya çıkan savaş tehlikelerinden uzaktı. Bu yüzden nice kent, yamaçların kayalıklarıyla kaynaşmış, hisarlar arasına kurulmuştur. Kuzey Afrika kıyılarında, Toscana tepelerinde, Yunanistan'da, Roma dışında, Provence'de olduğu gibi.

Tarihçi ve turist, Akdeniz'in başarılı kentleşmesini ve olağanüstü güzel eski sitelerini görüp etkilenmektedir. Ancak kentler, zenginliklerin birikim yeridir. Ayrıca endüstri devriminden önce insanların yaklaşık yüzde 80 ya da 90'ı köylerde yaşamaktaydı. Akdeniz, yaşamını zeytin, üzüm, buğday üçlüsüne göre dengelemekteydi. Ancak buğday ve ekmeğın sürekli sıkıntı konusu olması, bölge tarihine yön veren idarecilerin baş derdi olmuştur.

Kıt kanaat geçim ve azla yetinme Akdeniz'in gerçek tarihine egemen olmuştur. Akdeniz'in o ikinci yüzü, vakitsiz ve uzun zenginliği, eski refah ve saltanatı bir çelişki oluşturmaktadır.

2.1.3. Deniz

Ulaşım araçlarının geliştirildiği yakın geçmişe kadar, Akdeniz, eski yelkenlilerle rüzgarın gücüne dayanan gemilerin ölçülerine göre hep ucsuz bucaksız görünmüştür; bu gemiler Cebelitarık'tan İstanbul'a iki ayda, Marsilya'dan Cezayir'e ise en az bir-iki haftada varırlardı. O dönemden bu yana Akdeniz, her geçen gün, biraz daha ufaldı; günümüzde Akdeniz'i kuzeyden güneye uçakla geçmek bir saat bile sürmez. Kıbrıs'tan havalandıktan sonra morla karışık kara kütlesiyle Rodos, göz açıp kapayıncaya kadar Ege Denizi, gün ortasına doğru renkleri turuncuya çalan Siklat adaları ve bunları seçmeye vakit kalmadan da Atina görülür. Bugünkü Akdeniz'in göl haline gelen görünümü bir aldatmacadır; ona gerçek boyutlarını vermek, onu sınırsız düşünmek önemli bir noktadır.

Akdeniz ülkesinin zenginliklerine denizin katkısı büyüktür ama ona günlük yaşamında bolluk sağlamaz. Kıyılarında insanlar görülmeye başladığından, beri balıkçılık ona deniz ürünlerini sağlamaktan geri durmamıştır. Ancak, Akdeniz'in biyolojik yapısı, kıyı sularının çok derin oluşu, deniz canlılarının gelişip hızla çoğalmasına elverişli değildir.

Akdeniz'de deniz bir besin kaynağı değil, herşeyden önce bir 'taşıma yüzeyi'dir. Aslında, bir bağlantı yolu olmadan önce, deniz, insanlar için uzun zaman bir engel oluşturmuştu. Akdeniz, birbirini izleyen bir denizlerden bütünü olduğundan, yakın kıyı denizciliği özellikle ona uygundu. 16. yüzyılda açık deniz yolculukları artmış ve Balearlar'dan, Sardinya ve Sicilya adalarına seferler başlamıştı. Doğu ile ticaretin artması, iç denizle Kuzey Denizi arasında Cebelitarık yoluyla bağlantı kurulması, kıyı şeridinden biraz

kopan seferlerin sayısını çoğaltmış ve asıl denizin keşfini sağlamıştı. Ancak, bu dönemde bile, açık denize çıkmak, bir cesaret işiydi; hizmetin çoğu, kıyı boyunca kısa seferlerle görülmekteydi. Sonunda, kavgacı devletlerin ve uygarlıkların ortaya çıkmasıyla deniz engelini aşma, ona egemen olma ve kendine bağlama yarışı başlamış, Cenova ve Venedik'in üstünlük çatışmaları, Hristiyan ve İslam alemleri arasındaki çekişme, tarih boyunca sürmüştü.

Akdeniz'in bir fırtınalar denizi olmasından dolayı, seferler sırasında kışlamak bir kuraldı. Hatta bazı kentler ve devletler güvenlik kaygısıyla deniz yolculuklarını kış dönemi için tamamıyla yasaklamışlardı.

Akdeniz sistemi, gidiş-gelişlerle bir 'hareketli mekan' olmasıyla tanımlanabilir. Denizde ve karada, günlük yaşamın hızlandığı ölçüde hareketin katkısı gözle görülür biçimler almaktaydı. 14. yüzyıldan 16. yüzyıla kadar Venedik, İtalya'nın ve herhalde Avrupa'nın da ama kesinlikle Akdeniz'in en zengin kenti olmuştu. Çünkü Venedik o çağın, Akdeniz'in bütününe içine alan dolaşım sisteminin merkezindeydi. Dar anlamda Akdeniz'i daha büyük bir Akdeniz çerçevelemekte ve onun ekonomik yaşamını, değişik kültür hareketlerini yansıtmaktaydı. Rönesans, Floransa'dan yayılacak, Roma'dan ve İspanya'dan çıkan barok sanat, kuzeyin protestan ülkelerini ve bütün Avrupa'yı kaplayacaktı; İstanbul camilerinin, özellikle Süleymaniye'nin İran ve Hindistan'da taklit edildiği gibi. Akdeniz'in gerilemesi, bunalımları, sıkıntıları, onun içinde gelişen, onu aşan, çevresini kaplayan ve yüzyıllar boyunca gücüne güç katan dolaşım ağında ortaya çıkan aksaklıklardan, yetersizliklerden, çatlamalardan kaynaklanmaktaydı.

2.1.4. Ticaret

2. binyılın başında denizci yetiştiren, gemi yapan iki bölge ortaya çıkmıştı: Lübnan kıyıları ve Ege adaları. Buralarda Fenikeliler'in ve Yunanlılar'ın ataları yaşamaktaydı. Ege ve Küçük Asya kıyılarındaki bu insanlar, kuşkusuz ticaretin ilk adımlarının atıldığı Akdeniz'i yaratanlardı. Doğu Akdeniz, artık ekonomik birliğe sahip bir mekan niteliğini kazanmıştı. Böylece ortaya yepyeni bir durum ortaya çıkmış, kozmopolit bir kültür oluşmaya başlamıştı ki bunda, denizin kıyısında olduğu kadar ortasında gelişmiş uygarlıkların katkıları da görülmektedir. Bu uygarlıkların kimisi Mısır, Mezopotamya, Hititler'in Küçük Asya'sı gibi imparatorluklar, kimisi gücünü kentlerden alan Suriye ve Lübnan kıyıları, Girit ve daha sonraları Miken gibi deniz uygarlıklarıydı. Genel olarak içine kapanık bir ülke olan Mısır bile dışa dönmüştü. Yolculuklar çağı açılmış, hediye alıp vermeler, diplomatik yazışmalar ve bu 'milletlerarası' ilişkilerin bir güvencesi olarak yabancı krallarla evlendirilen prensesler çağı başlamıştı.

- Karanlık 12. Yüzyılın Açıklanması Güç Felaketleri

12. yüzyıl, karanlık yüzyıllardan biriydi. Bu arada Küçük Asya'nın Hitit İmparatorluğu Hatti ortadan silinmiş, Miken Sarayları yakılıp tahrip edilmişti. Yangınlar, büyük insan kıyımları, yerle bir olan kaleler, altüst edilen kentler, yakılıp yağmalanan siteler Akdeniz'den silinip gitmişti. Yalnız denize yakın yüksek bölgeler bu afetten kurtulmuş olabilir. Bunlar, aynı zamanda batı rüzgarlarını cepheden alan kesimlerdi: Örneğin, Korinthos Körfezi, Attika, Rodos, Kıbrıs ya da Tesalya, Epir. Birçok yerde, insanlar, üstüste birkaç yıl ürün alamadıkları için kıtlığa düşüp yurtlarını terketmek zorunda kalmışlardı.

Kesin olduğunu kabul edilen olay, Doğu Akdeniz İ.Ö. 12. yüzyılda tarihin sıfır noktasına veya onun çok yakınına dönmüş olduğuydu. Alış verişler durmuş, herkes güçlükler içinde kendisi için yaşar olmuştu. Bu noktada Yakın Doğu uygarlıkları, ufak parçalara bölünse de, başka yerde olduğundan daha kolayca yaşamaya devam etmişlerdi.

Bu karanlık dönemin ortasında iki büyük devrimin gelişmiş olması ilginçtir: İlki, demir işleme sanatının yayılmasıydı. İkinci devrim ise alfabeli yazının ortaya çıkmasıydı.

8. yüzyılda, Yakın Doğu yeni bir bolluk dönemine girmişti. Fenike ve Yunan limanlarındaki hareket, denize canlılık getirmişti. Bu limanlar, bu siteleri gemileri ve gemicileriyle Batı Akdeniz'i gerçekten fethetmiş, bu kolonizasyon hareketleri sonunda, tarihin Akdeniz'i, Doğu'dan, Herkül sütunlarına (Cebelitarık) dek uzanmıştı. Batı'da her şey daha büyük, daha zengindi. Sicilya, Agrigente, Selinonte'deki Yunan kentlerinde hepsinde büyüklükleriyle insanı şaşırtan anıtlar vardı.

Akdeniz'i, enlemler yönünde baştanbaşa kesen üç deniz yolu vardır. Üçüncü yol olan ve bir dizi adayı, yani Kıbrıs', Girit, Malta, Sicilya, Sardunya ve Balear adalarını izleyerek denizin ortasından geçer. Yetenekli bir denizci ve tüccar kavim olan, Fenikeliler, Doğu Akdeniz'de ve Kıbrıs'ta kurdukları kolonileri basamak olarak kullanıp Kartaca'ya, oradan da Okyanusa kadar ulaşmayı başarmışlardı (Bergil, 1995). Suriye, Akdeniz dünyasına alfabe, cam sanatı, kumaşların erguvan rengine boyanması sırlarını Fenike çağında taşımıştı.

5. yüzyıldan sonra Yunan ekonomisi 'tırmanmaya' başlamıştı. rakiplerinin biblo ticareti karşısında Kartaca'nın yenik düşmesine Yunanlılar'ın parasal üstünlüğü de etken olmuştur. Büyük kentin yaşamı ve sanatı bütün Akdeniz'e yayılan Yunan kültürünün yoğun etkisinden kendini kurtaramamıştı. Zaten egemen etkiyi benimsemek, Fenike'de gelenektir. Yunan biçim ve çizgilerine Fenike kıyılarında olduğu kadar Kartaca'da da rastlamak olasıydı. Kartaca, ortası avlulu Yunan ev mimarisini, aynı zamanda süslü vazoları, hidrolik çimentoyu, lahitleri, Pythagors felsefesini ve tabii bazı tanrıları da olduğu gibi almıştı.

2.1.5. Tarih

Akdeniz'in geçmişi, yoğun katmanlar halinde birikmiş bir tarihtir. Bugünün politik bölünmelerinin ötesinde, Akdeniz, üç ayrı kültür topluluğu,  büyük ve canlı uygarlık ve bunların temelden farklı düşünce, inanç, yeme içme, yaşama biçimidir. Bunlar neredeyse dünya kurulalı beri, dişlerini her an birbirine göstermeye hazır, yazgıları asla birleşmeyecek üç ayrı kişiliktir:

1. nce Batı, ya da Hristiyan alemidir.
2. İkinci evren islam dünyasıdır bir ucu Fas'ta bir ucu Hint Okyanusu'nun ötesinde, M.S. 13. yüzyılda bir bölümü işgal edilip İslamlaştırılmış olan Güney Doğu Asya'dır.
3. nc kişilik bugün yüzünü hemen göstermeyen Yunan dünyası, Ortodoks dünyadır.

Uygarlıklar zaman ve mekan içinde hareketsizdirler ya da çok az hareket ederler. Bu hareketsizlik uygarlıkların ilk bakışta göründüğünden çok daha gerilerde bulunan bir geçmişe kök salmalarını sağlar ve bu uzun süre, ister istemez onların niteliği ile bütünleşir. Çünkü bir uygarlık süreklilik demektir; bu uygarlık değiştiği zaman - hatta bu değişiklik yeni bir dinin getirdiği derin bir değişiklik de olsa - kendi içinde yaşamaya devam eder ve özünü oluşturan eski değerleri içine sindirir. İslam'ın kkenindeyse Arabistan lleri, kervanlar ve onun gerisinde de uzun bir geçmiş vardır. İslam, her şeyden önce Orta Doğu'nun ve bir dizi eski kültür, ekonomi ve bilimin mirasçısıdır.

2.1.6. Uygarlıklar

İlk uygarlıkların, Yakın Doğu'da, Doğu Akdeniz'de meydana çıktığı kabul edilmektedir. Bunu sağlayan, öncelikle deniz değildir. Akdeniz binlerce yıl çöllerden daha boş, daha تنها kalmış, daha erken çağlarda kıyılarında yaşamlarını sürdürmeye başlayan insanlar arasında, bağ değil, engel

olmuştı. Kısa deniz yolculukları da bir süreklilik göstermemiş, geniş çapta alış verişlere, gidiş gelişlere sahne olan deniz, uzun süre kullanılmamıştı. Akdeniz uygarlığı, denizden uzaklarda, onun katkısı olmadan gelişmeye başlamıştı.

2.1.6.1. Uygarlıkların Örtüşmesi

Uygarlıklar çok, ama çok uzun süreli gerçeklerdir ve coğrafyayla belirlenmiş mekana sıkı sıkıya bağlıdırlar.

En güçlü olan, savaşı kazanan, çoğu zaman zayıfın toprağını alır, oraya yerleşir ve örgütlenir. Çatışmalar, uygarlıkların birer kilometre taşıdır. Bu çatışmaların kimisi kısa (Marathon, İnebahtı) kimisi de uzun (Pön savaşları, Haçlı seferleri) sürmüştür.

Akdeniz rengarenk bir mozaik gibidir. Bu yüzden, üzerinden bu kadar yüzyıl geçtikten sonra birçok anıtın, eskinin gelgitlerini işaret eden bu sınır taşlarının kutsallığına yapılmış olan saygısızlıklara hoşgörü ile bakılabilir: Ayasofya'nın dört bir yanında minareler yükselmekte, eski bir caminin kırmızımsı kubbeleri arasında, Palermo'da, San Giovanni degli Eremiti manastırı, Kurtuba'da, dünyanın en güzel camisinin kemerleri ve sütunlarının ortasına, Şariken'in buyruğuyla yapılan sevimli, küçük, gotik Santa Cruz kilisesi yer almaktadır.

Yine de, yaydığı alanın genişliği, yansımaları, süresi ne olursa olsun, uygarlık kendi başına ne insanlığın ve ne de Akdeniz'in tüm tarihi demek değildir. Tarihin öteki güçlerini ve biçimlerini bir yana itip defalarca kendi iradesini zorla kabul ettiren politikanın da sözü hiç bitmeyecektir. Politikanın buyruğuna, halklarla birlikte uygarlıklar da baş eğmek zorunda kalmıştı. Roma kendi iradesi ve siyasal bütünlüğünü Akdeniz dünyasının tümüne

kabul ettirmiş, ancak farklılıkları, aykırılıkları, çökmeleri ve kültür çatışmalarını ortadan kaldıramamıştı.

Akdeniz tarihinin birliği içinde ekonomi de çoğu zaman belirleyici bir rol oynamıştı. Uygarlıklar, ekonomi olmaksızın ne yaşayabilir ne de gelişebilirlerdi. Uygarlıklar için gelişme demek, harcamaların, savurganlıkların artması demektir. Biraz ciddi ekonomik bunalımlar çıkacak olsa, Floransa'daki Santa Maria del Fiore kilisesinin şantiyesinde iş durabilir, Bologna ya da Siena katedralleri yarım kalabilir, veya St. Sophia kilisesindeki gibi inşaat yüz yıldan fazla sürebilirdi.

Akdeniz'i tehdit eden ve sonunda onu bir kenara itecek olan gelişme, dünyanın merkezinin iç denizden Atlas Okyanusu'na kaymasıdır. Bu gelişme 1492'de Amerika'nın keşfi ve 1497-98'de Ümit Burnu seferiyle başlamıştı. İç deniz, şiddet yoluyla, ekonomik farklılıkların da etkisiyle Kuzeyliler'in eline geçiyordu.

1620 ya da 1650'den sonra Akdeniz, artık dünyanın merkezi olmaktan çıkıp, yabancıların ticaretine ve savaşlarına sahne olmaktaydı. 18.yy başında İngiltere, 25 Ağustos 1704'te Cebelitarık'ı bir baskınla ele geçirerek, Akdeniz'de üstünlüğünü kurmuştu. Ticaret ve Orta Doğu Ülkelerinin de ötesinde, ana hedef uzaklardaki Hindistan'dı. 1800'de denizin ortasında egemenliğini sağlayan Malta'ya, 1878'de Kıbrıs'a, 1882'de Mısır'a yerleşen Londra, Hindistan yolunu baştanbaşa ele geçirmiş oluyor ve bütün ağırlığı ile Akdeniz'e yerleşiyordu. Bir kez daha bu deniz politik bir düzene bağlanmıştı. Bu arada Fransa boş durmamakta, Kuzey Afrika'ya yerleşmekteydi. Fransa'nın hedefe ulaşan tek darbesi 1869'da açılan Süveyş Kanalı'ydı. Bu arada buharlı gemilerin de etkisiyle, Akdeniz göl olmaktan çıkmış, doğrudan doğruya Hint Okyanusu'na yönelik bir yola dönüşmüştü. Artık Akdeniz, çok uzun bir yolculuğun kısa, farkedilmeyen ilk durağından başka birşey değildi.

2.1.7. Mekanlar

Akdeniz'in bütün kıyıları bazen değerlendirilmiş, bazen de şaşırtıcı bir şekilde terkedilmişti. Sanki her çağda bir seçim yapmak durumunda kalmış, kıyıda içerilere doğru çekilmiş veya bugün olduğu gibi bunun tersini yapmıştı. Dün Suriye'den İspanya'ya kadar, bugün ise aşağı Rhone bölgesinden Necef ve Assuan'a kadar Akdeniz tarımının başarıları suya egemen olmakla, toprak insanının dikkat ve gayretiyle gerçekleştirilmişti. Çok yeni çağlarda sıtmadan kurtardığı kıyı ovalarında bile yerleşmekten pek hoşlanmaz, kumsalları da başkalarına bırakarak, çevresi bağlık bahçelik, meyvalık olan, evleri üst üste yığılmış sıkışık kasaba ve kentlerde otururdu. Yalnız ekim işleri için, gerekli zamanlarda, ihtiyaç yüzünden köylüydü. Ancak bu, zoraki bir köylülüktür; Akdenizli bir kentli gibi yaşar.

Akdenizli topraktan fazla birşey beklememeye alıştığından, onun için önemli olan yaşamını sürdürmek, herşeyden önce de toplum olarak yaşayabilmek ve öteki insanlarla ilişki kurmaktır. Akdeniz, birliğini, ikliminden, jeolojisinden, yer şekillerinden çok, erkenden kurulmuş ve yaşamını inatla sürdürmüş olan kasaba ve kentler ağına borçludur. Kentler, kırsal kesimden doğmaz, tersine, kırsal kesim kentlerden doğar. Kentler öyle bir toplumsal düzen örneği meydana getirirler ki bütün göçmenler bu örneği her yerde uygulamaya çalışırdı. Göçebe iseler, konaklama yerlerini değişmez kurallara göre düzenler, yerleşik iseler, Yunanistan'da, Roma'da, İslam dünyasında olduğu gibi aynı biçimde kentler kurarlardı;.

2.1.7.1. Kent

Her fetih, her göç, belirli bir kent toplumu modelinin farklılık gösteren onlarca örneğini tekrarlama ve başlangıçta örtük olarak içerdiği şeyi dışa vurma eğilimindedir. Bir kent, ister büyük ister küçük olsun, içindeki evlerin, anıtların, sokakların toplamından çok başka bir şeydir; sadece bir ekonomi,

ticaret, endüstri merkezi de değildir. Toplumsal ilişkilerin bir izdüşümü olarak kent, dünyevi olanı kutsal olandan, çalışmayı eğlenceden, kamuya ait olanı özel olandan, erkekleri kadınlardan, aileyi ona yabancı olan her şeyden ayıran sınır çizgileri ağının kendi içinde kesiştiği, aynı zamanda da onun yapısını oluşturduğu bir mekan bütünüdür.

Grup halinde yerleşmenin neden süreklilik gösterdiği ve kimi zaman uygun koşullar, çoğu zaman da güçlükler gösteren yerleşme alanlarının neye göre seçildiği konularına tarihçiler ve coğrafyacılar birçok açıklamalar getirmiştir: Su ve güneş, kara ve deniz yolları, uygun bir liman ya da bir su geçidi gibi etkenler yanında, kıyıların güvensiz, bataklık ovaların sağlıksız oluşu da yerleşme nedeni olarak ileri sürülmektedir. Birkaç yüzyıl sonra, ekonomik gelişme ile kolonileştirme, daracık dolambaçlı sokaklarıyla ortaçağ görünümünde kalmış eski çekirdeğin karşısına, caddeleri geniş ve planı düzgün yeni bir kent çıkarmıştır. Böylece her uygarlık kentsel bir miras bırakmış ve insanları bugün, kendisini yaratan koşullar ortadan kalkmış olsa bile, hala geçmişin baskıları altında yaşatmaya devam eden çerçevenin belirlenmesinde etken olmuştur. Yeni gelişmeler, tek başına olmanın sonuçlarına katlanan iç bölgelerin zararına, kıyı bölge yerleşimlerine ayrıcalık tanımış ve Beyrut, İskenderiye, Atina, Pire, Napoli, Palermo gibi büyük limanların nüfusunu, göze batan biçimde şişirmiştir.

Modern kent tasarımının Akdeniz’de, 5. yüzyıl Yunanistanı’nda, dama tahtasını andıran kent planlarının yaratıcısı Miletos’lu Hippodamos’la doğduğu bilinmektedir. Bu, aklın egemen olduğu ideal bir kentte düzenin düzensizliğe karşı kazandığı bir zafer olarak yorumlanmaktaydı.

Bir ev sahibi olmak, bağımsızlık, para kazanıp harcamak, basit maddi istekler değil, simgesel düşlerdi. Alış veriş, eğlence ve her çeşit toplum yaşamının yeri olan kent, çalışma, hayvanlarla uğraşma ve maddi değerler üretme yeri olan kırsal bölgenin açıkça karşıtıydı.

Kent, içine girer girmez insanın kentli oluverdiği basit ve homojen bir mekan değildir. Kent yaşamının her katında görülen yazılı olmayan kurallar, (silent communication patterns, Hall, 1959) bir külütürün karmaşık niteliğini belirlemektedir.

2.1.7.2. Meydan ve Sokak

Her kent, anlamını ve gerçeğini, belli işaret noktalarının oluşturduğu bir sistemden almaktadır. Planı ister geometrik olsun, ister kendiliğinden bir biçim almış olsun, kent, insanlar arasındaki alış veriş düzenine göre kurulmuştur: Bu, maldan çok, bazı işaret ve simgelerin alışverişidir.

Akdeniz’de, kent dokusunda önemli olan sokak değildi, çünkü sokak daracık ve fazlasıyla dolu bir geçiş yeri idi. Evler her zaman onu bir avlu gibi kullanmak ister, kapısının önüne birkaç iskemle atan berber müşterisini sokakta traş eder, çocuklar bir yandan çene çalan bir yandan da örgüsünü ören analarının gözleri önünde, sokakta oynardı.

Toplum yaşamının gerçek merkezi, bu dar sokakların karışık ve belirsiz trafiğinin son bulduğu meydandı. Kamuya ait mülkün en yetkin örneği, Yunanlılar’ın ‘agora’sından, Romalıların ‘forum’undan bu yana Akdeniz kent tasarımının değişmez ögesi idi. Meydan, insanların birbiriyle buluştuğu, gevezelik ettiği, hemşehrilerin toplandığı, kitle gösterilerinin yapıldığı, önemli kararların alındığı ve suçluların idam edildiği yeri. Pazar yeri olarak kullanıldığı enderdi. Buna karşılık dinsel ve kamuya ait yapılar onun çevresinde toplanmıştı; meydan bir bakıma bu yapıların bekleme salonu, sahne önü gibidiydi.

Meydan, kentin maddi ve siyasal başarısının ifadesini bulduğu yerdir. Kent büyüdükçe, meydan küçülür ve belli işlere ayrılır. Büyük meydandan sonra toplum yaşamını kademe kademe yansıtan küçük meydanlar oluşur. Ama

küçük bir kasabada bile, kilisenin ya da belediye binasının yakınında, kahvesiyle, birkaç ağacıyla, biraz gölgeliğiyle ufacık bir mekanın varlığı, insanların orada birbirleriyle buluşmalarına ve burayı meydan olarak yaşatmalarına her zaman yeterli olmuştu. Müslüman kentlerinin kendine özgü yazgısı, meydanın işlevlerini dağıtmış ve mekana farklı bir düzenleme getirmişti. Kentin merkezinde camiden, cami avlusundan ve bunları çevreleyen medreselerden, hanlardan ve hamamlardan başka insanların toplanabileceği bir yer yoktu. Ticari hayatın merkezi, çarşı ve pazarlardı. Bu arada başka meydanlar, sitenin kapılarında, kervanların varış noktalarında geliyordu. Ara sokaklar, caddeler ve meydanlar böylece, vakit geçirilen mekanları oluşturmaktaydı. Topluluk bu mekanda kendini gösterir ve kendi kendini seyrederdi. Meydanda yürüyen, konuşan ve oyalanan erkekler buraya çalışmak için gelmemişlerdir. Kimisi gecesini balıkta, kimisi gününü tarlada geçirmiştir, ya da bir çok Akdenizli gibi düzenli bir işi yoktur. Kahveye içki içmek için değil, bir erkek topluluğunda yerini almak için gidilirdi. Akdenizliler'in yaşamında büyük önemi olan oyunlar için de aynı şey geçerlidir. Zanaat ve ticaretin gelişmiş olduğu Perikles'in Atinası'nda bile, aylıklık değerleri egemendi. Topluluğun kaynaşıp bir bütün olmasını sağlayan, topluluğu harekete geçiren, antik çağda tiyatro, sirk, araba yarışları, gladyatör dövüşleriydi. Günümüzde hemen her yerde spor ve özellikle futbol bunların yerini almaktadır.

2.1.7.3. Ev

Ama her şeyi aydınlığa çıkarma çabasında, kentin temel nüvesini oluşturan birim, en temel karşıtlıkları, genel ile özeli, kadın ile erkeği birbirinden ayıran "ev"dir.

Ev kimi zaman çok basit, çok sade olabilirdi. Örneğin, Arkaik Yunan sitelerinde, Sicilya'da, Napoli'nin 'bassi'lerinde, ev, dışarıya açılan bir tek kapısından başka bir şeyi olmayan, üçe üç bir odadan ibaretti. Ama elverişli

bir durum ortaya çıkar çıkmaz ev, büyüyüp genişler, kapalı bir mekan daha eklenir, böylece kişi yabancı bakışlardan korunmuş olurdu. Evin anlamı, yalnız aileyi ve mallarını bir çatı altında toplamak değil, onu dış alemden ayırmak ve bütün öteki varlıklardan üstün olan aile topluluğunun ve aile reisinin şerefini korumaktı. İçerisi ile dışarısı arasında bir sınır olan eşiğin kutsallığı da buradan gelmekteydi. Eşik, kötü ve yabancı kuvvetlere karşı bir engeldi.

Dış alemden bütünüyle ayrılmış olan yuva kendi içinde de dış aleme benzer bir biçimde düzenlenmiş ve bölünmüştü; ailenin ve özel yaşamın egemenlik alanı olması, sadece kadına ait olmasındandı. Erkeğin burada geçireceği zaman çok sınırlıdır; bütün günü dışarıda geçirecektir, ya tarlada çalışacak ya da kent meydanında, kahvede öteki erkeklerle beraber olacaktır. Hatta yazın kimi zaman dışarıda uyuması bile hoşgörülürdü. Konut misafir kabul edebilecek kadar zenginleşmiş ve büyümüşse artık ikiye bölünecek, bir bölümü misafir için kullanılacak, öteki kadınlara ayrılacaktı: Klasik Yunan'daki 'gnoeceum', yani 'andron' adı verilen erkelerin mekanı dışında kadınlara ayrılmış olan yerdı - İslam alemindeki harem-mahrem yer. Bu temel bölünmeyi, perdeyle ayrılan göçebe çadırında bile görülürdü. Kadınların örtülü, saklı, misafire görünmeyecek bir şekilde evde kapalı tutulmaları, 17. yüzyıldan itibaren Güney İtalya'yı, Osmanlı yönetimindeki Balkan ülkelerini, Yakın Doğu ya da Kuzey Afrika'yı ziyaret eden Avrupalı gezginlerin ağızlarından düşürmedikleri bir konu olmuş ve bugüne dek süregelmişti. Doğulu kadının toplum yaşamına katılmaması Batılı'nın gözünde bir uygarlık olayıdır ve bunu, haksız olarak İslamiyet'le ilişkilendirilir. Oysa 5. yüzyıl Yunanistan'ında da kadının durumu aynıydı.

2.1.8. Aile

Akdeniz kıyılarında rastlanan kültür alanlarının çeşitliliği, aileye, evlilik kurallarına ve akrabalık ilişkilerine özelliğini veren yapı ve biçimlerin ne

kadar farklı oldukları hakkında da bilgi vermektedir. Bu farklılığa karşın, bazı ortak öğeler belirlemekte, yerleşmiş bazı kültür özellikleri, değerler ve anlayışlar, aile biçimleriyle ilgili bir tipoloji oluşturmakta ve söz konusu bu özellikler, bir bölgeden ötekine büyük ölçüde benzerlikler gösteren aile kurumunun yaşam biçimlerini ve işlevlerini ortaya koymaktadır.

Geleneksel Akdeniz toplumunda aile, bireylerin vazgeçilemez varolma biçimidir; her birey, aile ilişkileri onu ne olarak tanımlıyorsa odur, bireyesel yaşam öyküleri yoktur. Bu koşullarda herkes, erkekler, kadınlar, çocuklar, yaşlılar, tek başlarına ailenin dışavurumudurlar. Oysa özellikle daha gelişmiş toplumlarda durum bunun tersidir; aile, kendisini oluşturanların dışavurumudur.

Birçok Akdeniz halkında ahlaksal, toplumsal, ekonomik ve biyolojik yaşamı kavrayışta ve yaşayışta görülen süreklilik gerçekten önemlidir: Evlilik, yaşlılara gösterilen saygı, evlat sevgisi, ölüm ve öteki dünyaya ilişkin duygu, her zaman ve kesinlikle tek ve aynı aile kavrayışına yönelirdi: Bu herşey demek olan ve egemen topluluk rolünü üstlenmiş aileydi.

Tarih, bir anlamda ailelerin parça parça ortaya koyduklarının bütününden oluşmaktaydı. Siyasal bakımdansa alınacak her türlü önemli kararda önde gelen yapıydı. Aile ilişkileri, toplumsal yaşam dilini kuşaktan kuşağa aktaran, yaşayan taşıyıcılar haline gelerek, siyasal ve dinsel iktidarlarca halkın zihniyetine saygı ve başeğme kavramlarını yerleştirmeye yarayan araçlar olarak kullanılmaktaydı.

Aile biçimlerinin basit tipolojisi öncelikle ailenin büyüklüğüne bağlıydı. Bir yanda 'geniş' aile ya da 'büyük aile', öte yandaysa, 'dar' karı-koca ailesi vardı. Ekonomi, drahoma aracılığıyla, evlilik yoluyla yapılan değişimleri düzenlemekteydi. Evlilikler, ekonomik açıdan aynı düzeyde olan aileler arasında gerçekleşme eğilimindeydi. Erkekler, evlendikten sonra, uzun bir süre ekonomik, toplumsal ve ahlaksal bakımdan, bütünüyle ailenin denetimi

altında kalıyordu. Ataerkil yapı, Akdeniz kültürlerinin bütününde rastlanan yaygın bir özellikti.

Bugün, kapitalist üretim biçimlerinin getirdiği aile türü, eskiden insanların kişisel ve toplumsal yaşamlarını bütünüyle düzenleyen manevi ve maddi işlevlerinden büyük ölçüde yoksun kalmakta, toplulukların ve dayanışma halindeki grupların değil, milyonlarca bağımsız ailenin barınmasına izin vermektedir. Maddesel temelleri ortadan kalkmış olmasına karşın, eski hısımlık anlayışı, kapitalist üretimin gereklerine uyum sağlamış, ailenin kazandığı yeni boyutlar içinde kısmen de olsa bütün bu zorlamalara direnen bir kültür gücünün varlığını korumaktadır. Gelenekler hala daha aile içindeki rol dağılımı üzerinde etkisini sürdürmektedir.

2.1.9. Göç

İlk göç dalgası, 11. yüzyılın hemen başlarında, Akdeniz ülkelerine, Mısır'a, Tunus'a, özellikle de Osmanlı İmparatorluğu'na yönelikti. İtalyanlar, Cenevizliler'in ve Venedikliler'in mirasçısı olarak İstanbul'un 'frenk' mahallesi olan Pera'ya -Galata- tüccar ve dükkan sahibi, mimar, doktor, mühendis ve demiryolu işçisi olarak yerleşmişlerdi: Bu bir teknisyenler göçüydü. Fakat İtalyan Birliği'nin kurulması, yarımadanın toplumsal düzenini ve ekonomisini altüst etmişti. Yurtlarını terkedendenler bundan böyle çoğunlukla kırsal kesim insanları, topraksız köylüler, yolculuk masrafını ancak karşılayabilen kişiler olacaktı. Bu insanlar gittikleri yerde grev kırıcı olarak iyi karşılanmayan tarım işçileri, inşaat ve maden işçileri olarak çalışacaklardı: Bu bir sefalet ve suya düşmüş umutlar göçüydü.

Hem Amerika'nın hem de faşizmin uyguladığı kısıtlamaların ve 1930'lardaki ekonomik krizin etkisiyle göç hareketi yavaşlamış, neredeyse durmuştu. Bu, Akdeniz ülkelerinin tümünde sırasıyla kendini gösteren, bu ülkelerin en verimsiz bölgelerini, köylülerden yoksun bırakan, onları modern ekonominin

en alt düzeydeki gereksemelerini karşılamaları için yerlerinden eden bir göçtü. Fakat bütün bu göç hareketlerinin arkasında, yerlerini yurtlarını terkedip giden insanların karşı karşıya kaldıkları kültür problemini, dolayısıyla bu insanlara direnme gücünü sağlayacak yetersiz olanakları da gözardı etmemek gerekir. Ailelerin dayanışması, dinsel dayanışma, eş olarak memleketten bir kadının seçilmesi; bundan başka, akrabalara ve dostlara gönderilen mektuplar, hediyeler, anaya ya da aileye gönderilen paralarla, maddi başarı gösterişli bir şekilde sergilenmekteydi.

Bütün bu ayrılışlar, dünyanın ekonomik denetimini elinden kaçırmış, endüstri çağına gecikmeyle girmiş, dolayısıyla bağımlı hale gelmiş bir Akdeniz tablosu çizmekteydi. İtalya'daki Birlik gerçekleştirildikten sonraki dönemde, Kuzey Afrika'da sömürge döneminde, İspanya ve Portekiz'de ellili yıllarda, Yugoslavya ya da Türkiye'de altmışlı ya da yetmişli yıllarda hep aynı olay yinelenmekteydi: Henüz sağlam bir yapıya kavuşmamış olan bu ülkelerin dışa açılmaları, ülke yöneticilerinin ülkelerini gelişmiş ekonomik düzene entegre etme yolundaki istekleri ve kırsal alanlarda krize yol açmaktaydı.

Bunun sonucu olarak da insanlar, kitleler halinde yurtdışına ya da kentlere iş bulmak için ya da en azından bu umutla göç etmekteydiler. Kıyı yerleşmeleri ve köyler artık yok olmaya ya da Kuzeyli turistler tarafından yeniden canlandırılıp yaratılmaya yazgılıdır. Otellerin, 'denize nazır' yapıların ve sayfiye evlerinin göz boyayan lüksüyle, doğal güzelliklerin biçimsizleşip bozulmasına yol açan bugünkü istila ve göçü, yarının arkeoloğuna ilginç bir fetih olgusunun izlerini sunacaktır

Üç bin ya da dört bin yıl boyunca göçler, Akdeniz'in tarihini ve bütünlüğünü oluşturan öğelerden biriydi. Bugün ise aynı göçler bu bütünlüğü bozmakla tehdit etmektedir. Bu tehdite karşı hemen her yerde, dilsel, politik, ekonomik eşdüzeylilik yüzünden kaybolmakta olan bir kimliğin arayışı içine biçimde girildiği görülmektedir.

Bütün Akdeniz’de, kural, etnik ve dinsel toplulukların, yerleşme ve iktidarların gelgitleri yüzünden bazen yanyana, bazen iç içe, dolayısıyla da birlikte yaşamalarıdır. Kıbrıs’ta, Rumlar’la Türkler arasındaki duyarlı dengenin kurcalanmasıyla, ada, bu bölgede bir istisna oluşturmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu’nun 1918’de parçalanması, her yerde, Balkanlar’da, Ege Denizi’nin çevresinde, modern çağın ilk büyük insan göçlerinin olmasına yol açmıştı; insanlar kitleler halinde sürülmüş, Türkler’in Yugoslavya’dan ve Yunanistan’dan çıkarılmış, buna karşılık, Yunan topraklarının neredeyse tamamının Anadolu kıyılarından sökülüp atılarak bunların boşalttıkları yerlere, denizle barışık olmayan Türk toplulukları yerleştirilmişti. Bu göçebe topluluklar, vardıkları topraklar verimsiz ve dağlık da olsa, burada topraklarına bağlı yerleşik topluluklar haline geldiler. Kendilerinden önce o topraklara gelmiş olanları egemenlikleri altına aldılar, nüfus olarak onları geçtiler, onları özümlediler ya da topraklarından kovdular. Hayvan yetiştiricisi olan bu topluluklar, yük taşımaya da savaş aracı olarak kullandıkları hayvanları buralara getirip o iklime uyum göstermelerini sağladılar. Geldikleri yerde tarım tekniklerini de öğrendiler: Buğday, üzüm, zeytin ve incir, sebze, meyva ve çiçek yetiştirdiler. . Başlangıçtaki kara insanına özgü deniz korkularını zamanla yenerek denizci halklar haline geldiler. Ortaçağ’da ve Modern Çağ’da, günümüzdeki büyük uygarlık, din, halk ve dil sınırlarını sağlamlaştırdılar.

Diğer açıdan, bu göçler, dünyanın parçalanmasına, farklılaşmasına da yol açtı. Çünkü gelip geçen her egemenlik kendi izini bırakırken, bunların hiçbiri kendinden önceki egemenliklerin izlerini ne tam olarak örtebildi, ne de silebildi: Derinlemesine alınan her her kesit bu müstesna tarih katmanlarını ortaya çıkarmakta ve çeşitli bölgelerde görülen sürekliliği oluşturan ayırıcı nitelikleri gözler önüne sermektedir. İstanbul, Kanuni Sultan Süleyman döneminde en önemli Türk kenti haline gelmeyi başarmıştı; ama çelişkili olarak aynı zamanda en önemli Rum, ermeni ve Yahudi kentiydi de. Malta adası da, birbiriyle en az bağdaşan malzemelerden hareketle yavaş yavaş

oluşturulmuş bir kültürün ortaya koyduğu çelişkiyi en iyi şekilde sergilemektedir.

Akdeniz, akınların aşıladıkları yeniliklerin, canlılığının bedelini, aynı zamanda yıkımlarla ve yağmalamalarla, kıyımlarla sürgünlerle, topluluklar arasında meydana gelen kanlı çarpışmalarla, kesintilere uğramış bir tarihle ödemişti.

İnsanları kendine çeken ama aynı zamanda da kendi kültürünü onlara özümleten bir odak, öte yandan, insanların, hayvanların, bitkilerin, malların, tekniklerin, dinlerin ve simgelerin dolaşımı için ayrıcalıklı bir alandır Akdeniz. Bu dolaşım kimi zaman o kadar hızlı oldu ki, bir yenilik karşısında, onun çıktığı yerde mi gerçekleştirildiği, yoksa dışarıdan mı getirildiğini anlamak güçtür. Bu hareket, insanların içinde bulundukları ortama uyum sağlama, dış çevrenin isteklerini algılayarak bunların içinden özümleyip kendilerine mal edebileceklerini seçme yeteneklerini ortaya koymuştur.

2.1.10. Miras

Sözü edilen miras, kültürün, dinin dışında kalan, bağrında inançların hemen yer ettikleri, istila edilen, fethedilen bölümüdür.

Ortaçağın başından itibaren, Roma'da bir 'ilkçağ yapıtları trafiği' oluşturulmuştu. Yağmacılar, kentin kitaplıklarında birikmiş zenginliklerine, altın, kumaş, baharat ve kutsal eşyalara, hatta tarihin anıtsal mirasına el koymaktaydı. Avrupa böylece, yüzyıllardan beri Akdeniz'in sunduğu tükenmez kültür kaynaklarından doymak bilmeksizin yararlanmıştı.

Eskinin mirasçısı olduklarının bütünüyle bilincine varmış, sürekli bir yaratma çabasının sürdürülmesi için üzerlerine düşeni sırayla yapan insanlar, Akdeniz'den kalan yeni bir mirastı.

1760'lı yıllarda, bütün bu bilgilere ait öğelerin dökümünü çıkaran, onları düzenleyip sınıflandıran yeni bilim dalı, arkeoloji, birden herşeyi değişmişti. Araştırmaların ortaya çıkardığı villalara, bakımsız evlere, içinde yaşandığı günlerdeki görkemi yeniden kazandırmak, kazılardan çıkan nesneleri yeniden parlak takılar haline dönüştürmek, yeniden kullanılabilir hale getirmek anlayışı terkedilmişti. Bu kalıntıların yeri, kelebek koleksiyonlarının kurutulmuş nesneleri gibi, müzelerin, vitrin içleriydi. Yağmalama anlayışı değişmemişti. Değişen yalnızca amaçtı; klasik Akdeniz'in mirası özenle istifleniyordu. Antik sanatın biçimleri zanaatçılara kendini daha güçlü olarak kabul ettirmeye başladı: Kendilerine imparatorluk kenti havası kazandırmak isteyen kentlerde, Pompei havasına girmek isteyen yapılarda örneklerini görülen, bütünüyle kemer, kemeraltı, korniş öğeleri üzerine kurulmuş bir kentçilik akımı doğdu. Fakat bir ölü katılığından kurtulamayan bu sanat, kendine rakip gördüğü yapıların katı bir uzantısından başka bir şey olamadı.

Aydınlanma çağında Akdeniz'in mirasını yeryüzü yaşamının içinden çekip alan, ve onu müzelerin içine, bir eğitim sisteminin içine hapseden bu kopukluğun süregelen çizgisi hemen hemen tüm Akdeniz ülkelerini dolaşmıştı.

2.1.11. Örüntüler

Braudel'in ortaya koyduğu kriterler, birtakım ortak mekan üretimine, yapılara, adetlere ve benzer örüntülere de işaret etmektedir.

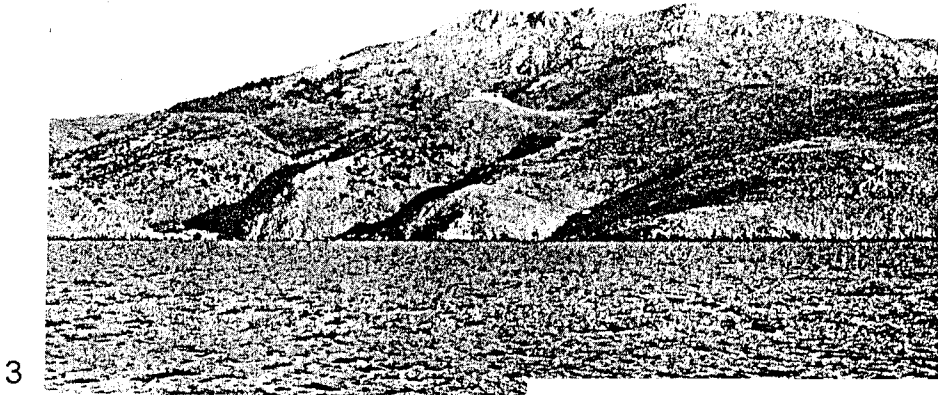
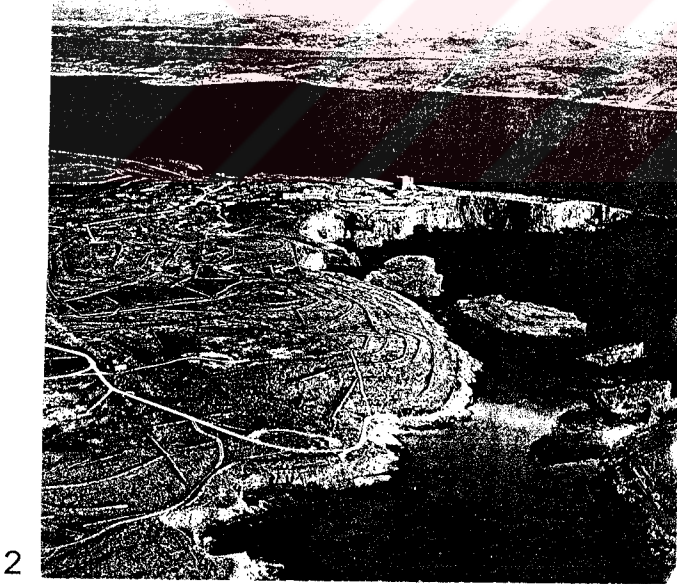
Kentler ve binalar, toplumdaki insanlar tarafından oluşturulmadıkça ve bu insanlar ortak ve yaşayan bir örüntü dilini paylaşmadıkça canlı kalamazlar. Her örüntü, çevrede tekrar tekrar yaşanan bir problemi ve bu problemin çözümündeki özü tanımlamaktadır (Alexander, 1977).

Hiçbir örüntü, tek başına bir varlık değildir. Sadece, içine yerleştiği daha büyük örüntüler, etrafını saran aynı ölçektekiler ve kendi içinde yer alan daha küçük örüntüler tarafından desteklenirse var olabilir (Alexander, 1977).

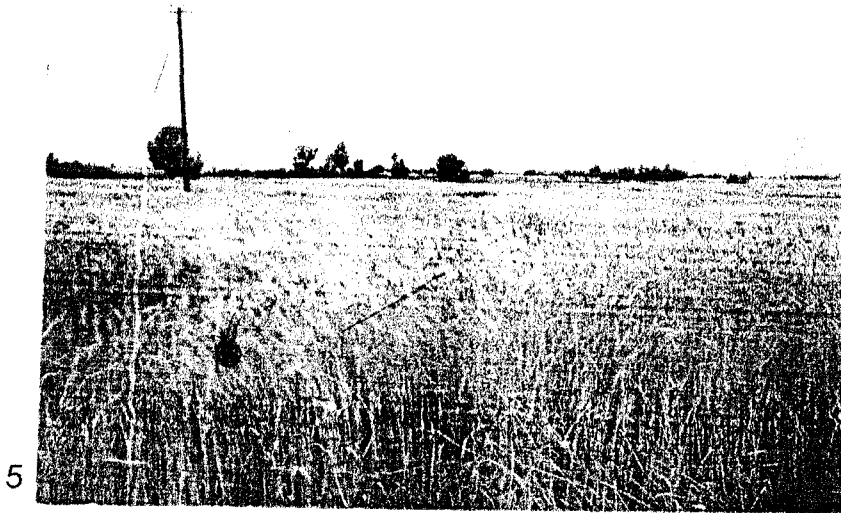
Bu kısımda, ortak kültür ve coğrafya ortamının mekana, mimari biçime, yaşayış şekillerine yansması, farklı Akdeniz ülkelerinden, farklı ölçeklerdeki görsel örüntülerle örneklenmiştir.

Şekil 2.1. Akdeniz Dünyası'ndan Örüntüler

4

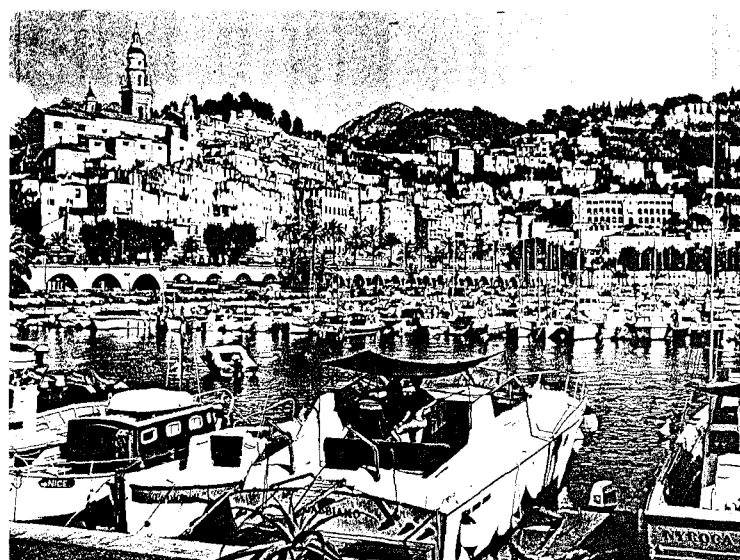

10

11

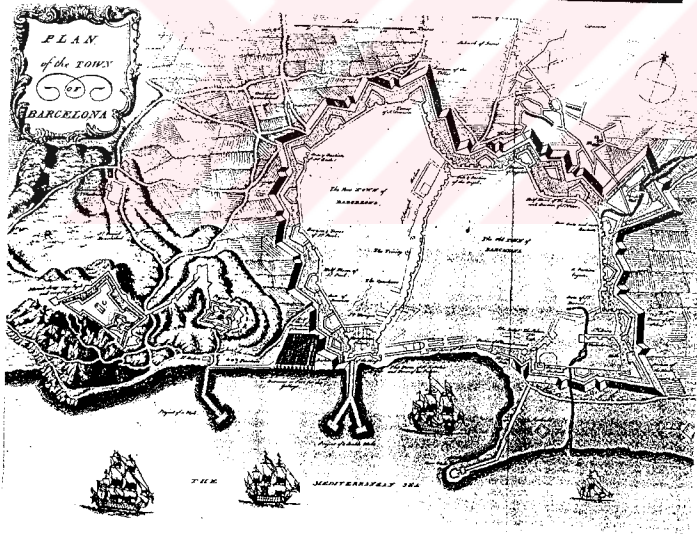

12

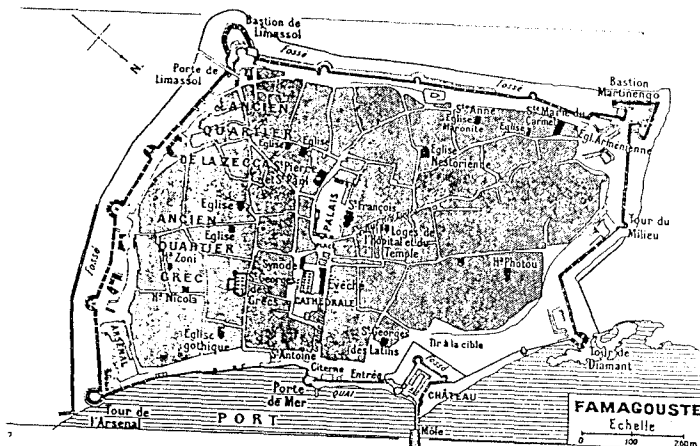
13

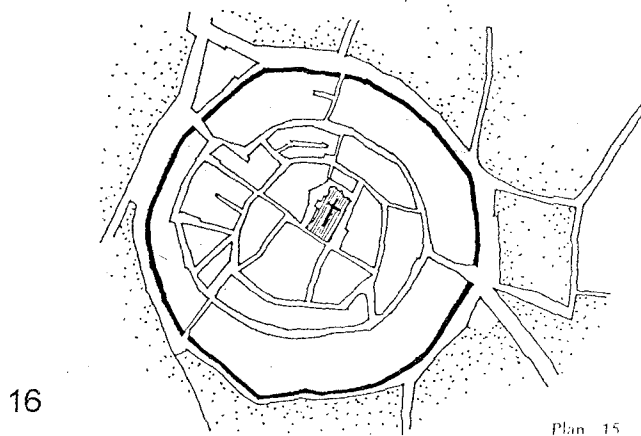

14

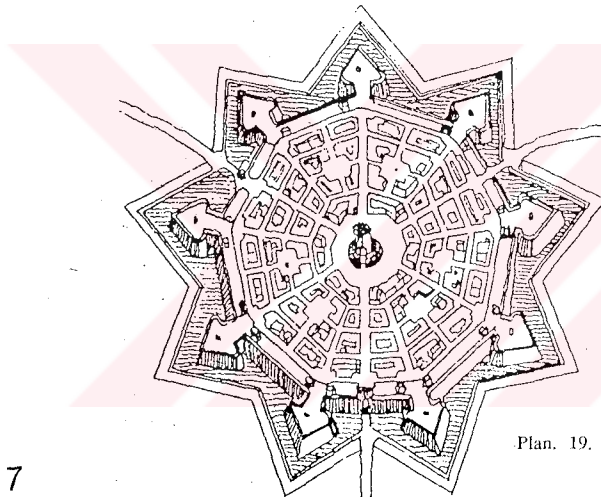
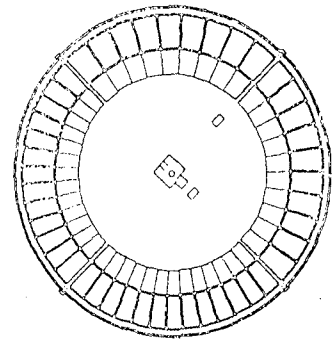

15

Plan. 15.

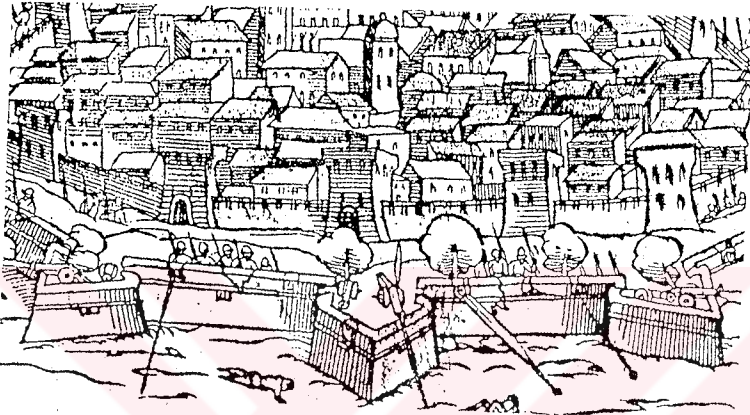

Plan. 19.

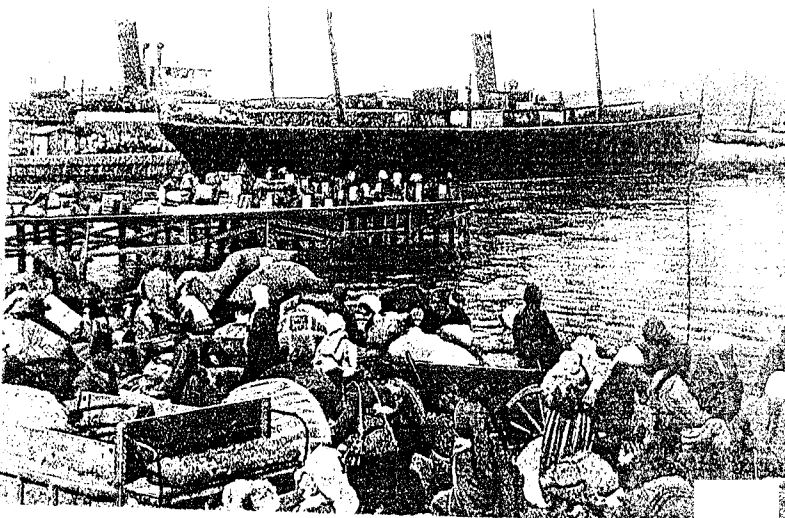
20

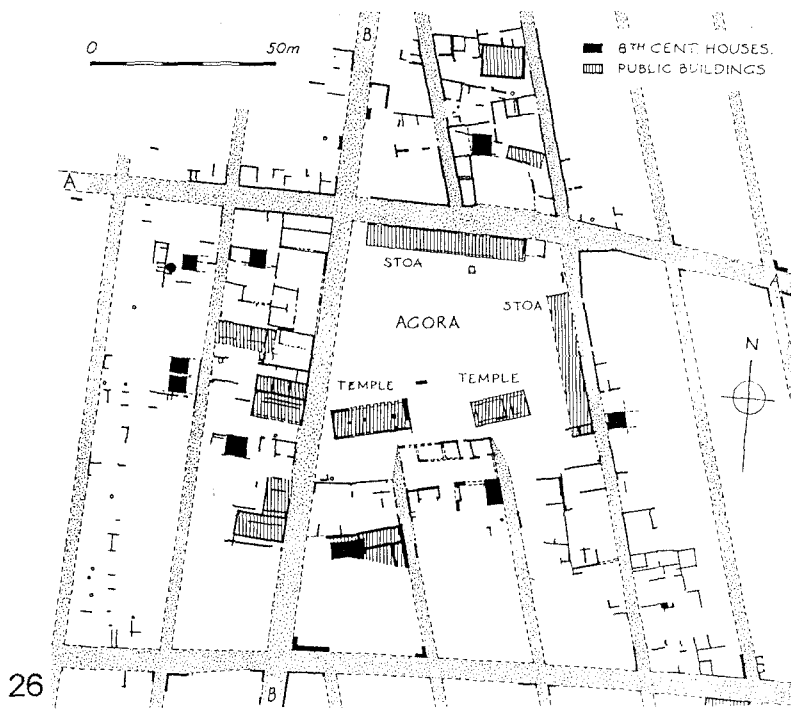
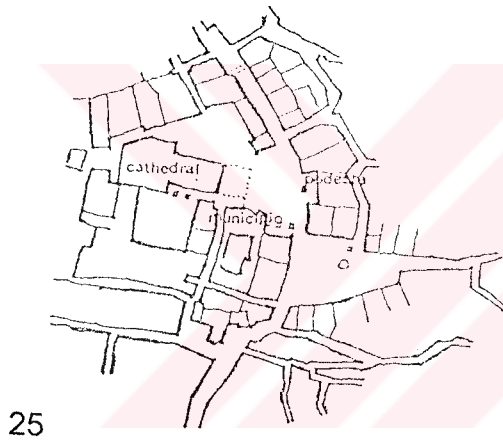
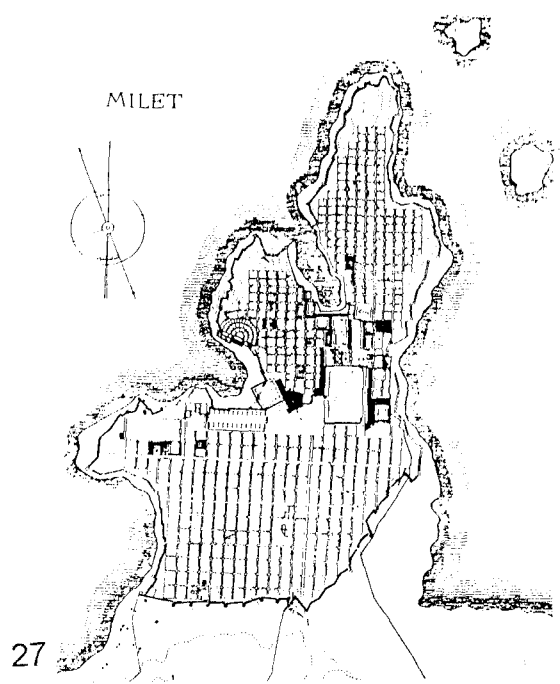
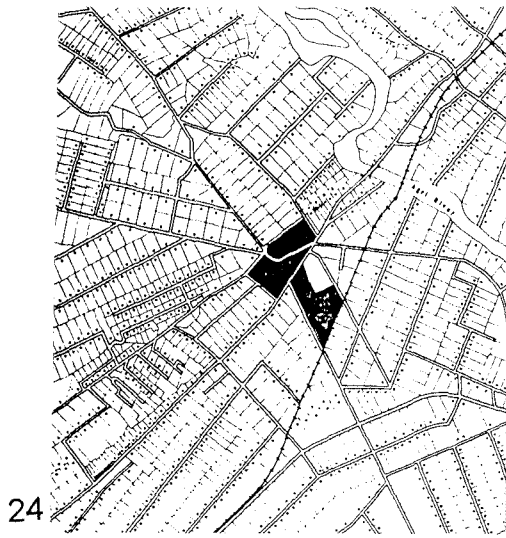
21

22

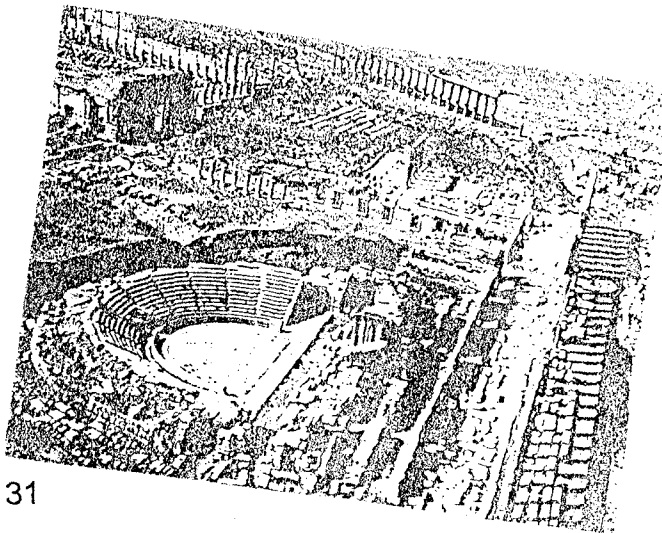
23

29

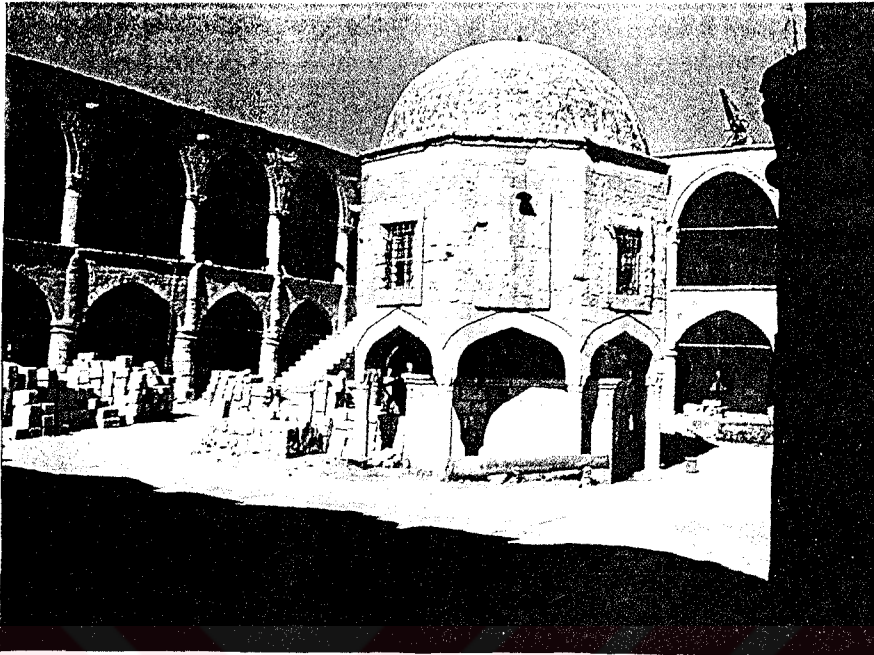
30

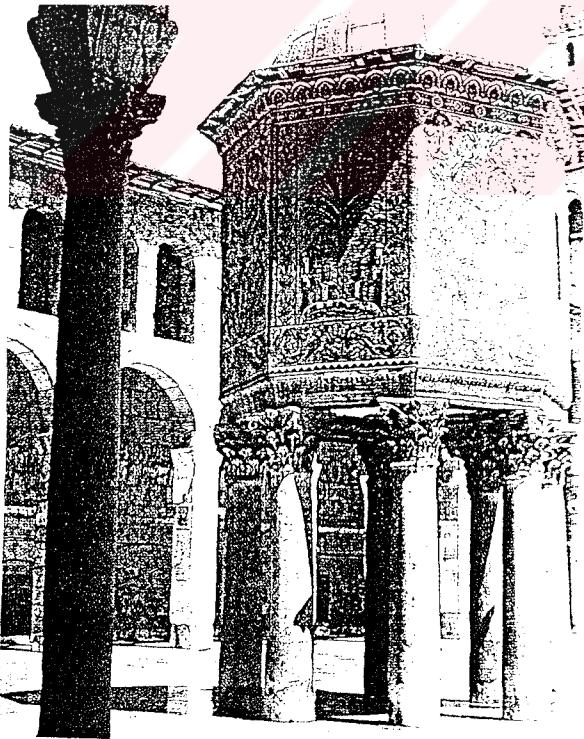
31

32

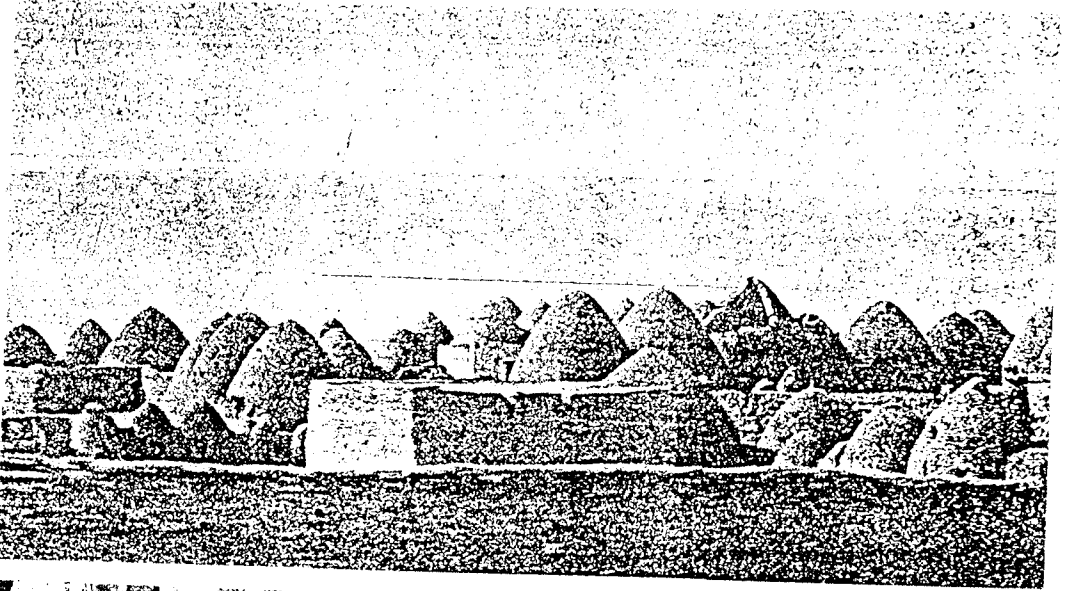

33

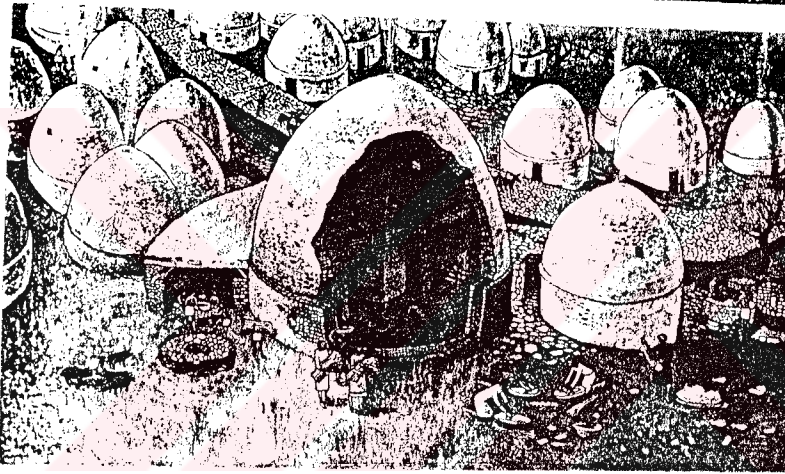

34

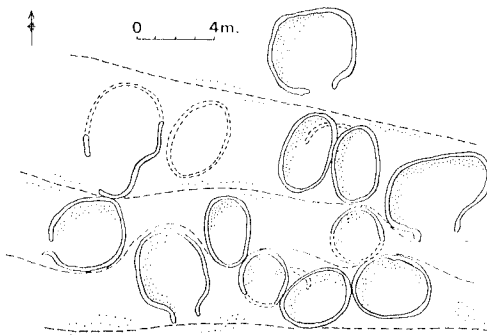
35

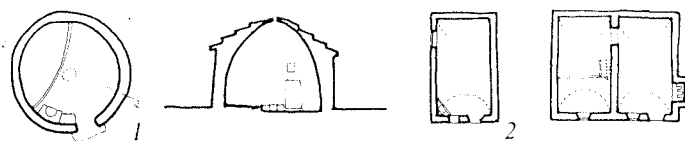
36

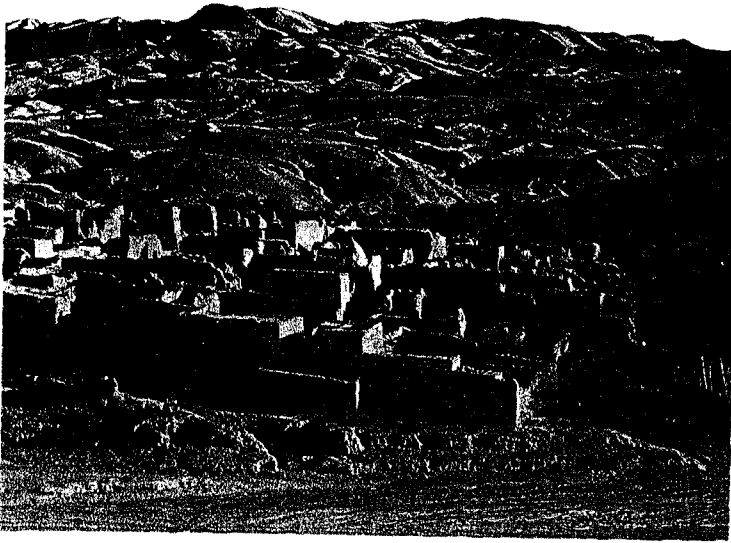

37

38

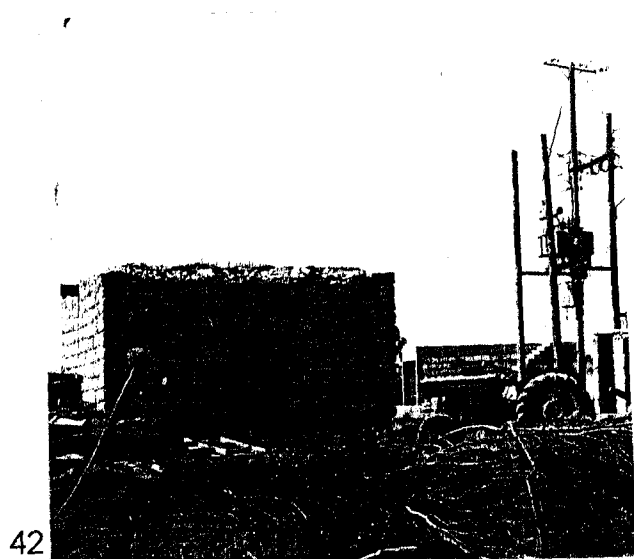
39

40

41

42

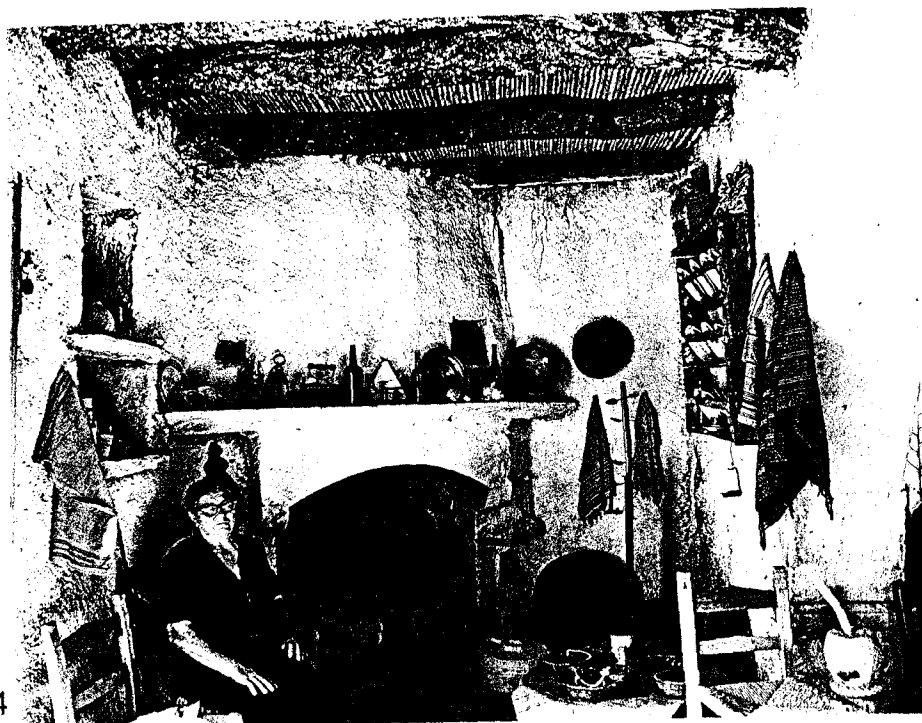
45

43

46

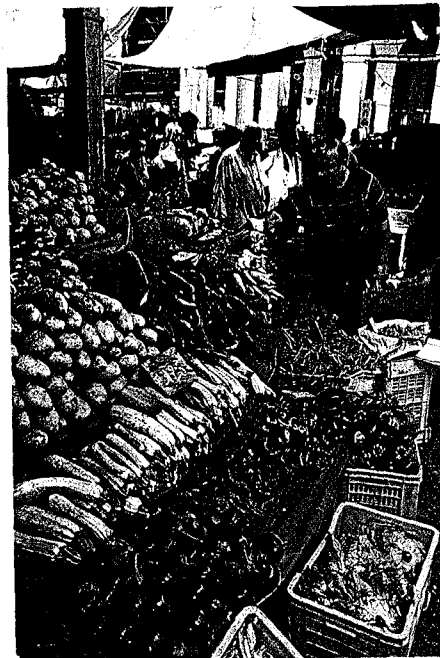
44

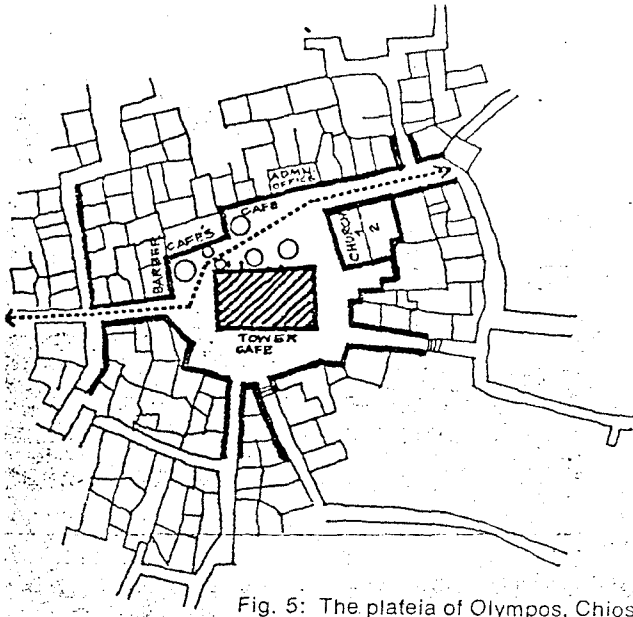
47

48

49

50

Fig. 5: The plateia of Olympos, Chios

53

51

54

52

55

56

59

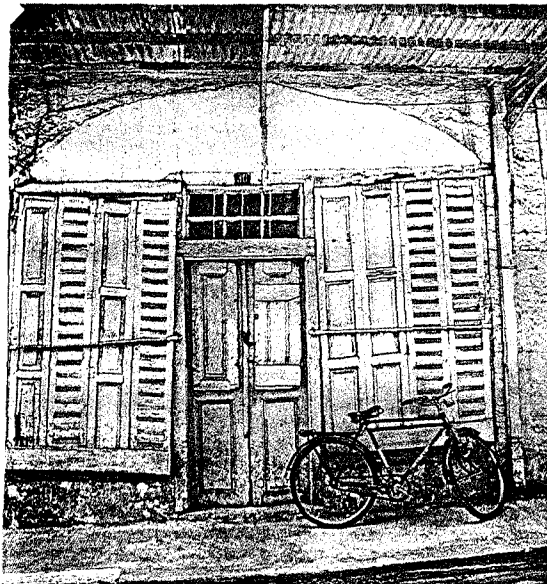
57

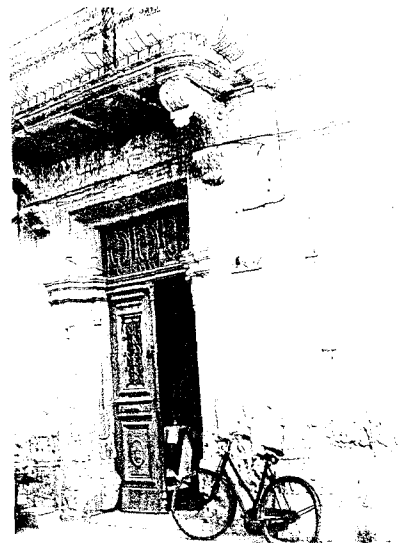
60

58

61

62

63

64

65

68

66

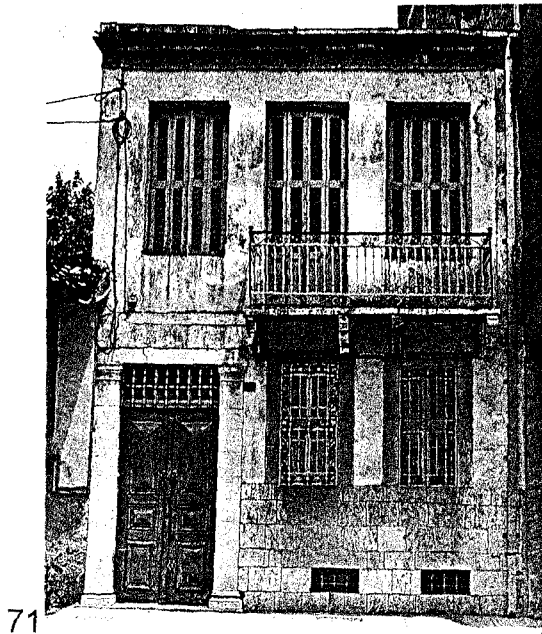
69

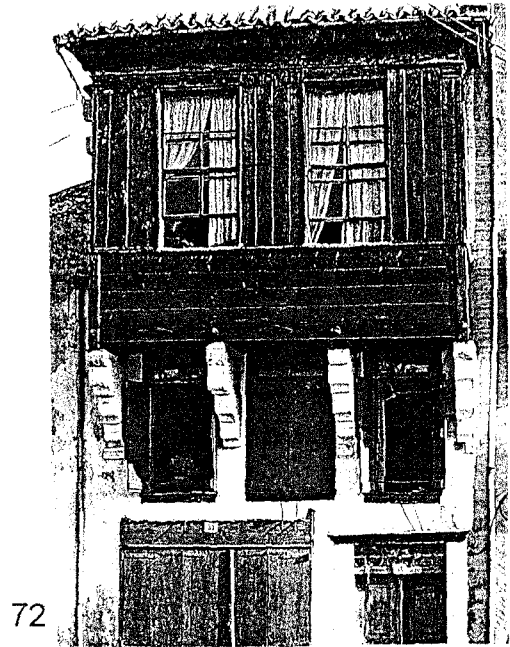
67

70

71

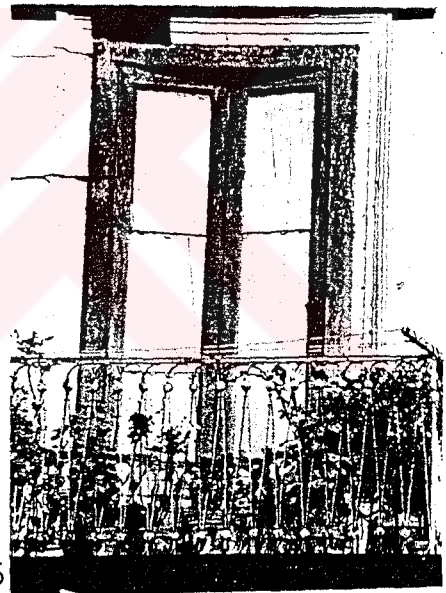
72

73

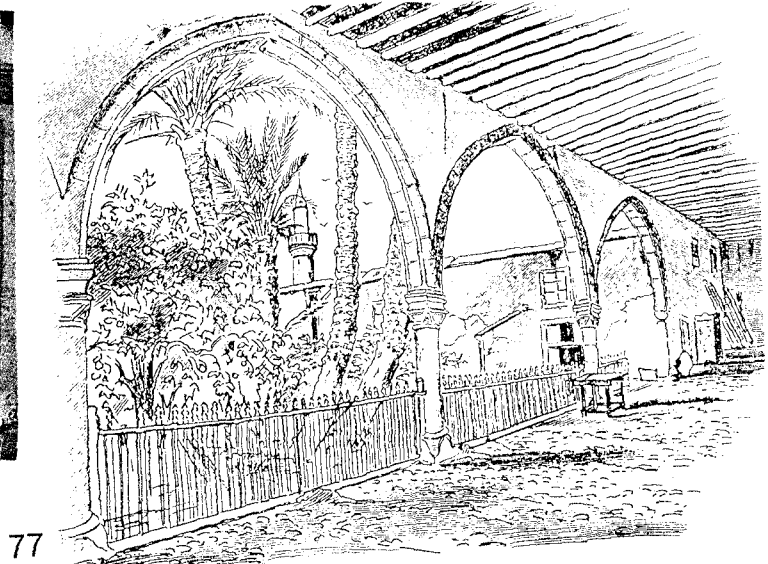
74

75

76

77

Şekil 2.1. Akdeniz Dünyasından Örüntüler

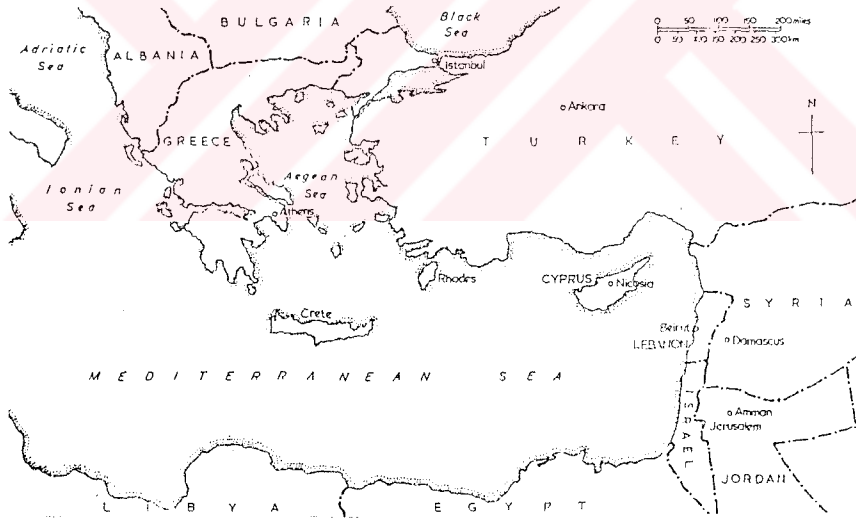
1. Karpaz kıyıları
2. Comino adası, Malta (Azzopardi, 1995).
3. Balıkçı kayığı, Hamamet, Tunus (Tomkinson, 1994).
4. Yunan adası Hydra'nın kuzey kıyıları (Michaelides, 1967).
5. Nisan sonu Mesarya'da hasat zamanı, Kıbrıs.
6. Karasabanla mücadele, Mesarya, Kıbrıs.
7. Mesarya, Kıbrıs.
8. Antalya, Türkiye.
9. Gafsa, Tunus (Tomkinson, 1994).
10. Girne Limanı, Kıbrıs
11. Chania, Girit (Bozineki-Didonis, 1985).
12. Kıyı kenti, Mentone (Gille, 1994).
13. Valetta, Malta (Azzopardi, 1995).
14. Barselona, İspanya (Gitta Portuali Del Mediterraneo, 1989).
15. Mağusa, Kıbrıs (Gitta Portuali Del Mediterraneo, 1989).
16. Ortaçağ'ın Fransız kenti, Bram (Johnston, 1983).
17. Palma Nova, İtalya (Lynch, 1989).
18. Lüzinyan Dönemi Lefkoşa'sı, Kıbrıs
19. Bağdat kenti (Hoag, 1987).
20. Haçlı savaşları, Kıbrıs (Cyprus in Pictures, 1992).
21. Burçlardan kentin savunulması (Home, 1960).
22. 1963-74 çatışmalarında yıkılan köyler, Kıbrıs (Sincerity V Slander)
23. Eylül 1922'de İzmir'in alınışından sonra, Batı Anadolu'lu Rumların Yunanistan'a göçü (Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1995).
24. Mezzogiorno bölgesi, İtalya'da, tipik yerleşim dokusu ve parselasyon (Ekistics, 1981)
25. Kamu alanlarının oluşumu, San Gimignano, İtalya (Ekistics, 1976).
26. Agora ve sokakların oluşumu, Megara Hyblae, Sicilya
27. Ana sokaklar ve kamu alanları, Milet (Ward-Perkins, 1974).
28. Kentsel formun İslam örüntüleri, Eski Delhi (Antoniou, 1981).

29. Satürn tapınağı ve forum, Roma (Valigi, 1995).
30. Roma tiyatrosu, Bulla Regia, Tunus (Tomkinson, 1994).
31. Palmyra (Ekistics, 1976).
32. Salamis, Kıbrıs.
33. Büyük Han'ın avlusundaki mescit
34. Akdeniz'de Müslümanlığı yayan ve M.S. 7. yüzyılda Kıbrı'ı fetheden Umayyad hanedanının Suriye - Şam'da, inşa ettirdiği cami (Cyprus in pictures 1992).
35. Şam, Suriye'de geleneksel bir köy (Ekistics, 1972).
36. Kıbrıs'ın ilk Neolitik yerleşimi (Mellaart, 1965).
37. Neolitik A yerleşimi, Wadi Fallah (Mellaart, 1965).
38. Girit ev tipolojisi (Bozineki-Didonis, 1985).
39. Tamerza, Tunus (Tomkinson, 1994).
40. Konut bölgesi, Omdurman, Khartoum (Schulz, 1980).
41. Mesarya köyü, Kıbrıs.
42. Karpaz köyü, Kıbrıs.
43. Kavousi, Crete (Bozineki-Didonis, 1985).
44. Köy evinde ocak ve mutfak dekoru, Girit (Bozineki-Didonis, 1985).
45. Köy evlerinin tipik bir elemanı, Girit (Bozineki-Didonis, 1985).
46. Tavan konstrüksiyonu, Karpaz, Kıbrıs.
47. Medina, Tunus (Tomkinson, 1994).
48. Tunus'un ana çarşısı (Tomkinson, 1994).
49. Tunus'un ana çarşısı (Tomkinson, 1994).
50. Olympos, Chios'ta meydan (Thakurdesai, 1972).
51. Bir köy kahvehanesi, Kıbrıs, (Cyprus in Pictures, 1992).
52. Kıbrıslı bir köylü (Foreign Area Studies, 1979).
53. İnsan manzaraları, Kıbrıs.
54. İnsan manzaraları, Kıbrıs.
55. İnsan manzaraları, Kıbrıs.
56. Suriçi Lefkoşa, Kıbrıs.
57. Hamrun - St. Joseph Caddesi, Malta (Llum, 1987).
58. Tsirigoti Sokağı, Yiannina (Rogoti, 1989).

59. Mdina, Malta (Azzopardi, 1995).
60. Arabahmet Mahallesi, Lefkoşa.
61. Arabahmet Mahallesi, Lefkoşa.
62. 19. yüzyıl mimari karakterini koruyan bir sokak, Yiannina (Rogoti, 1989).
63. Antalya Kaleiçi.
64. Selimiye Bölgesi, Lefkoşa.
65. Mentone, Monaco (Gille, 1994).
66. Roquebrune'un tipik dar sokakları, Monaco (Gille, 1994).
67. Karmi, Kıbrıs.
68. Lefkoşa, Kıbrıs.
69. Hydra, Yunan adası kenti, Hydra (Michaelides, 1967).
70. Hydra'da sokak yaşamı (Michaelides, 1967).
71. Neoklasik etkiler gösteren konut, Yiannina (Rogoti, 1989).
72. Rethymnon'da tipik bir çıkmalı ev, Girit (Bozineki-Didonis, 1985).
73. Yiannina (Rogoti, 1989).
74. Sarayönü, Lefkoşa.
75. Salerno'da tipik bir pencere (Schulz, 1980).
76. Yiannina (Rogoti, 1989).
77. Eski bir Lefkoşa evi (Salvator, 1872).

BÖLÜM 3. BİR DOĞU AKDENİZ ADASI, KIBRIS

Adalar, zamanın tüm yalnızlığı içinde, farklı yazgıların karşılaşılabileceği ve birleşebileceği yerlerdir. Akdeniz'in doğu havzasındaki bu küçük adanın da, sekiz bin yıldır, zaman içinde aynı noktayı paylaşmak dışında ortak noktası bulunmayan insanları, Harun El Raşid'i, Aslan Yürekli Richard'ı, Aziz Paul'ü, Afroditi, efsaneleri ve birçok uygarlığı barındırmasındaki ortak payda bu adalılık karakteridir (Durrell, 1992). Ancak Kıbrıs tarihinin önemi ve adanın büyüklüğüyle orantılı olmayan bir önem taşıması, öncelikle adanın coğrafi konumuna bağlıdır. Doğu'yla Batı'nın kesişme noktasındaki Kıbrıs, tarihin ve kültürlerin gel-giti ve akışı içinde, Aryan ve Sami ırklarının, Hristiyan ve Müslümanların karşılaşma noktası olmuştur.

Şekil 3.1. Kıbrıs'ın Doğu Akdeniz'deki konumu

Kaderi bu denli sık değişen Kıbrıs, kralların, imparatorlukların, ırkların akışını, üst üste yığılan anıtlar, camiler, katedraller ve kalelerle, tekrar tekrar yenilenen manzarasıyla yansıtmaktadır. Tarih sayfalarında yer alan medeniyetler, adadaki varoluşlarını yansıtan birçok fiziksel kalıntılar da bırakmışlardır. 'İçlerinde çanak çömlek ve mücevherleri saklayan Bronz Çağı mezarları, binlerce yıllık yaşamlarını deniz altında sürdüren Yunan

amforaları, Romalı'ların amfiteyatroları, Bizans kilise ve manastırları gibi günümüzü aydınlatacak Orta Çağ melodileri, hala adanın her yanında yankılanmaktadır.' (Lee, 1973, s. 13).

3.1. Konumu

Kıbrıs, kültürel ve politik olarak Avrupa'nın bir parçasıyken, coğrafi olarak Asya'dadır. Akdeniz'in kuzeydoğusunda, 38° 34' ve 35° 41' kuzey enlemleriyle 32° 20' ve 34° 35' doğu boylamları arasında yer almaktadır. Türkiye sahillerinin 40 mil güneyinde, Suriye'nin 60 mil batısında ve Nil Delta'sının 150 mil kuzeyindedir. Bu stratejik pozisyonundan dolayı, yüzyıllar boyunca büyük güçlerin ilgi odağı olmuştur. Sadece, bakır, asbest, kereste gibi hammaddelere sahip olmasından değil, Yakın Doğu'nun ekonomik ve politik kontrol şansına sahip olduğu için de önem kazanmıştı.

3.2. Coğrafyası

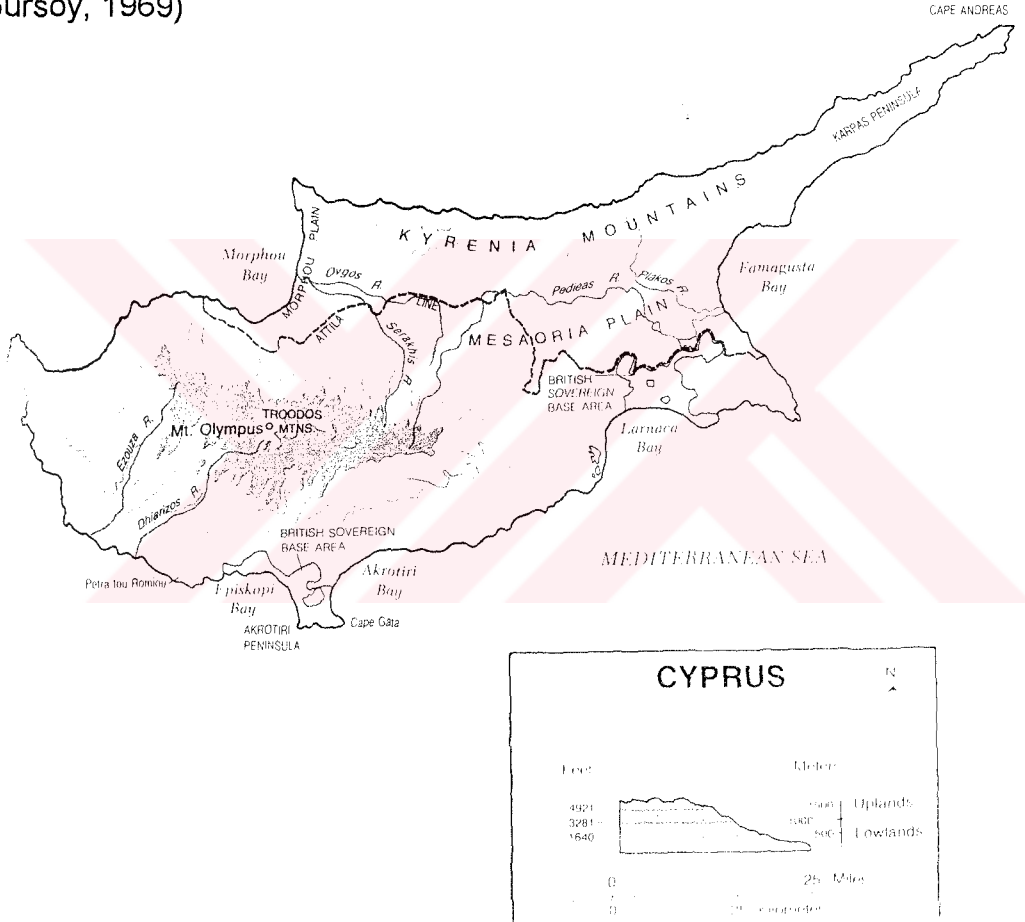
Akdeniz'in, Sicilya ve Sardunya'dan sonra, 9251 km² (3572 mil²) yüzölçümüyle, üçüncü büyük adasıdır. Şekli, antikitede, doğudaki Karpas yarımadasının kuyruk kısmını oluşturduğu bir geyik derisine benzetilirdi. Doğu ve Batı uçları arasındaki en uzun mesafe 220km (141 mil), Kuzey ve güney uçları arasındaki en geniş mesafe 96 km dir (60 mil) (Hanworth, 1986).

Şekil 3.2. Adanın Piri Reis' hazırladığı ilk haritalarından
(Hanworth, 1986).

3.2.1. Yeryüzü Şekilleri

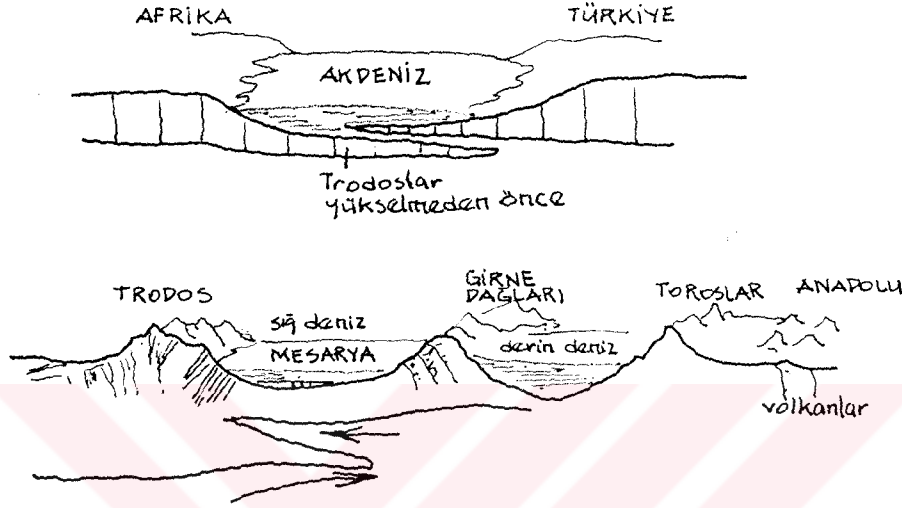
Adanın jeolojik tarihi, üç ana topografik bölüm oluşturmaktadır: Trodos Dağları (merkezi masif), Mesarya Ovası ve Girne Dağları dizisi, adanın gerek yeryüzü şekilleri, gerekse iklim, bitki örtüsü ve mahsuller bakımından birbirinden farklı başlıca üç büyük coğrafi bölümünü meydana getirirler. (Gürsoy, 1969)

Şekil 3.3. Adanın 3 esas topografik bölgesi ve yükseklikleri

İki milyon yıl önce, Kıbrıs bir adalar zincirinden oluşmaktaydı. Girne dizisinin tepeleri, güneydeki Trodos adasından sığ bir denizle ayrılıyordu. Kara, Kıbrıs'ı tek bir ada yapacak şekilde, yavaş yavaş yükselmeye devam etmiş ve o sığ deniz de, kelime anlamı 'dağların arasında' olan, bugünkü Mesarya ovasını oluşturmuştu. Akdeniz ülkelerinin yüzeyini oluşturan hareketli

sıradağlar burada da kendini hissettirmektedir.(Braudel, M&T) Değişik kaynaklarda, adadaki Girne-Karpaz dizisinin veTrodos masifinin, Lübnan dağlarının, Alplerin ve Türkiye'deki Toros'larla olan yapısal benzerliği tartışılmaktadır. (Pamir, 1969, s.3)

Şekil 3.4. Adanın oluşumunu etkileyen tektonik kara hareketleri (Hanworth, 1986).

Karpaz yarımadasına kadar uzanan Girne Dağları, Kıbrıs'ın omurgasını oluşturmaktadır. Karanın son bir milyon yıldaki yükselmesiyle, Girne dizisinin her iki yamacında, teraslar oluşmuştur. Bu teraslar, kireçtaşından oluşan kaya tepelerini açığa çıkarmıştır. Granüllü dokusuyla kolay şekillenebilen bu kalkerli kireçtaşı türü, Neolitik dönemden günümüze dek adanın her yanında kullanılan esas inşaat taşıdır. Dizinin yükseklerinde, Hilarion kireçtaşları bulunmaktadır. Maruz kaldıkları basınç nedeniyle, büyük oranda yarılmışlardır. İşlendiği zaman da taş ancak düzensiz şekillerde çıkarılmış ve bu nedenle ancak Haçlı Kalelerinin savunma duvarlarında kullanılabiliyordu. (Hanworth, 1986)

3.2.2. İklimi

Adada, Akdeniz iklimi hüküm sürmektedir. Kışlar ılık ve yağışlı, yazlar ise sıcak ve kurak geçer. Yazların sıcaklığını, serin deniz meltemi hafifletir. En soğuk ayların (Aralık - Şubat) ortalama en düşük sıcaklığı, 9 C, en sıcak ayların (Temmuz - Ağustos) ortalama sıcaklığı da 35 C dir. Yağışlar, genellikle Ekim - Nisan ayları arasında olup; yıllık yağış ortalaması, Beşparmaklar'ın kuzey yamaçlarında 500-700 mm., Mesarya Ovası'nda 300-400 mm. dir.

Alanının küçüklüğüne rağmen, topoğrafyadaki yükseklik farklılıklarından dolayı, bölgeler arasında önemli iklim değişiklikleri vardır. Üç farklı ana iklim bölgesi görülmektedir: En kuru ve sıcak olan merkezi alçak alanlar, en fazla yağmuru ve en az güneşi alan dağlık bölgeler ve ikisi ortası daha ılıman bir iklimin hüküm sürdüğü kıyı bölgesi.

Bir Akdeniz adası denince ilk olarak, deniz, güneş ve yeşille mavinin, dağla kıyının eşsiz manzarası akla gelir. Ancak Akdeniz birliğinin önemli bir faktörü olan iklim, tarih boyunca siyasi, ekonomik gelişimini, kaderini etkileyen pekçok zorluğa sahne olmuştur. Kuraklığın getirdiği kıtlık, depremler, nehirlerin taşması, adalılarının yerleşmelerinin konumlanışında, bina formlarında, ve genel yaşam tarzlarındaki belirleyici faktörler olmuştur. Bugün, teknolojinin imkanları, gözönüne alınarak konut formlarında, malzeme seçinminde iklim şartları eskisi gibi gözönüne alınmamaktadır. Yine de, insanların giyimleri, davranışları, kuzeyde karakış hüküm sürerken, baharı getiren kırlangıçlar, erkenden hasada hazırlanan ekinler, ezici yaz sıcağının ağustosböcekleri, o tanıdık Akdeniz manzarasını yaşatmaktadır.

3.2.3. Kıyıları

Kıbrıs'ın kıyıları oldukça girinitli çıkıntılıdır. Kuzeybatı taraflarında yüksek kıyı tipi görülmektedir. Adanın başlıca limanları, Gazimağusa, Larnaka, Limasol, Baf, Poli İksero ve Girne limanlarıdır. Kıbrıs kıyılarının uzunluğu 486 mildir.

Adanın omurgasını oluşturan ve batıdaki Kormacit burnundan doğudaki Zafer Burnu'na (Cape Andreas) dek uzanan Girne Dağları dizisi, kuzey kıyıları boyunca, kayalık burunların, koyların, sahillerin oluşumuna etken olmuştur. Kıyılara esas çekiciliğini veren, uzun, kumlu sahilleri olsa da, metamorfoza uğramış keskin ve girintili-çıkıntılı kayaların çeşitliliği de manzaraya pitoresk bir görünüm katar.

Deniz, adada, son yıllara kadar ekonomik faktör olarak görülmemekteydi. Hatta, korsan baskınlarının ve saldırıların sıklığından, Orta Çağ'da kıyılar, bir tehlike potansiyeli olarak görülmekteydi. Bu yüzden, ada olmasına bir karşıtlık gibi görünse de, limanlar dışında yerleşmeler genellikle iç kısımlarda başlamıştı.

3.2.4. Toprakları

Kıbrıs'ta, milyonlarca yıl süren toprağın oluşum süreci, farklı morfolojik bölgeler oluşturmuştur. Bunların en belirginleri, merkezi masif alan (Trodos), Girne Dağları dizisi, Karpaz yarımadası ve merkezi alçak alanlardır (Lee, 1973, Cyprus).

Girne dizisinin, kuzey ve güneye doğru suyunu akıtan, dik, bazen uçurumlu yamaçları vardır. Bu yamaçların oluşturduğu alan, orman kullanımı dışında tarıma elverişli değildir. Bu yüzden köyler, dağların alçak yamaçlarında, balçıklı ve verimli alüvyonlu zeminde oluşmuştur. Doğuda, dizinin yüksekliği, Karpaz Bölgesinin omurgasını oluşturacak şekilde düşmektedir. Buradaki esas çıkıntı kayalar, Kiteria kireçtaşındandır. Karpazın batı kısmında, uğradığı erzyon neticesinde sert yeryüzü şekilleri oluşmuştur; doğusunda ise, daha yumuşak bir iklim, daha iyi bitki örtüsü ve dolayısıyla daha yumuşak bir yeryüzü görünümü vardır.

Güzelyurt, Lefkoşa ve Mağusa'yı içine alan merkezi alçak alanlar, adanın en iyi topraklarına sahiptir. Ada halkı, her dönemde, tarımla, özellikle, kuru tahıl (buğday ve arpa) ekimiyle uğraşmıştı.

İklimin, tarıma elverişsiz dağların ve bataklık ovaların yaşama getirdiği olumsuzluklarından yaşamın yoğun olarak etkilendiği dönemlerde,(Braudel, Akdeniz-Mekan ve Tarih, 1990) adanın sahip olduğu zengin maden kaynakları, özellikle de ona adını veren bakır madeni, Akdeniz Dünyası'nda bir ayrıcalık kazandırmıştır.

3.2.5. Ovaları, Akarsuları Ve Gölleri

Kıbrıs'ın, kıyılarındaki ovalardan başka, doğuda Gazimağusa Körfezi'nden batıda Güzelyurt Körfezi'ne dek uzanan ve Beşparmak Dağları'yla Trodos Dağları arasında kalan, Güzelyurt ve Mesarya Ovası olarak ikiye ayrılan bir ovası vardır.

Şekil 3.5. Girne Dağları'ndan Mesarya Ovası'na bakış (Hanworth, 1986).

Kıbrıs'ın nehir özelliğinde akarsuları yoktur. Hemen hepsi yağmur sularıyla beslendiğinden yağmur mevsimlerinde akmaktadır. Başlıca akarsuları, Kanlıdere (Pedhios Deresi), Çakıllı Dere, Kurium Deresi ve Kurudere'dir

(Hakeri, 1993). Larnaka'nın Tuz Gölü ve Ağrotur yarımadasındaki Ağrotur Gölü adanın en önemli gölleridir.

Bugün kuzeyin tarımsal kalbi durumundaki Mesarya Ovası, adanın oluşumu sırasında, uzun süre bataklık olarak kalmış, sıtma tehlikesini uzaklaştırmak ve tarıma kazandırmak çok uzun yıllar almıştı. Tarım koşullarındaki bu zorluklardan ve savunma sebeplerinden dolayı, Kıbrıs insanının da tarihi, ovalarda değil, tepelerde, dağ yamaçlarında başlamıştı.

3.3. Tarihi

Coğrafya, tarihi olaylara zemin hazırlamış, çerçevesini oluşturmuş ve bu olayları çok yakından etkilemişti. 'Ancak, tarihin hesaba katması gereken coğrafi etkenler, ekonomik, sosyal ve kültürel verilerle karşılaştıkları zaman kesin bir önem kazanırlar.' (Braudel, 1990, s.97)

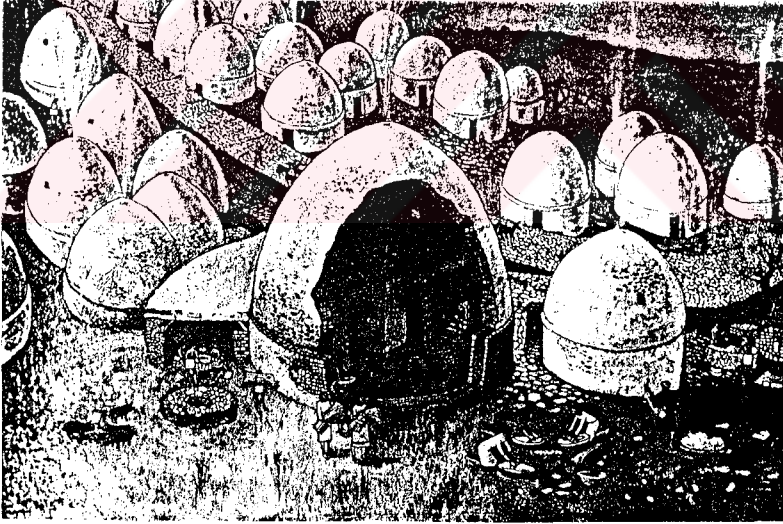
3.3.1. Tarih Öncesi Devirler (Taş Devri Kùltürleri)

3.3.1.1. Neolitik Devir

Adanın ilk yerleşenlerinin, M.Ö. 6000 civarında, Doğu Akdeniz'i sınırlayan topraklarda, gösterişli Neolitik kùltür hüküm sürerken Kıbrıs'a geldikleri bilinmektedir. Paleolitik (Yontma Taş) Devri'ne ait kalıntıların henüz bulunmaması, adada Neolitik kùltürü yayan ilk insanların dıştan geldiklerini göstermektedir. Göçmenlerin tam olarak nereden geldiği veya birkaç yüzyıl sonra neden aniden kayboldukları konusunda çok az şey bilinmektedir. Yine de bulunan seramiklerin, Kuzey Suriye ve Tarsus'ta bulunanlarla aynılık göstermesi, bu yerlerden geldiklerini düşündürmektedir. Kazılarda bulunan ev eşyalarından, bu insanların, olgun bir kùltürü de beraberlerinde

getirdikleri, bitki ve ürün yetiştirip, yetiştirdiklerini saklamayı bildikleri anlaşılmaktadır. (Hanworth, 1986)

Bulunan Neolitik I yerleşmeleri, adanın kuzey ve güney kıyıları boyunca dizilmişlerdi. Genellikle tepelerde, su kaynaklarına yakın, toprağın işlenebildiği ve denizden uzak olmayan yerleri seçmişlerdi (Gunnis, 1973). Taş temeller üzerindeki kerpiç, balçıkla sıvanmış ağaç dallarından yapılmış yuvarlak kulübeleri vardı. Bu evlere, “tholos” ya da “toley” denilmekteydi. Bazen, bir evin odaları gibi, birkaç ev grup halinde olabilirdi. Bazılarının zemin katı, depolama için kullanılmaktaydı. Bunların, muhtemelen, bir merdivenle ulaşılan ve yaşam için kullanılan bir üst katları vardı. Zemin odası da merkezi, taş bir sütunla desteklenmekteydi. Buluntulardan, bu kulübelerin içinde ateş yakıldığı ve ölülerin, kulübelerin altına gömüldükleri anlaşılmaktadır (Hanworth, 1986).

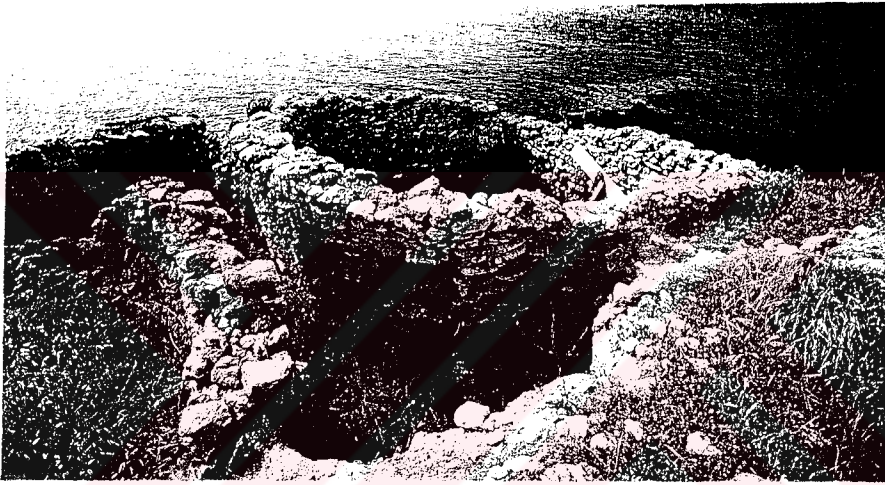

Şekil 3.6. Adanın Khirokitia'daki ilk Neolitik yerleşimi (Mellaart, 1965).

Denize bağlı üç Neolitik köyü, Kuzey Kıbrıs'ın Zafer Burnu, muhtemelen bir denizci kolonisi olan Yeşilirmak adası ve Girne'nin doğusundaki Troulli idi.

Neolitik II döneminin, (geç Neolitik dönemin) en iyi yerleşim örneği, Girne'nin doğusundaki Çatalköy yakınlarındaki Vrysi'dir (M.Ö. 4410-3750).

Muhtemelen kuvvetli rüzgarlara maruz kalan bu yerde, ilk göçmenler, kalkerli kayaları oymuş ve kulübelerini yerin altına inşa etmişlerdi. Ancak, kazıları yapanlar, bunların, yabancılardan saklanan gizli kentler olabileceği izlenimi edinmişlerdi. İlk kulübelerin bazıları, araları yaprak ve kabuklarla doldurulmuş keresteden yapılmıştı. Güney yönünde, köy, 4.5m derinliğinde ve 7m genişliğinde bir hendekle güçlendirilmiş, tecrit edilmişti. Daha sonraki nesiller, kili bağlayıcı olarak kullandıkları taştan, daha dayanıklı evler yapmışlardı. En son safhada, bazı evler, zeminin üstüne çıkarılmıştı.

Şekil 3.7. Geç Neolitik dönem yerleşimi, Ayios Epiktitos Vrysi'deki (Çataköy), (Hanworth, 1986).

M.Ö. 3000'de, bu dönemin sonunu işaret eden bir deprem olmuştu. Yeniden inşa etmeye başladıkları dönemde itibaren, ev inşasına daha az önem verdikleri anlaşılmaktadır. Muhtemelen, insanlar, artık göçebe bir hayat tarzını benimsemişlerdi. (Hanworth, 1986)

Bu erken dönemlerden itibaren 'savunma', insanların yerleşmelerini yüksek yerlerde konumlandırmalarına ve saklı kentler inşa etmelerinde etken olmuştu. 'Doğal felaketler' ve bunların sonucu olan 'göçler' de yüzyıllar boyunca diğer Akdeniz ülkelerindeki gibi insanların kaderini değiştirecekti.

3.3.1.2. Bronz Devri (M.Ö. 2600-1000)

3.3.1.2.1. Erken Bronz Devri

Bu döneme ait çok kesin olmayan bilgiler, genellikle mezarlardan, ölümlerle birlikte gömülen eşyalardan elde edilmiştir. Bu eşyaların aynılarının o dönemde başka yerlerde de bulunması tarihlendirmeyi kolaylaştırmıştı (Gunnis, 1973). Bu devre ait kaynaklar, özellikle kuzeyde, Vunós, Philia, ve Ambeliku mezarlarından elde edilmiştir. Mezarlıkların çok sayıda oluşu, adada, büyük bir nüfus olduğunu göstermektedir. Mezarların yakın tarihlere kadar gelmesinden, cenaze görevlilerinin sanatçı ve inşaatçı olarak ustalığı da farkedilmektedir (Hanworth, 1986).

Bu dönemde insanlar, sahilden uzaklaşmışlar, vadilerde çiftçi ve çoban kulübeleri yapmışlardı. Daha çok Trodos Dağları etrafında ve bakır madeninin bulunduğu iç bölgelere çekilerek yaşamlarını sürdürmüşlerdi.

3.3.1.2.2. Orta Bronz Devri

Bu dönemde, bakırın kullanılmaya başlanması ve dışsatımı, adadaki yaşam düzeyini yükseltmişti. Ambeliku, Alambra, Kalopsida, Kalavason'da bu devire ait bir-iki odayla bir salon ve verandadan oluşan, daha gelişmiş planları olan evler bulunmuştu. Mezarlardan çıkarılan değerli eşyalardan Mısır, Babil, Suriye ve Anadolu'yla ticaret ilişkilerinin geliştiği anlaşılmaktadır.

Kıbrıs'ta savunma açısından güçlendirilmiş birkaç bölgeye de bu dönemde rastlanmaktadır. Kuzey Avrupa'nın kale tepeleriyle mukayese edildiğinde, bazılarının stok alanı sağlamak için, tarımsal amaçlı olduğu da düşünülebilir. Muhtemelen bu dönem ekonomisinde, çiftçiliğin oynadığı rol artmaktaydı. Çünkü aynı dönemde, Lefkoşa ve Trikomo arasındaki tarım yerleşmelerine

de işaret edilmektedir. Fakat, diğer kaleler, kabile saldırılarına karşı koymak için merkezi yerlerdeydi.

Bu dönemden itibaren, adada, doğuda ev batıda ayrı yönetim merkezleri olduğu görülmektedir. Orta Bronz Devri'nde de, Kalopsida'nın doğu Kıbrıs'ın, Lapta'nın da batının başkenti olabileceği düşünülmektedir.

M.Ö. 13. yüzyıla gelindiğinde, bakır bütün adada işlenmekteydi. Bunun beraberinde kentsel ve endüstriyel bir devrim getirmiş olabileceği düşünülmektedir. Adanın kuzeyinde, bakırın deniz yoluyla transferi için uygun en az iki kıyı kenti bulunmaktaydı: Doğuda, Salamis'in yakınlarındaki Enkomi ve daha az bilineni, kuzey-batıda, Güzelyurt'un yakınlarındaki Toumba tou Skourou.

Bu dönemde, bakır endüstrisinin de etkisiyle, önemli kentsel gelişmeler görülmektedir:

- ENKOMİ'NİN BAŞLANGICI

En önemli Bronz Devri kentlerinden olan Enkomi (Tuzla), M.Ö. 1600'den itibaren, adadaki bakır endüstrisinin başkentiydi. Bölgeye Orta Bronz Devri'nde yerleşmişti. O dönemden beri, depremlerin de etkisiyle, toprak düzeyinin pek çok kez değişmesinden ötürü, bugün, kentin denize ne kadar yakın olduğunu söylemek zordur. Ancak, o günlerde, Pedhios Deresi'nin (Kanlıdere) buraya kadar gemi geçişine izin verdiği ve şehrin kenarında bir iç liman bulunduğu bilinmektedir (Hanworth, 1986).

İlk kent hakkında, günlük yaşamı oluşturmaya yeterli olmayan, döneminin tipik örneklerinden bir kale, birkaç ev ve bazı mezarlar olmak üzere çok az şey bulunmuştur. M.Ö. 16. yüzyıl ortalarında, diğerinin üzerinde yeni bir kent gelişmiş ve Enkomi, Suriye veya Mısır'a giden gemilerin en büyük limanı olmuştu. Bu erken dönemde bile, Enkomi'nin basit bir kent planı olduğu görülmektedir. Katı formlu evler, ölümlerin gömüldükleri açık alanlar

veya meydanlar oluşturacak şekilde gruplaşmıştı. Kentin kuzey ucu bir kale ile korunmuştu. Kalenin hemen yanında da bakır işlenmekteydi. (Hanworth, 1986)

Şekil 3.8. İlk planlı kent Enkomi'nin uzun düz ana sokağı ve sağdaki dini bina etrafındaki oluşumu (Hanworth, 1986).

13. yüzyılın başlarında, Enkomi'de, büyük bir yıkıma sebep olan bir felaket oldu. (kum fırtınası) Bu felaket, daha bilinçli bir inşa programını uygulanarak kentin yeniden kurulmasında da etken olmuştu. Eski kent, düzensiz açık alanlar etrafında inşa edilmişti. Yenisindeyse, dikdörtgen grid sokak düzenine geçilmişti. Bu tip kent planlamasının, ancak bundan 800 yıl sonra Milet'li Hippodamus tarafından icat edildidiği sanılmaktadır. Buradaki taş yapı tekniği adadaki Palaepaphos, Kition ve Hala Sultan Tekke'sinde olduğu gibi Suriye'deki Ugarit mimarisiyle de ilişkili görünmekteydi. Ana sokak, kentin merkezine doğru, kuzey-güney doğrultusunda ve en önemli kamu binaları, bu sokağa bakmaktaydı. Ortadaki döşenmiş alan, muhtemelen kent meydanıydı. Buna dik, doğu-batı sokağında, şehirdeki en etkileyici yapı olan, büyük dini bir bina yer almaktaydı. (Hanworth, 1986)

Yıllar geçtikçe, giderek artan ve büyüyen bakır endüstrisi kendini hissettirmiş ve kentin güneyindeki kale bir bakır üretim atelyesi haline

getirilmişti. Enkomi gibi zengin liman kentleri, ve adanın güneyindeki benzer özellikteki yerleşmeler, Geç Bronz Devri'nde ticaretin daha organize olduğunu, malzemelerin zenginliğini ve tüccar sınıfının arttığını göstermektedir.

Bu dönemde, köyler, kesin sınırları olmayan, düşmanlar ve tehlikelerle dolu olduğu kabul edilen mekanlar olarak görülmekteydi. Akdeniz'de kent yaşamı bu sebeple de önem kazanmaktaydı.

Yeni Enkomi'de kent mekanı olarak bizi bugünle mukayeseye götürecek birkaç nokta dikkat çekicidir: 'Savunma' gerekliliği ve 'birlikte yaşam isteği', bu ilk çağlardan itibaren insanları kent yaşamına yöneltmişti. Yeni kent planında

düzenli kenti, düzensizliğe tercih etmişlerdi. Kent organizasyonunda, kamu binaları ve dini binaların bir meydan etrafında konumlanması, topluluğun, birtakım ortak faaliyetler ve politik etkinlikler için bir kent mekanına ihtiyaç duyduklarını göstermektedir.

3.3.1.2.3. Geç Bronz Devri (M.Ö. 1600-1000)

12. yüzyıl, Doğu Akdeniz'de karanlık yüzyıllardan biriydi. Ticaret çok uzun süre duraklamış, üstüste birkaç yıl ürün alınamayan kıtlık, yangınlar, insan kırımları, yakılıp yağmalanan kentler, siteler karşısında birçok uygarlık silinip gitmiş, insanlar yurtlarını terketmek zorunda kalmışlardı. Bu felaketlerden en az etkilenen ancak Korinthos Körfezi, Attika, Rodos Kıbrıs gibi denize yakın yüksek bölgelerde olan ve batı rüzgarını cepheden alan yerlerdi. (Braudel, 1990) Bronz Devri'nin sonlarında, büyük Yakın Doğu medeniyetleri parçalanmaktaydı. Bu kargaşadan kaçan milletlerin farklı ırklardan grupları, gelip Kıbrıs'a yerleşmekteydi. Bunun etkisi olarak, adada, büyük bir kültürel çeşitlilik kök salmaktaydı. Bu kültürel çeşitlilik, gelecek yüzyıllarda adanın önemli bir özelliği olacaktı. Gelenler arasında, Mikenler, dikkate değer

şekilde daha fazlaydı ve daha geniş boyutlu etkileri olmaktadır. Adaya kendi kültürlerini, dillerini ve kuruluş efsanelerini getirmişlerdi. Girit , Miken kültürü ve sanayii yanısıra, Mısır ve Fenike'yle ilişkiler, adada, değişik tipte çömlekçiliği ve kuyumculuğu da varetmişti. (Hanworth, 1986)

Akdeniz Dünyası'nı etkileyen bu olumsuzluklarla birlikte, demirin işlemeye başlanmasıyla, yeni ve daha aydınlık bir döneme girilmişti.

3.3.1.3. Demir Devri (M.Ö. 1000-325)

Geç Bronz Devri'nin ortalarından itibaren, adada az da olsa demirin işlenmesine başlanmıştı. Demir Devri'nin başlamasıyla, Kıbrıs'ta yeni döneme girilmişti. Bu dönem, İnkılap Devresi, Geometrik Devresi, Doğululaştırma Devresi diye üçe ayrıldığı gibi, Geometrik Devir (M.Ö. 1000-700), Arkaik Devri (M.Ö. 700-475) ve Klasik Devir (M.Ö. 475-325) olarak da sınıflandırılmaktadır (Hanworth, 1986).

Bu devir, antik dünyanın diğer yerlerindeki gibi, önemli ekonomik ve politik değişikliklerle beraber gelişmekteydi (Gunnis, 1973). Demir, giderek bronzun yerini almaktaydı. Savunma mimarisinin gelişmemesine rağmen, M.Ö. 7. yüzyılın sonlarında, Pers saldırılarına karşı, Eski Baf'ın (bugünkü Kukla), etrafına kent duvarları inşa edilmeye başlanmıştı. Arkaik ve Klasik devirlerde, ev mimarisi de gelişmekteydi.

Enkomi gözönüne alındığında, kentte metal işlerinin artmasıyla, yüksek oranda kirlilik olduğu ve kentin giderek yaşanır olmaktan çıktığı sanılmaktadır. M.Ö. 1125-1050 yıllarında, insanlar, yeni bir bölgeye, deniz kenarındaki Salamis'e taşınmayı seçmişler ve kenti terketmişlerdi (Hanworth, 1986). Bu dönemde, adanın birçok yerinde, gelecek yıllarda, Kıbrıs krallıklarının başkentleri olacak Salamis ve Baf gibi büyük yerleşim yerleri kurulmaktaydı.

Bu dönemin sonunda, adadaki dış ticaret gerilemekteydi. Dekoratif sanatta katı-geometrik formlara dönülmüştü. Etkin Miken sanatının Suriye sınırında Oriental etkilerle karşılaşmasıyla, sanatta Doğu'yla Batı arasındaki düet başlamıştı (Gunnis, 1973).

3.3.1.4. Kıbrıs'a Yakın Uygarlıkların Adadadaki Etkileri (M.Ö. 15. yy - 525) (Mısır'lılar, Hititler, Akalar, Dorlar, Fenikeliler, Asurlular)

Her ne kadar , M.Ö. 1450 yılında ve ondan sonraki yıllarda, Kıbrıs, Mısır egemenliğindeyse de, Mısır'lılar, Fenikeliler gibi ticaretle uğraşmıyorlardı ve Egeliler gibi gittikleri yerin iskanıyla da ilgilenmiyorlardı. Yine de Mısır'lıların mimari, yazı ve dinsel yönden Kıbrıs'a etkileri olmuştur.

Yüz yirmi yıl kadar adayı egemenliğinde tutan Hitit'ler, burayı yalnızca bir sürgün yeri, vergi toplanan ve bakır sağlanan bir ülke olarak görmemişler, nüfusu on - on beş bin olduğu varsayılan iyi tasarlanmış liman kenti Alaşya'yı kurmuşlardı. Bulunan az sayıda heykel ve damga mühürleri ve diğer yapıtlar, Hititler'in Kıbrıs'a önemli etkilerinin olduğunu göstermektedir. Hititler'de, halkın oturduğu evler genellikle birbirinden bağımsızdı. Yer darlığından, sıkışık bir düzende yapılmaları zorunlu olsaydı bile, evlerin dış duvarları ayırdı. Avlulu evlerde, avlu, evlerin dışında bulunmaktaydı. Evlerin çoğunluğu tek katlıydı. Yapı malzemesi, temellerde taş, duvarlarda kerpiç olup, damlar düz ve toprak kaplıydı. Evlerin üst katları varsa, alt katın samanlık, ahır ve işlik olarak kullanıldığı düşünülmektedir. (Hakeri, 1993)

Fenikeliler'in Kıbrıs'a etkileri, Mısırlılar'dan da Hititler'den de farklı olmuştu. Fenikeliler, adada üstünlük kurmak istememişler, fakat geleneklerine uygun olarak, Kıbrıs'ın zengin maden kaynaklarından yararlanmak amacıyla çeşitli yerlerde, ticaret merkezleri kurmuşlardı.

Denizci ve tüccar kavim olan Fenikeliler, Doğu Akdeniz'de ve bu arada Kıbrıs'ta kurdukları kolonileri bir üs olarak kullanıp Kartaca'ya, oradan da Okyanusa kadar ulaşmayı başarmışlardı (Bergil, 1995). Güneyde, Larnaka ve Amathus, iç kısımda Tamassos ve İdalion; kuzey sahillerinde ise Lapta, Fenikelilerin ilk yerleşim yerleri olmuştu. Bunlar zamanla kentleşmiş, her biri merkezi bir yönetime bağlı, yerli bir lider ya da kral tarafından yönetilmişti. Fenikeliler, adaya, kendi dillerini, dinlerini, yazılarını da getirmişlerdi. Sanat ve aktif ticaret anlayışları, tüm adada etkisini hissettirmekteydi.

Akdeniz'in batıya açılmasının, Fenike ve Yunan limanlarındaki hareketlenmenin etkileri ve Fenikelilerin Yunan mimarisini, felsefesini, egemen etkiyi benimse geleneği, Kıbrıs'taki yerleşmelerde de görülmekteydi (Braudel, 1990).

3.3.1.5. Persler (M.Ö. 525-333)

Bu tarihlerde, Mısır egemenliğinde olan Kıbrıs'lılar, kendi istekleriyle, Persler'in tarafını tutarak bir donanmayla Mısır seferine katılmışlardı. Mısır, Persler tarafından alınınca, ada Pers egemenliğine girmişti. Persler döneminde, adadaki kültürel yaşam pek parlak geçmemişti. Sahil kasabaları, dışalım ve dışsatım merkezleri olarak kullanılmaktaydı. Dışa, bakır, buğday, gemi kerestesi, dokuma işleri, lüks nesneler satılmaktaydı.

Kral Evagoras, Salamis'i daha bayındır hale getirdiği gibi, Grek filozofları, sanatçıları, müzisyenleri de himayesi altına almıştı. M.Ö. 374'te Salamis, politik başkent olmadan önce, ressamların, şairlerin, filozofların kültürel başkenti durumuna gelmişti.

M.Ö. 410-374, yıllarında, Kıbrıs kentleri Pers İmparatorluğu'na bağlı, belirli yıllık bir harç ödeyen, işlerinde serbest devletçiklerdi (Gunnis, 1973).

Pers egemenliği devrinden kalan en önemli eser Vuni Sarayı'dır. Vuni Sarayı harabeleri arasında, Kıbrıs kentlerine ait paralar, heykeller, seramikler, bronzdan alet ve eşyalar, altın ve gümüşten süs eşyaları bulunmuştı. Yüz otuz yedi odalı bu saray, Arkaik ve Klasik Devirlerin en güzel örneğidir. Vuni kentinde, sıcak, soğuk su tertibatı olan hamamların olduğu da bilinmektedir (Hanworth, 1986).

Şekil 3.9. Vuni Sarayı'nın planı (Hanworth, 1986).

3.3.1.6. Makedonyalılar (M.Ö. 333-318)

Makedonyalılar'ın egemenliği sırasında, Kıbrıs'taki dokuz krallığın çoğu ortadan kalkmış, bazıları, birleşmişti. Halkın bir kısmı, bölge değiştirerek başka kentlere yerleşmekteydi. Bu kaynaşma sonucunda, adada, belli başlı iki krallık kalmıştı: Baf ve Salamis (Hakeri, 1993).

3.3.1.7. Ptolemeler (M.Ö. 318-59)

III. Aleksandros'un M.Ö. 323'te ölümünden sonra, Makedonya İmparatorluğu'nda sarsıntılar başlamış, İmparatorluk parçalanmış. Çeşitli krallıklar kurulmuştu. Mısır'daki egemenliğini koruyan Pitolamaios, Filistin ve Kıbrıs'ta güç elde etmişti.

Ptolemeler döneminde ada genelde Mısır'a bağlı ama iç işlerinde bağımsızdı. Din alanında, Mısır'da oluşan değişimler, adaya yansımış, ordaki dini kuruluşların talimatları uygulanmıştı. Ada, bu dönemde, Mısır'ın sahip olduğu en değerli varlığıydı. Ancak, sanat alanındaki boşluk da büyük oranda hissediliyordu. Kıbrıslılar, Helen dünyasıyla olan yakın ticari ilişkilerine rağmen, onun modellerinden yararlanmamaktaydılar.(Hanworth, 1986)

Kıbrıs'ın Mısır'a bağlılığı, zamanla azalıp, M.Ö. 80'de tamamen kopunca, adayı yönetenler, "strategos" ünvanı yerine, "Kıbrıs Kralı" ünvanını kullanmaya başlamıştı. Bu durum adanın Romalılara geçtiği M.Ö. 58'e dek sürmüştü.

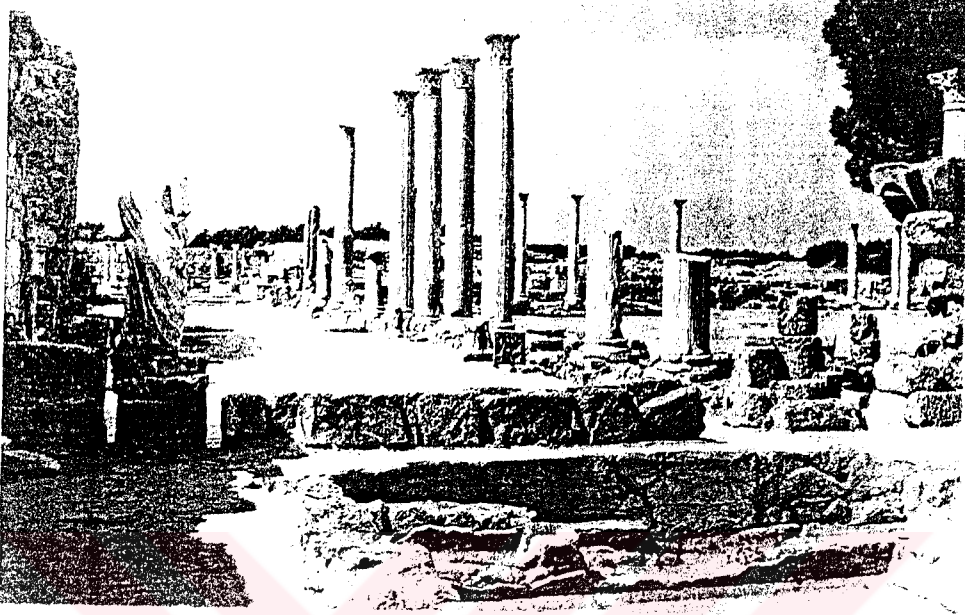
3.3.1.8. Romalılar (M.Ö. 59-M.S.395)

Roma döneminde, adada, ekonomi, tarım, imar ve kültürde gelişmeler dikkat çekmekteydi. Romalılar, Kıbrıs'ta da yol yapımına büyük önem vermişler, adanın doğusundaki Salamis'ten batıda Girne, oradan batı ve güney kıyılarını bağlayan bir ring yolu yapmışlardı (Gunnis, 1973). Augustus zamanında, dolaysız vergiler kaldırıldığı gibi, sosyal işlere büyük önem verilerek rıhtımlar yapılmış, dereler, akarsular üzerine, köprüler, kanalizasyon sistemi inşa edilmişti. Birçok tapınaklar kurulmuştu (Hanworth, 1986).

Salamis kentine, büyük bir pazar yeri inşa edilerek, etrafına dükkanlar ve evler yapılmıştı. Su gereksinmesinin önemli bir kısmı, Kiteria'dan (Değirmenlik) getirilerek karşılanması için büyük bir su sarnıcı yapılmıştı. Pazar yerinin güneyinde Jupiter tapınağı kurulmuştu.

Enkomi'den sonra Salamis'te de kent, dini bina ve hamam gibi kamu yapıları ve pazar etrafında gelişmekteydi. Ticaretin gelişmesi ve Romalılar'ın 'pazar

yeri' anlayışlarının da etkisiyle, çarşı, alış-veriş de kent meydanının önemli bir ögesi haline gelmişti.

Şekil 3.10. Antik dönemde, adanın en büyük ve zengin kenti Salamis (Cyprus in Pictures, 1992).

Adada üretilen yağ, buğday, demir, bakır, gümüşün dışsatımları yapılmaktaydı. Heykeltıraşlık gelişmişti ve bu alanda, daha çok Kuzey Afrika ve özellikle Mısırlı sanatçıların etkisi görülmekteydi.

Şekil 3.11. Salamis'in 15,000 kişilik tiyatrosu (Hanworth, 1986).

Adada, Aziz Paul (St.Barnabas) tarafından yayılan Hristiyanlığın etkisi görülmeye başlanmıştı. Hristiyan mimarisi gelişmekte, biçim olarak, birbirinden bağımsız ve özgün bazilikalar inşa edilmekteydi. Lapta yöresinde, Salamis'te, Kurium ve Baf'ta, bu döneme ait tiyatrolar ortaya çıkarılmıştır.

Bu dönemden itibaren, Kıbrıs'ta yaşayan ulus ya da toplumların varlıkları, yalnız mezarlar ve çanak çömlekle değil, birtakım ören yerleri, yapılar ve paralarla, maddi kültür olarak bugüne taşınmıştır.

3.3.2. Orta Çağ'da Kıbrıs

3.3.2.1. Bizanslılar (M.S. 395-1191)

Büyük Konstantin'in ölümünden sonra, Roma İmparatorluğu ikiye ayrılmış ve Kıbrıs başkenti Konstantinopolis olan Doğu Roma İmparatorluğu egemenliğine girmişti. Bizans Egemenliği'nin ilk yıllarında, ikinci dereceye düşen Baf'ın yerine, Salamis merkez olmuştu. Ancak Salamis'in de savunma açısından güvende olmayışı Bizans Döneminin sonunda yönetimin, daha merkezi ve güvenli bir konumda olan Lefkoşa'ya (Ledra) taşınmasında etken olmuştu. VI.yüzyılda, Bizans İmparatorluğu, resmi dil olarak Grekçe'yi kabul etmiş; zamanla, Grekçe konuşma ve yazı dili olarak kullanılmıştı.

• KIBRIS'A İSLAM AKINLARI

Bu dönemde Kıbrıs, Bizanslılar'la Müslümanlar arasında, mücadele konusu olmaya başlamıştı. Denizci bir millet olmayan Araplar, egemenliklerini genişletmek için, bir donanmaya ihtiyaç duymaktaydı. Kıbrıs, onlara göre, Konstantinopolis'e saldırmak için uygun bir sığırama tahtasıydı. Adaya ilk İslam seferi, Halife Osman Devri'nde, Şam Valisi Muawiye tarafından yapılmıştı. Bu ilk seferde, Kitium yöresinde, askerlerle birlikte adaya çıkan

Umm Haram, atından düşerek ölmüş ve buraya, Osmanlı fethinden sonra türbesi yapılmıştı.

Bizans ya da Doğu Roma İmparatorluğu Dönemi'nde, Kıbrıs'ta kültür, daha çok mimari alanda gelişme göstermişti. İslamiyetin ilerlemesi üzerine Müslümanlar'la Hristiyanlar arasında başlayan savaşlardan, Kıbrıs da önemli ölçüde etkilenmiş, korunma ve savunma isteğinden ötürü, adanın yüksek noktalarına, Kantara, St. Hilarion, Bufavento kaleleri yapılmıştı (Hanworth, 1986).

Şekil 3.12. St. Hilarion Kalesi'ndeki Bizans Kilisesi (Hanworth, 1986).

Hristiyanlığın Konstantin zamanında resmi din olarak kabulüyle, kilise ve manastır yapımı hızlanmıştı. Güzel Sanatlarda, ikon, fresk yapımı ve mozaikçilik görülmekteydi. Dinin etkisiyle, bugün kiliselerde söylenen dinsel ilahilerin temelini oluşturan, kilise müziği bu dönemde oluşmuştu.

Önemli bir kültür değişimi ve etkisi de adaya İslamiyet'in girişiyle yaşanmıştı. Araplar, ele geçirdikleri yerlerde, Salamis'te, dini inançlarını yansıttak şekilde kiliseyi camiye çevirmişlerdi.

Geç Bizans Devri'nde, son Bizans kralı Isaac Comnenus'un kötü idaresinin de etkisiyle ticaret gerilemekteydi. Artan vergiler, halkı zorlamaya

başlamıştı. Eğitim ve öğretime verilen önem de azalmaktaydı (Hanworth, 1986).

Bizanslılar ve Araplar arasındaki karşılıklı saldırılardan ada halkı büyük zarar görmüş, birçok kent yakılıp yıkılmıştı. Kıyıdaki Lambousa kentinin terkedilişi de bu dönemdedir. 300 yıllık arap saldırılarından son bulmasından sonra, halk, bu alana yeniden yerleşmişti (Newman, 1940).

Bir kez daha, halkın kaderini etkileyen önemli olaylar ve siyasi gelişmeler, Kıbrıslılar'ın söz hakkı olmadan gelişmekteydi (Gürkan, 1996). Yabancı bir imparatorluğun egemenliği sona ererken bir yenisi başlamakta, 'saldırılar', 'göç' ve 'zorluklarla mücadele' devam etmekteydi.

3.3.2.2. I. Richard Dönemi Ve Kıbrıs'ta Templar Yönetimi (1191-1192)

1187'de, Kudüs'ün ele geçirilmesine tepki olarak, İngiltere, Fransa ve Almanya, kutsal saydıkları bir dava için birleşerek, üçüncü Haçlı Seferi'ni başlatmışlardı. İngiltere Kralı Richard, gemilerinin üçü fırtınaya kapılıp Limasol sahiline vurunca, mürettebatına, kızkardeşi ve nişanlısına kötü muamele yapan Isac Comnenus'u adadan uzaklaştırarak adayı ele geçirmişti.

Akdeniz'in 'iklim'i, 'fırtınalı deniz'i, 'rastlantısal kaderi' bir kez daha kendini hatırlatmıştı.

İsyanların da etkisiyle, I. Richard, adayı elde tutmanın çok fazla güç gerektirdiğini anlamış, adayı, hem üs olarak kullanabilmek hem de gelir sağlamak amacıyla, Haçlı Seferleri esnasında kurulan yarı askeri, yarı dini bir örgüt olan Templar Şövalyeleri'ne satmıştı (Gunnis, 1973).

Templarlar, adadaki sosyal yapıyı, krala ödeyecekleri kirayı düşünerek düzenlemişlerdi. Halkın yaşamını, ağır vergilerle zorlaştırıp, onlara köle

muamelesi yapmaktaydılar. Kıbrıslılar, şövalyelerin azlığından da yararlanarak, bu kötü yönetime başkaldırmışlardı. İsyandan sonra, Templarlar, adada daha fazla kalamayacaklarını anlayınca, adanın yönetimi, Richard tarafından, Kudüs'te krallığını kaybeden Fransız Guy de Lusignan'a, verilmişti (Hanworth, 1986).

Kıbrıslı halk her ne kadar dış güçlere boyun eğmek durumunda kalmışsa da, sık sık kötü idarelere karşı "isyan" etmekte, fırsat buldukça kendi iradesini ortaya koymaktaydı.

3.3.3. Yakın Dönem Tarihi

3.3.3.1. Lüzinyan Dönemi (1192-1489)

Guy de Lusignan'ın ilk olarak, mevkisini sağlamlaştırmış, kendi ülkelerinde topraklarını kaybetmiş asilleri adaya çağırmış ve Bizans döneminden beri adada etkileri görülen feodal düzeni kurmuştu.

Adada, ayrıcalıklı sınıflarla, ezilen sınıfların oluşturduğu feodal bir düzen vardı. (Hakeri, 1993) Yerli halk, beş sınıftan oluşmaktaydı: Pariciler, Perpiriariler, Lefteriler, Arnavutlar ve Beyaz Venedikliler. Krallıkta güçlü sınıf soylulardı. Köylü sınıf, toprağa bağlı olup, tarımla uğraşmaktaydı.

Kentlerin aksine, kırsal bölgelerde, fakirliğin derin izleri görülmekteydi. Bir tarafta şatafatlı yaşam koşulları hüküm sürerken diğer yanda Akdeniz'in gerçek tarihini oluşturan kıt kanaat geçim, azla yetinme devam etmekteydi (Braudel, 1990). Soylular, kentlerde, daha çok da, ikliminin daha sağlıklı olduğu söylenen Lefkoşa'da yaşamaktaydılar.

Bizans döneminde, izleme ve sinyal kuleleri olarak kurulan kaleler, büyük oranda büyütülmüş ve sağlamlaştırılmıştı. Su kıtlığına karşı depolama

önlemleri alınmaktaydı. St. Hilarion, küçük bir kent kadar büyütülerek, 100 yıl, Lüzinyanların yazlık sarayı olmuştu.

Kıbrıslılar'ın, kendine özgü gelenekleri ve yasaları zaman zaman yürürlüğünü korusa da, hukuk düzeni, daha çok, Kudüs yasalarını örnek almaktaydı (Hanworth, 1986). Kıbrıs, Lüzinyanlar için İslam ülkelerine yapılan saldırılar ve akınlar için bir hareket üssüydü. Haçlılar ruhunun Avrupa'da sönmeye yüz tuttuğu dönemlerde dahi, Lüzinyanların Haçlılar düşüyle giriştikleri eylemler nedeniyle ada halkı, uzun süre İslam ve Latin dünyasının düşmanlıklarının bedelini ödemişti.

Üç yüz yıl süren Lusignan döneminde, adadaki Ortodoks kilisesi baskı altında tutulurken, Latin Kilisesine olabildiğince özgürlükler verilmiş, birçok Latin katedral ve kilisesi inşa edilmişti.

Şekil 3.13. Lefkoşa'da St. Nicholas Kilisesi'nin (Bedestan) kapısı

Şekil 3.14. Bellapais Manastırı

1291'de, Suriye'deki Hristiyan limanlarının, yeniden Müslümanlar'ın eline geçmesiyle, Kıbrıs'ın önemi daha da artmıştı. Ada, mülteciler için bir cennet durumundaydı. Kral Henry II Mağusa'yı güçlendirmiş ve haçlıların asil kenti

durumuna getirmişti. Bu ticari ortamda, yeni para birimine geçilmişti. Hindistan, Çin, İran ve Mısır'dan gelen ve bir zamanlar Suriye'ye yönelen ticari mallar, artık Asya'dan Rodos ve Konstantinopolis yoluyla Kıbrıs'a akmaktaydı. Kuzey-güney ticaret yolu, Hugh'un Selçuklular'la yaptığı ticari anlaşmadan dolayı zaten mevcuttu. Büyük paralar kazanan tüccarlar, ve kendi adlarına kiliseler inşa ettirmektedirler. Bu dönemde, Yahudi, Hristiyan, Ortodoks gibi farklı inançlara bağlı insanların yaptırdığı kiliselerin varlığı, nüfusun ne denli karma olduğu konusunda da fikir vermektedir. Bu zenginliğin yarattığı ihtiyacı karşılamak için, batı Avrupa'dan, Gotik mimarinin kalbinin attığı yerden, sanatçılar, mimarlar getirilmişti. Kentin bu zenginliği, Ceneviz yönetimine girdiği 1374-1464 yıllarına kadar devam etmişti.

Lüzinyanlar, Bizanslılar'ın yararlandıkları madencilığe önem vermemişlerdi. Bu dönemde, Kanlıdere'nin (Pedhios) taşması ve çekirge istilası gibi, ekonomiyi olumsuz etkileyen felaketler de olmuştu.

Ailelerarası rekabet, taht çekişmeleri ülkelerin kaderinde belirleyici bir rol oynamaktaydı. Kıbrıs'ta da dönemin son yıllarında, Kral II. Jacques'in, bir Venedik soylusunun kızı Catherina Cornaro Kornaro ile evlendirilmesiyle, Venedikliler'le ilişkiler yoğunlaşmıştı. Birkaç yıl sonra da kralın kuşkulu bir şekilde ölmesiyle, ada, Venedikliler'in eline geçmiş; Kıbrıs'ın bütün kaleleriyle saraylarında St. Mark aslanının görülmesiyle düzen değişmişti.

3.3.3.2. Venedik Egemenliği (1489-1570)

Venedikliler döneminde, ada, Venediğin, eskisi kadar büyük bir güç olmayışının dezavantajlarını yaşamaktaydı. Ada birçok koldan tehdit ediliyordu ve düşman saldırısına açık bir üs olduğundan, Venedikliler, adayı olabildiğince güven içerisinde yönetmek niyetindeydiler. Doğu'yla olan ticari ilişkileri geriliyordu. Diğer Avrupa güçleri, Afrika etrafından Uzak Doğu'ya ve Atlantığı aşarak Yeni Dünya'ya açılan yeni yollar bulmuştu. Bu sebeple,

Venedikliler'in, adayı, Lüzinyanlar gibi ticari merkez olarak kullanma şansı da yoktu; adada, sadece savunmadaydılar ve adayı bir gözleme noktası olarak görmekteydiler.

Bir önceki dönemde olduğu gibi, bu dönemde de yapı inşasına, ulaşım ve köprü inşasına özellikle savunma yapılarına önem verilmişti. Osmanlılar'ın olası bir saldırısına karşı adada önlemler alınmaktaydı. Deniz savunmasına alışık olan Venedikliler için, Lefkoşa'nın savunması bir problemdi. Kentin önceki surları daraltılarak yeniden inşa edilmişti. Mağusa kentinin surları onarılarak yeniden şekillendirilmişti. Bu arada, saldırı tekniklerinin gelişmesi ve barutun kullanılmaya başlanmasıyla, kullanışlılığını yitiren ve aralarında St. Hilarion, Bufavento, Kantara olmak üzere bazı Orta Çağ kaleleri yer yer yıkılmıştı (Hanworth, 1986).

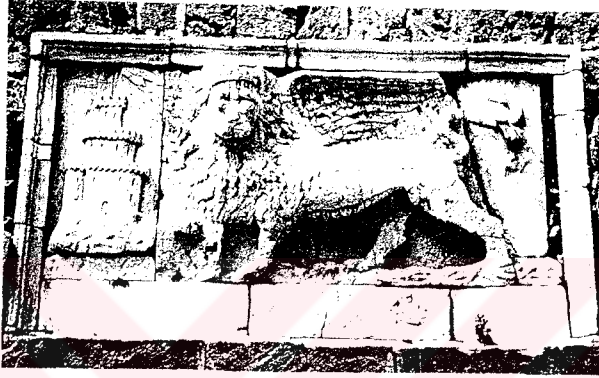

Şekil 3.15. Othello Kalesi'nden Mağusa surları (Home, 1960).

Ağır vergiler altında yolsuzluklar artmakta, sosyal düzen giderek bozulmakta, yerli halka köle muamelesi yapılmaktaydı. İşsizlik, kıtlık ve geçim sıkıntısı artıyordu. Adadaki Venedik yönetimi bağımsız olmadığı için toplanan vergilerin ancak üçte biri adaya harcanıyor, gerisi Venedik devleti hazinesine gidiyordu. Tarım ihmal edildiği için eski dönemlerde Yakın Doğu'nun tahıl ambarı durumundaki adada zaman zaman yiyecek sıkıntısı çekiliyor ve bu yüzden "ayaklanmalar" oluyordu. Bu durumun meydana gelmesinde, 'doğal

afetler', ekinleri mahveden çekirge saldırıları, kuraklık, veba salgını ve 1491, 1542, 1546, 1568 yıllarında görülen depremler de etken olmuştu.

Bu olumsuz etkenlere rağmen Venedik döneminde ada nüfusunun 200 bin kişiye ulaştığı anlaşılmaktadır. Çeşitli uluslardan irili ufaklı topluluklar ve konuşulan birçok dille Kıbrıs "kozmopolit" bir görünüm almıştı (Hill, 1972).

Şekil 3.16. Othello Kalesi'nin girişindeki Venedik Aslanı, Mağusa.

Baskı altındaki Ortodoks Kiliselerinin yerini Katolik Kiliseleri almaktaydı. Bizans Döneminde, M.S. 6. yüzyılda resmi dil olarak kabul edilen Grekçe'nin yerine, Venedikliler, kendi konuşma ve yazı dilleri olan İtalyanca'yı resmi dil ilan etmişler ve varolan yasaları da İtalyanca'ya çevirmişlerdi.

3.3.3.3. Osmanlı Yönetimi (1571-1878).

1566'da II. Selim, Kanuni Süleyman'ın tahtını devralmıştı. Osmanlı İmparatorluğu, bu dönemde, Anadolu, Suriye, Filistin, Trablusgarp ve Mısır'a egemen durumdaydı. XVI. yüzyılın ikinci yarısı başlarken Türkler'in Girit ve Kıbrıs adalarına karşı artan ilgileri farkedilmekteydi. Kıbrıs'ı fethetmeleri için çeşitli kaynaklarda, farklı sebepler ileri sürülmektedir:

- Yeni bir Osmanlı hükümdarının kişisel cesaretini göstermesi ve dini kuruluşlar oluşturması bir gelenektir.
- Stratejik ve siyasal neden: Kıbrıs, Doğu Akdeniz'de Hristiyanlığın bir kalesiydi ve bir üs görevi yapmaktaydı. Osmanlı imparatorluğu için güvenilir bir ulaşım yolunun olması ancak Kıbrıs'ın alınmasıyla gerçekleşecekti.
- Ekonomik neden: Kıbrıs'ta üslenen korsanlar, Osmanlı ticaret gemileri için büyük bir tehlikeydi.
- İmparatorluğun genişleme politikası: Kıbrıs, imparatorluğun doğu denizlerine, Süveyiş Kanalına açılması için fetholunmalıydı.

3 Temmuz 1570'de, Osmanlı donanması Larnaka'dan karaya çıkmıştı. Venedik yönetiminden bıkan halk, hiç direnme göstermemişti. Lefkoşa, 9 Eylül'de düşmüş, Girne Kalesi, direnmeden teslim olmuştu. Mağusa iyi bir organizasyonla direnmiş, ancak, yardım gelmeyince, 1 Ağustos'ta, Osmanlılar Mağusa'ya diktikleri fetih bayrağıyla, 300 yıllık yönetimini ele geçirmişlerdi.

'1571-1878 yılları arasında, Kıbrıs, tipik bir Osmanlı ili gibiydi.' Osmanlılar, kendilerinden önceki Lüzinyan ve Venedik yönetimlerinin aksine, reaya denilen yerli halka karşı çok daha açık görüşlü ve toleranslıydılar. Vergilerde reformlar yaparak miktarlarını azaltmışlar ve bir kısmını da tamamen kaldırmışlardı. Yeni uygulamalarla, çiftçiler toprak sahibi olabilecek, bunu çocuklarına aktarabilecekleri (Orhonlu, 1969).

Venediklilerce baskı altında tutulan Ortodoks Kilisesi yeniden canlandırılmış ve bu kiliseye özerklik verilmişti. Hatta, Ortodoks başpiskoposluklarıyla piskoposluklarına tanınan haklar, sonradan, Hristiyanlarda adaya egemen olma düşüncesin varetmiş ve birtakım isyanların çıkışına sebep olmuştu.

Adaya gelen Türk askerlerin bir kısmının yerleşmesi (3,779) ve Anadolu'dan göç eden yaklaşık 20,000 kişi, adanın bundan sonraki kültürel gelişiminde, ve toplumsal yapısında belirleyici olmuştu.

Egemenliğine giren ülkelerde, yaptıkları kamu yapılarıyla etkilerini hissettiren Türkler, Kıbrıs'ta da, çeşmeler, su kemerleri, hamamlar ve bugüne dek ayakta duran hanlar inşa etmişlerdi. Bu hanların en önemlileri, Lefkoşa'daki Büyük Han ve Kumarcılar Hanı'dır. Osmanlı Türklerinde de, Selçuklular'a dayanan bir gelenekle, bir Hristiyan kenti alınır alınmaz, bir cami, dini inanç sembolü yaratılmalıydı. Bunun onlar için olan önemini göstermek için de, varolan bir binayı kullanmak, bir otorite sembolüydü. Camiye çevrilen Lefkoşa'daki St. Sophia ve St. Catherine, Mağusa'daki St. Nicholas kiliseleri bu anlayışa örnekti. Bu yolla, belki de bir harabeye dönüşecek bu katedraller Osmanlılar tarafından korunmuş oluyordu (Hanworth, 1986).

Şekil 3.17. Lefkoşa'da Ali Ruhi Çeşmesi

Şekil 3.18. Lefkoşa Arab Ahmet Camisi

Camiler, medreseler, çeşmeler gibi kamu yapılarının dışında, Osmanlı Dönemine ait çok az sayıda konut günümüze gelebilmiştir. Taş temeller üzerine, ahşap ve kerpiçten yapılan bu binaların özel özen gösterilmeden yaşamlarını sürdürebilmeleri çok zordur. Osmanlı Dönemi'nde mimari özelliği olan konutlar, daha çok, Osmanlı memurlarının, idarecilerinin yerleştiği Lefkoşa ve Lefke'de yer almaktadır.

Osmanlı Dönemi'yle adaya gelen diğer önemli sanat dalları, hattatlık, seramik kullanımı ve kitap sanatıydı. Eğitim ve öğretim için, belli başlı kent, kasaba ve köylerde, okullar açılmıştı. Bu arada, Hristiyanlar da kendi dillerinde öğrenim gördükleri okullara sahiptiler. Edebiyat alanında, önemli eserler bırakan yerli ozanlar dışında, sürgün olarak adaya gönderilen Namık Kemal'in de büyük etkisi olmuştu (Özoran, 1969).

Ticaret, Hristiyanların leyhine gelişmekteydi. Ancak, ticarete kullanılan ağırlık ve uzunluk ölçüleri, okka ve arşın, bu dönemden sonra da kullanılmaya devam ederek günümüze dek gelmiştir. Sanayi, yerli gereksinimi karşılayacak durumdaydı. Askeri sanayinin yanısıra, basmacılık, dokumacılık, elsanatları ve gıda maddesi olarak şeker endüstrisi önemliydi. Tuzla'dan ve Larnaka'daki Tuz Gölü'nden tuz çıkarılmaktaydı. Önemli ve dışsatımın büyük bölümünü oluşturan bir diğer sanayi de şarapçılıktı (Hanworth, 1986).

Önceleri iyi bir şekilde idare edilen adada, zamanla idarenin bozulması halkın sıkıntıya düşmesine sebep olmuştu. 18. yüzyılda Kıbrıs ard arda 'doğal afetler' geçirmiş, ekonomik açıdan gerilemiş ve nüfusu azalmıştı. 'Deprem', 'kuraklığın sebep olduğu büyük kıtlık', halkı, Suriye ve Anadolu'ya 'göç'e zorlamıştı. 18. yüzyılın aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun çözülme ve çökme sürecinin hızlandığı bir dönem oluşu, İmparatorluğun bir parçası olan Kıbrıs'ı da etkilemekteydi (Mariti, 1909).

3.3.3.4. İngiliz Dönemi (1878-1960)

1878'de, İngilizler'le Osmanlılar arasında, olası bir Rus saldırısında, İngiltere'nin Osmanlı'ya destek vereceğine dair bir anlaşmaya varılmıştı. Bunun karşılığı olarak da ada İngiliz idaresine devredilmişti. Burada, İngiltere'nin iki esas nedeni vardı:

- Rusya'nın Akdeniz'deki etkisinin genişlemesine izin verilmesi tehlikesi karşısında, İngiliz emperyalizminin Hindistan'a olan yakın ilgisini korumak.
- Başbakan Disraeli'nin, adayı, potansiyel bir finansal güç olarak görmesi.

Yapılan anlaşmaya göre, İngiltere'nin adada geçici olma durumu nedeniyle adaya hiçbir yatırımda bulunmayışı, yönetimde sorunlara yol açmıştı. 1914'te, Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'nda, İngiltere'nin karşısında Almanya'nın yanında yer alınca, İngiltere Kıbrıs'ı ilhak ettiğini açıklamış ve Lozan Antlaşmasıyla, adanın egemenliği hukuksal olarak İngiltere'ye geçmişti. Ada artık, İngiltere'nin Taç Kolonisi (Crown Colony) olmuştu.

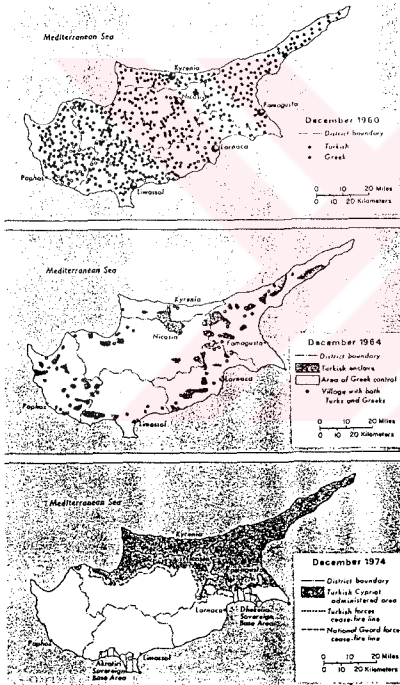
Adanın kararsız durumu son bulduktan sonra, İngilizler, özellikle yol ve demiryolu yapımına, limanların büyütülüp yenilenmesine, iletişim sistemlerinin gelişmesine büyük önem vermişlerdi. Tuz üretimine bu dönemde de devam edilmişti. Tarımı da geliştirmek amacıyla, Tarım Bankaları ve Tarım Kooperatifi hareketini başlatmışlardı.

Kıbrıs'taki kentleşme hareketi de bu yıllarda başlamıştı. Kırsal, yöresel inşaat malzemeleri yerini batıda gelişen yeni üretim teknolojilerine bırakıyordu. Bu gelişmenin öncelikle kentlerde olması, kırsal nüfusun kente göçünü de beraberinde getirmişti. Ancak adanın küçüklüğü ve kentlerin ulaşılabilirliği, daimi değil, günlük göçleri teşvik etmişti.

3.3.3.5. Cumhuriyet Dönemi Ve Sonrası

1960 yılında, ada, tarihinde ilk kez bağımsız bir yönetime sahip olmuştu. Rum ve Türk halklarının kurduğu Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilanından sonra, her sektörde olduğu gibi inşaat sektöründe de hızlı bir gelişme başlamıştı.

1963 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti meşruluğunu yitirmiş ve toplumsal çatışmalar başlamıştı. Savaşın etkisiyle, Kıbrıs'taki Türk nüfusun belirli bölgelerde yoğunlaşmasına neden olurken, toplumsal ve ekonomik hayat uzun süreli bir durgunluk dönemine girmişti. (Ulaş, 1992) Çatışmaların etkisiyle, taraflar tarihi ve anıtsal yapıları da hedef almaktaydı. Kültürel ve tarihi miras sadece ihmal edilmiyor, olanlar da yerle bir ediliyor, yerleri araba parkına dönüştürülüyordu. 103 köy, camiler, mezarlıklar, anıtlar yakılıp yıkılıyordu. Birçok kişi evini terketmek zorunda kalmıştı. (Sincerity V Slander) Bu dönemde göçmenler için, köylerde ve kentlerde göçmen evleri inşa edilmekteydi. Konut standartları savaş şartlarına göre düzenlenmekte her aileye bir konut sağlamaktan çok, bir dam altı bulmak amaçlanmaktaydı.

1960

Rum ve Türk yerleşimleri karışık halde

1964

Türk yerleşimleri kantonlara ayrılıyor

1974

İki kesimin yerleşimleri tamamen ayrılıyor

Şekil 3.19. Ada nüfusunun 1960, 1964 ve 1974 yıllarındaki etnik dağılımı (Foreign Area Studies, 1979).

1963-1974 yılları arasında, Türk ve Rum toplumlarının iskan bölgeleri, kentsel ve kırsal alanlarda kesin ayrıma uğramıştı.

'Politika' iç ve dış 'göç'lere sebep olmuş, savaş dönemi hem adanın mevcut karakterini değiştirmiş hem de o dönemdeki konut standartlarını etkilemişti.

3.4. Sosyal Yapısı

'Kıbrıslı'lar mizaç olarak, diğer Akdeniz insanlarıyla büyük ortaklıklar gösterirler. Kişi olarak ve başkalarına karşı, istisnai derecede dürüsttürler ve herşeyden öte, sıcak kalplidirler. Belki de yaz aylarının aşırı sıcaklarının getirdiği tipik Akdeniz'li davranışıyla, kimseye sinirlenmezler. Ada, sahne olduğu bütün olumsuz ve karmaşık olaylara rağmen her zaman, problemlerin nasıl olsa çözüleceği iyimserliğiyle birlikte, hayata kolay bir bakış açısı doğurmuştur. Bu genel yaklaşım, sıkça duyulan, Rumlar'ın 'siga siga', yavaş yavaş ve Türkler'in 'inşallah' deyimleriyle özetlenebilir. Olacak olan olur, telaşa gerek yoktur.' (Lee, 1973)

Kıbrıs'taki İngiliz Konsolos yardımcısı H.P. White, 1862'de yazdığı yıllık raporunda Kıbrıslılardan şöyle bahseder: 'Kıbrıslılar sessiz ve ziyansız kişilerdir; konuksever ve yumuşak huylu olup özellikle keyiflerine düşkündürler.....Vakitlerinin çoğunu kahvehanelerde geçirip adanın çeşitli yerlerinde sık sık kurulan panayırları hiç kaçırmazlar.....Yol kesmeler, soygunlar, cana kıymalar o denli azdır ki Kıbrıs'ta böyle şeyler adeta bilinmez. Aynı şekilde halk içinde kurulu düzene karşı siyasal kışkırtma ya da muhalefet de bilinmez. Hristiyanlar Yunanlılara daha az sahtecidirler, lakin gene de ticaretteki hırslarıyla tanınmışlardır. Müslümanlarda Araplara oranla daha az fanatik ruh ve bağnazlık vardır....' (Newman, 1940, s.194).

Kıbrıslı'lar, genelde, Yunan ve Türk toplumlarına karşı bilinen bağlılıklarına göre sınıflandırılmaktadırlar. Nüfusun % 77'sini Rumca konuşan, Rum geleneklerine göre yetiştirilmiş ve Yunan Ortodoks dinine bağlı Kıbrıs'lı Rumlar oluşturur. %18'i, Türkçe konuşan ve Müslümanlığa inanan Kıbrıs'lı Türkler'dir. Geriye kalan %5, Küçük Asya'nın zalimlerinin kötü idaresinden kaçanlar, Selçuklular'ın işgalinden kaçan Ermeniler ve Suriye'den gelen Maronitler'dir. Az sayıda İngiliz, ve çingene de yaşamlarını adada sürdürmektedir.

3.4.1. Etnik Yapı

Adada, farklı etnik yapıya sahip iki esas toplum, Rumlar ve Türkler, son yıllara kadar, günlük ortak ve koordine yaşamlarını başarıyla sürdürmüşlerdi. 'İki toplum arasındaki formel ayırım, bugün, bağlı oldukları anavatanlarında yaşıyor gibi davranmalarındandır' (Lee, 1973, s.99). Orta yaşlı birçok Türk Rumcaya alışık olduğu ve her iki kesiminde daha eğitilmiş ve ticarete ilgilenen mensuplarının iyi İngilizce bilmesine rağmen, iki toplum arasındaki konuşma dilindeki farklılık, iletişim açısından önemli bir faktördür. Ancak, Rumlar'la Türkler'i ayıran en önemli faktör din farklılıklarıdır. Bunun sonucu, 400 yıldan uzun bir süreden beri adada yan yana yaşamlarına rağmen, karşılıklı evlenmelerindeki zorluk, hatta imkansızlıktır.

Özellikle kırsal alanlarda, ortak kültürlerin kaynaşmasıyla(benzeşmesiyle), bazı kültürel yansımalar olmuştur. Fakat her ikisinin de dilleri ve dinlerindeki ayrılıklarla, etnik farklılıkları varlığını korumuştur. Lefkoşa gibi karma kentlerde, net olarak tanımlanmış Rum ve Türk Bölgeleri vardı. Bunlar o derecede belirgindi ki, 1950'lerin sonlarında ve 1960'ların ortasındaki toplumlararası çatışmalarda, Birleşmiş Milletler Barış Gücü, barikatlar ve dikenli tellerle iki toplumsal bölgeyi ayırırken çok az insanı yerinden etmişti. Kırsal alanlarda, ekonomik bağlar ve bölgesel ayırım için toplumsal baskılar kentlere göre daha zayıf olduğundan, buralarda, fiziksel bölünme daha azdı. Tüm ayrılıklarına rağmen, sonuçta, aynı fiziksel ve ekonomik çevrede yetiştirilmiş Rum ve Türkler'in yaşam tarzları, birçok münasebette benzerlikler göstermekteydi (Lee, 1973).

3.4.2. Aile Yapısı

Kıbrıslı'nın sosyal yaşamının merkezi, ailesidir. Bu, sadece karısı ve çocuklarından oluşan çekirdek aile çerçevesi değil, daha uzak akrabalar zincirinden oluşan, geniş ailedir. Geleneksel Akdeniz toplumlarında aile,

bireylerin vazgeçilmez varolma biçimidir; bireysel yaşamöyküleri yoktur. Akrabalık bağları kuvvetlidir ve bir ailenin mensubu olmak tek başına bir gurur vesilesi olmaktadır. Bugün bu çoğul aile anlayışının yerini, bağımsız karı-koca aileleri almaktaysa da, ataerkil aile yapısı hala devam etmekte, aile ilişkileri toplumsal yaşamın taşıyıcıları olaak kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. (Braudel, 1995) Ailenin mensupları, gelenek olarak, herhangi bir zamanda ve mümkün olan her konuda -finansal, ev yapımı, iş hatta eş bulma konularında- birbirlerine yardımcı olurlar. Bu törevi anlayışla, çocuk yetiştirmede de, anne-baba, sorumluluklarına sıkıca uymaktadır. Ne gibi maddi fedakarlıklar gerektirirse gerektirsin, çocukların eğitimi lise ve mümkünse üniversite seviyesine kadar finanse edilmektedir. Son yıllara kadar, çekirdek ailede, kadının rolü, ev merkezliydi. Kadın, evde kalarak, günlük işler, çocuklar, ve bahçeyle ilgilenirdi. Bu genel durum, şehirlerde, giderek, kadınların çalışıyor ve ekonomik bağımsızlıklarını kazanıyor oluşlarıyla, değişmektedir. Kentlerde, kırsal kesime oranla, geleneklerin taleplerini güncelleştirmeleri daha olanaklıdır.

Diğer Akdeniz toplumlarının geleneklerinde olduğu gibi, anne-baba, çocuklarının gelecekteki mutluluğunu kabullenmektedir (Braudel, 1990). Bu sorumluluk, özellikle evlenirken verilen çeyizle gösterilmektedir. Çocuklara yaşamda iyi bir başlangıç verilir, ve bu da anne-baba için önemli maddi harcama demektir. Bu gelenek, 20. yüzyılın ikinci yarısında, hala daha geçerlidir ve çok az Kıbrıslı bu sorumluluğunu gözardı etmektedir (Lee, 1973).

3.4.3. Eğitim

Okul sistemi, iki etnik grup arasında farklılık gösteren birimlerdenidir. Herbiri, kendi ayrı, eğitim politikasını takip ederek öğrencileri kendi değer sistemlerine göre eğitmektedir.

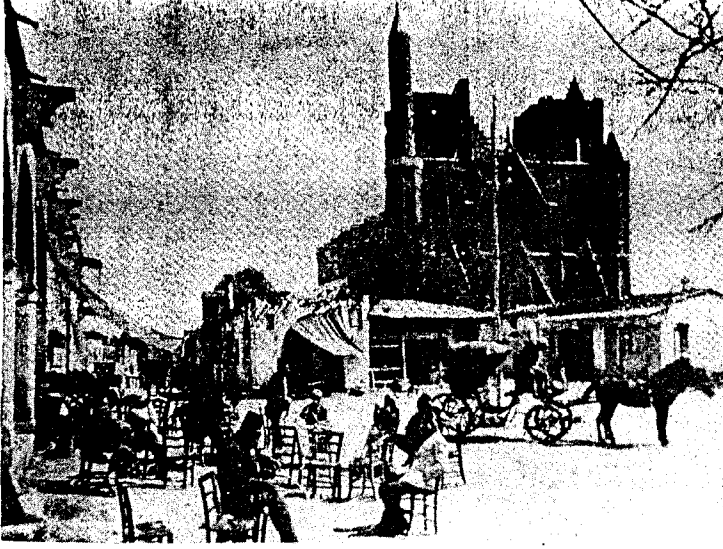
3.4.4. Eğlence Ve Boşvakit Geçirme

Ada, Hellenizm'den beri, atletik geleneklere sahipti: Salamis ve Kurium'daki iyi korunmuş 'gymnasiumlar' bulunmuş ve kısmen yeniden inşa edilmişti. Atletizm geleneği, Osmanlı dönemine kadar devam etmiş, o dönemde, ağırlık kaldırma, milli spor olarak teşvik edilmiş, atletizm önemsenmemiştir. Bugün, futbol, en popüler spordur. Tenis, uçuş, binicilik, motor sporları, basketbol ve avcılık gibi sporlar için de kişisel klüpler vardır.

Yeme-içmeye meraklı ada halkı için haftasonu piknikleri, sosyal yaşamda önemli bir yer tutmaktadır. Yoğun bir düğün sezonu olarak geçen yaz aylarında Cumartesi, Pazar geceleri, yeni çiftlere destek olmak amacıyla düğünlere gidilerek geçirilir. Düğün, aynı zamanda eş-dost ve akrabaların buluşup güncel konuların konuşulduğu, herkesin birbirini görebildiği ve kendini gösterebildiği sosyal bir etkinliktir.

Türk, Rum, Ermeni, Maronit olsun, ortalama Kıbrıs insanı, esas olarak, boş vakitlerini, oturmakla geçirir. Oturarak ve dünyanın gidişatını, para ve politika tartışılır; ya da hiçbirşey içip konuşmadan, sadece geçip giden yaşamı düşünürler.

Kahvehaneler, İngiltere'nin 'pub'ları gibi, adadaki yaşamın bir parçasıdır. Kahvehaneler, adanın birçok yerinde, arkadaşlarla karşılaşip dedikodu yapılacak tek yerler, odaksal toplanma noktalarıdır. Kahvehanelerin, büyüklüğü ve stili çok az farklılık göstermektedir: Değişmez olarak, aynı zamanda masa olarak da kullanılan, az sayıda basit, hasır sandalyeler vardır. Kış aylarında bile, sandalyeler, köy meydanında, bir ağacın altına, binanın önüne konur. Dekor, özensiz, kaba, olsa da, atmosferin sıcaklığı ve dostluğu gerçek Kıbrıslılığı, adalılığı yansıtmaktadır.

Şekil 3.20. Mağusa'da Namık Kemal Meydanı'ndan eski bir görünüm (İslamoğlu, ?).

3.4.5. Sanat

Kıbrıs'ın en önemli ve popüler sanatları, müzik ve dandır. Bunlar, adanın kültürel ve coğrafi ayrılığı (izolasyon) yüzünden, yüzyıllar boyunca çok az değişmiştir. Şiir, maniler ve şarkı, adalılarının bir yaşam tarzıdır. Panayırılarda, özel aktivitelerde (hasat zamanı düğün hazırlıkları) söylenen şiirler nesilden nesile aktarılmıştır. Kıbrıslılar'ın ulusal mirasının bir parçası sayılabilecek bu müzik ve dans, çok küçük bir uluslararası tanınmışlığa sahiptir. Yerel edebiyat da son yıllardaki ilgiye rağmen, fazla gelişmiş değildir. Her iki kesimin de şivesinin anavatanlarından farklı oluşu, kitapların denizaşırı pazarını etkileyecek kadar önemli bir faktördür (Lee, 1973).

Adadaki artistik gelişimin eksikliği, aynı zamanda, hem adanın büyüklüğü hem de yüzyıllar boyunca yabancı rejimlerce idare edilip yerli halkın kültürel gelişimine önem verilmeyişle de ilgilidir.

Şekil 3.21. Soli'deki kuğu mozaïği

Kıbrıs'taki arkeolojik kalıntılar, adanın en önemli sanatsal mirasıdır. Hristiyan ve Bizans idaresi, Kıbrıs'ta çalışan sanatçılara, yeni konular, stiller getirmişlerdi. Ortodoks inancındakilerse altarlara olduğu gibi özel konutlara da ikonlar ve ahşap panellere resimler yerleştirmişlerdi. Renkli mozaikler ve fresklerle, aynı zamanda Bizans kilise ve manastırlarını dekore etmişlerdi. Lüzinyan kralları, özenle işlenmiş, Fransız Gotik stilinde katedraller inşa ettirmişti. Osmanlı Türkleri, islam dinini getirmiş ve katedaralleri camiye çevirmişler, ayrıca günümüze dek gelen kamu binaları, camiler, hanlar, medreseler inşa etmişler, hat sanatını adaya getirmişlerdi.

Daha sonra Kıbrıs'ta inşa edilen birçok modern binanın stili, gelişimini, adanın sanatsal geçmişine borçludur. 19. yüzyıl ve erken 20. yüzyıl tarihli konutlar, Türk mimarisinin pek çok karakteristiğini yansıtmaktadır.

3.4.6. Demografik Yapısı

3.4.6.1. Geçim

Halkın büyük çoğunluğunun geçimi, hala daha toprağa bağlıdır. Bir zaman adanın önemli bir üretim ve ticaret kaynağı olan madencilikle bugün hemen

hemen hiç ilgilenilmemektedir. İmalat endüstrisi, fazla gelişmiş değil ve daha çok yerel pazara hizmet etmektedir. Hatta bugün, 50 yıl öncesine göre, toplam nüfusa oranla, bu sektörde daha az işgücü çalıştırılmaktadır (Lee, 1973).

Dünyadaki sanayi ülkelerinin ekonomik durgunluğu ve artan işsizliği, Kıbrıs'ta da etkisini göstermektedir. Adanın küçük oluşundan dolayı işsizlik problemi daha az hissedilmektedir. Memuriyete talep giderek artmakta, hizmet sektörü önem kazanmaktadır.

'Politik' belirleyicilik, ve adanın kuzeyine uygulanan amborgalar da ekonomiyi büyük ölçüde etkilemekte, kuzey ve güneyin gelişim imkanlarındaki eşitsizliği artırmaktadır.

3.4.6.2. Nüfus

Ülke genelinde doğum oranı da yıllara göre azalmaktadır. 1976 yılında bu oran %0.22 iken 1990 yılında %0.20'ye düşmüştür (Lefkoşa İmar Planı Mevcut Durum Raporu, 1995). Toplumdaki eğitim, kadınların çalışma hayatına katılımının artması, 'dar' aileye karşı eğilimin artması, ekonomik gelişmeler de bu orandaki düşüşte etken olmuştur.

Ülke içerisindeki nüfus hareketlerinin en büyük belirleyicisi, bir Akdenizlilik kaderi olan 'göç'lerdir. Son döneme bakılacak olursa, özellikle 1976-1990 yılları arasında dıştan ülkeye olan politik göç dolayısıyla doğal nüfus artışın üzerinde bir artış olmuştur. Dışa olan göç de ekonomik ve politik sebeplerle devam etmekte, bundan en çok 18-30 yaş grubunun oluşturduğu üretken nüfus etkilenmektedir.

Ülke kent nüfusu, kırsal nüfusa oranla daha fazla artmaktadır. Lefkoşa tek başına kentsel nüfusun (K.K.T.C.'de Lefkoşa, Mağusa, Girne, Güzelyurt,

Lefke) yarısını barındırmaktadır. Son yıllarda özellikle üniversitelere gelen öğrenciler, Lefkoşa, Mağusa, Girne ve Lefke'nin nüfusunu, dönemsel olarak artırmaktadır.

İklimi ve doğa güzellikleri, kıyıları, politik belirsizliğine rağmen turistlerin ilgisini çekmektedir. Yaz aylarında, turistlerin, yurtdışında çalışanlar ve okuyanların gelmesiyle özellikle kıyı yerleşimlerindeki nüfus artış gösterir.

3.4.6.3. Yönetim

Hükümet yönetimi, kolay işlerlik ve istatistiki amaçlar için, Osmanlı Dönemindeki sınıflamaya uygunluk gösteren 6 bölgeye ayrılmıştır. Yönetimde görevler, İngiliz Dönemindeki gibi, İçişleri Bakanlığı'na bağlı bölge sorumluları tarafından yürütülmektedir. (Lee, 1973)

1963 yılından sonra iki toplumun tüm yönetim mekanizmaları ikiye ayrılmıştır. Kültürel, mimari, dilsel mirası gibi, adanın değişen idarelerinin bugüne gelen birtakım etkileri olmuştur.

3.5. Kronolojik Tarihsel Gelişim Sürecinde, Kıbrıs'ın, Akdeniz Dünyasıyla Sahip Olduğu Ortaklık ve Farklılıklar

Kıbrıs'ın kronolojik tarihsel gelişimine bakıldığında, iklim, deniz, ticaret, göç, politika, savunma, kültür ve yaşam biçimi gibi ortaklıkların hem geçmişten bugüne kendi içinde süreklilik gösterdiği; hem de diğer Akdeniz ülkeleriyle ortaklıkları olduğu görülmektedir. Ancak, konumu, adalılığı ve 'yere ait' birtakım özellikleri, bu ortak dünyada, Kıbrıs'a kendine özgü karakterini vermektedir:

Akdeniz'deki stratejik konumundan, bir üs olarak görülmesinden dolayı, 'savunma' faktörü, Neolitik dönemden beri, yerleşmelerin, yerini ve şeklini etkilemiştir.

Saldırı korkusu, balığın geçim kaynağı olmaması ve geçimin tarım ve madencilğe dayalı olmasından dolayı, ada olmasına rağmen, ticaret limanları dışında, kıyı yerleşimleri tercih edilmemiştir.

İklim ve coğrafya, adanın ve yerleşmelerin karakterinde önemli bir belirleyici olmuştur. Kanlıdere'nin taşması, depremler, kum fırtınaları, yağmur azlığı ve kıtlık nedeniyle, yerleşimler yer değiştirmek zorunda kalmış veya yıkılan kentler yeniden inşa edilmiştir.

Tarihi ve arkeolojik veriler, bugüne kadar gelen kent organizasyonunun köklerinin adadaki çok eski yerleşimlerde de varolduğunu göstermektedir. Enkomi ve Salamis örneklerindeki gibi, kent, dini, ticari ve kamu yapıları etrafında gelişmekteydi. Bu şema, sadece Kıbrıs'ta değil, diğer Akdeniz kentlerinde de yüzyıllarca geçerliliğini korumuştur.

Suya yakınlık, tarım imkanı ve savunma kolaylığının getirdiği kompakt , kapalı yerleşimlerin oluşumunda, Akdeniz insanının sosyalliği ve beraber yaşama isteği de etkili olmuştur.

Adada bulunan tarih öncesi heykel, çanak-çömlek gibi ürünlerinin aynılarının başka yerlerde de bulunması, dönemin, ticari, kültürel ilişkileri hakkında bilgi vermekte; Akdeniz'deki yakın kıyı ticaretinin uzun süre devam ettiğini göstermektedir. Heykellerin, figürlerin farklı kıyafetleri, kozmopolit bir yaşamı yansıtmaktadır.

Bronz Devri'nden itibaren, her yeni dönemde, Kıbrıs kültürü, yerel olanla, dıştan gelenin etkileşiminden oluşmaktaydı. Adanın yeni sahipleri, geçmişin

mirasçısı olduklarının bilinciyle kendi anlayışlarını varolana eklemişler, uydurmuşlardı. Bu çelişki gibi görünen kent manzaralarını oluşturmuştur.

Her fetihten sonra, dini otorite bir iktidar göstergesi olarak görülmüştür. Dini yapılar sınıfsal dili yansıttığı için, Bizanslılar, Romalılar, Lüzinyanlar güçlerinin simgesi olarak görkemli kiliseler inşa ettirmişlerdi. Araplar Salamis'te, Osmanlılar da Lefkoşa ve Mağusa'daki Gotik kiliseleri camiye çevirmişler, eklenen minarelerle kendi kendi inançlarını ve üstünlüklerini simgelemişlerdi.

Adanın ve Akdeniz'in kültürel ve biçimsel mozaikliği, 'dil'de de hissedilmektedir. Farklı dönemlerde, konuşma dili veya resmi dil olarak kullanılan Grekçe, İtalyanca, Fransızca, Osmanlı Türkçesi ve İngilizce, bugün adada konuşulan Türkçe'nin, şivenin köklerini oluşturmaktadır.

Yönetici kesimle halkın kaynaşmaması, halk kültürünün ve yaşam tarzının fazla değişip gelişmemesinde önemli bir etken olmuştur. Bir tarafta zengin kent yaşamı hüküm sürerken, diğer yanda, Akdeniz'in 'kıt kanaat geçinen' yerli kesimi zorluklarla mücadele ediyordu.

Ada, tarih boyunca, bir eşya gibi alınıp satılmış, (I. Richard'ın Templar'lara satması), veya süs eşyası gibi sevgiliye hediye edilmişti (Romalı Mark Antony'nin. Mısır Kraliçesi Cleopatraya hediye etmesi). Adanın ve halkın kaderini değiştirecek önemli olarylar ve politik gelişmeler, Kıbrıslıların söz hakkı olmadan gelişmişti/gelişmektedir.

Tarih boyunca adada ve Akdeniz'de var olan 'farklı etnik grupların birlikteliği' savaştan sonra, fiziksel 'bölünmüşlük'le sonuçlanmıştır. Dış güçlerin bu konuyla ilgili politik kararları, adanın kaderinde önemli rol oynamaktadır.

Göçler, kültürel kırılma noktalarını oluşturan bir faktör olarak, yaşam tarzlarının ve mimari biçimin değişmesine etken olmuştur. (Lüzinyan Dönemi, Osmanlı Dönemi, 1974 sonrası ve bugün)

Ataerkil aile yapısı ve çeyiz geleneği, geçmişten bugüne konut politikasını ve kent oluşumunu etkilemiştir.

3.5.1. Adanın Karakteri

Kıbrıs'ın esas karakteri adalılıktır. Ada coğrafya terimi, 'dar veya geniş bir su örtüsü ile çevrili kara parçası' olarak tarif edilmektedir. Latince'de, 'insula', Fransızca'da 'île', İspanyolca'da 'isla', İngilizce'de 'island' ve İtalyanca'da 'isola' denmektedir. İtalyanca adı, (isola - münferit, ayrı) karakterini, ada kelimesinin mecazi olarak çevresine bağılılıktan yoksunluğunu ifade etmektedir.

İnsanlık tarihi bakımından, çok eski kültür kalıntılarının, kıtanın bozucu, değiştirici, yok edici tesirinden uzakta kalabildiği için, bilhassa adalarda görülmektedir. 'Tarih öncesinden kalma adetlere ancak adalarda canlı olarak rastlanabilir. Yerlilik, oraya ait oluş ve çağ dışı oluş, Kıbrıs'ta örneğin Türkçe ve Yunanca'nın eski, hatta artık kullanılmayan ifadelerine rastlanması şeklinde kendini göstermektedir' (Erzen, 1969, s.14).

Adaların karalardan az veya çok uzakta bulunuşları, oralara yerleşmiş insan topluluklarının yaşayışları, tutum ve davranışlarını da etkilemiştir.

Bu bağlamda, Türkiye, Suriye, Mısır, Rodos ve Girit kıyılarına olan uzaklıkları gözönüne alınırsa, Kıbrıs'ın, çevresinden pek de bağımsız olmadığı görülmektedir. Kıbrıs, Orta Doğu'da çok eskiden beri deniz yollarının uğrak bir noktasındadır ve adaların ortak kaderi 'inziva', burada mümkün olmamıştır.

Kıbrıs'ın karakterini belirleyen diğer bir faktör de, bağımsızlıkla çelişir gibi görünen fakat aslında onu tamamlayan bağıllık faktörüdür. Adalar, uzaklıklarına veya etkileyen gücün önemine göre, karaların fiziki, biyolojik, kültürel ve ekonomik etkisi altındadır (Erzen, 1969).

Kıbrıs'ta da iki farklı toplumun anakaraları Anadolu ve Yunanistan'a olan coğrafi ve kültürel bağıllığı tartışılmakta, iki kesim tarafından farklı şekillerde yorumlanmaktadır.

3.5.2. Kültürel Özgünlüğü

R. Linton, kültürü özetle, "bir yaşam biçiminin tümü" olarak tanımlar. Ş.Turan ise, kültürü oluşturan öğeleri, dil, yazı, din, bilim, giyim-kuşam, gelenekler ve sanat diye belirlemektedir. Kültürün özellikleri aynı otorite tarafından, toplumsallık, tarihsellik, kalıtsallık, işlevsellik, birlik içinde çokluk ve değişkenlikle çerçevelenmektedir. Prof. Turan, kültürü etkileyen faktörlerin de çevre ve ekonomi olduğu düşüncesi üzerinde durmaktadır.

'Kıbrıs Türk kültürünün kökenlerini Orta-Asya, Çin-Hind, İslam, Anadolu, Orta-Doğu ve Batı kültürlerinin bir bileşkesi oluşturmaktadır. Türkiye kültürü ile Kıbrıs Türk kültürü arasındaki fark, Orta-Doğu ve Batı kültürlerinin Kıbrıs Türk kültürünün kökenlerine olan etkisindendir. Kıbrıs'lı Rumların kültürel geçmişlerini ele alırsak, Orta-Doğu, Yunan, Roma, Hristiyan kültürü ile Batı kültürlerinin bileşkesinden oluştuğu görülmektedir. Kıbrıs'ın stratejik konumu dolayısıyla, 'poli-kültürel', kendine has bir yapı geliştirdiği ve bunun yaşam tarzına olan etkileri düşünülürse, Kıbrıs'ın yerelliğinin pek sıradan olmadığı anlaşılmaktadır' (Beratlı, 1994).

Böylelikle, Kıbrıs'lı Türk kültürü ile, Kıbrıs'lı Rum kültürlerinin, kültür kökenini oluşturan öğeleri bakımından, hem anavatanları hem de birbirleri ile ortak noktaları kadar, ayrılık unsurları taşıdığı da görülmektedir. Kıbrıs'lı kültürler

arasındaki bu ortak noktalar, her iki kültür arasında bir ortak çizgi oluşturmaktadır. Ortak Kıbrıslı kimliğini oluşturan, günlük yaşama dair alışkanlıklar ve folklorik öğelerdir.

3.6. Geçmişten Bugüne Fiziksel Çevre Ve İnsana Ait Özellikleri Yansıtan Yerleşim Ve Yaşam Örüntüleri

3.6.1. Kırsal Ve Kentsel Yerleşmeler

Sekiz bin yıllık yabancı egemenliği, kralların, soyluların ihtişamlı dönemleri, Kıbrıslı'nın yaşam tarzında çok küçük iz bırakmıştır. Adanın her köşesinde, eski medeniyetlerin fiziksel kalıntıları görülebilmektedir. Fakat, adanın fatihleri, genelde yerel halktan uzak kalmışlar, sadece belirli vergilerle ilgilenmişler ve adayı bir ticari üs olarak görmüşlerdi. Dil, gelenekler, bina formları, yaşam tarzları temel olarak yüzyıllar boyunca değişmeden kalmıştır. Her ne kadar, batı kültürünün artan etkileri giderek değişimi hızlandırdıysa da, köylerin ve ülkenin yerleşim örüntüleri, hala geleneksel yaşam tarzını yansıtmaktadır.

Adayı çevreleyen denizlerde balığın fazla olmayışı, Kıbrıslı insanın, genelde, geçimi için toprakla ilgilenmesini gerektirmişti. Bu, korsan saldırılarının bilinen korkusuyla birlikte, Orta Çağ'larda, kıyı yerleşimlerinin sadece Mağusa, Baf, Girne, Limasol ve Larnaka gibi ana ticaret limanları olmasıyla sonuçlanmıştır. Bunların dışında, yalnız Lefkoşa bir iç kenttir. Her bir kent, kendi özel karakteri, tamamen farklı geçmişiyle, değişik fonksiyonlara sahip olmasına rağmen, diğerleriyle de pek çok ortaklıklar paylaşmaktadır (Hanworth, 1986).

Arketip Kıbrıs kentinde merkezi, eski, tarihi yerleşimler oluşturur ki Lefkoşa ve Mağusa örneklerinde, bu eski kent Venedik surlarıyla çevrilidir. Sur içi kent, dar ve tıkanık sokaklarıyla bugün bile kentin merkezi fonksiyonlarını barındırmaktadır. Dükkanlar, çarşılar, mağazalar, otobüs durakları ofisler ve

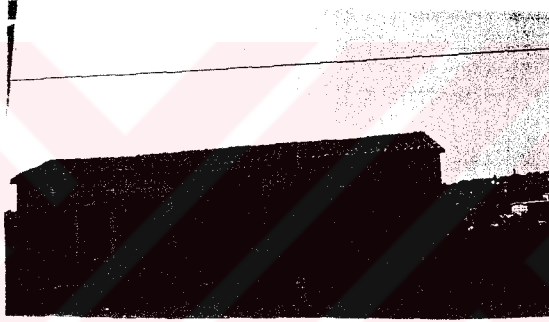
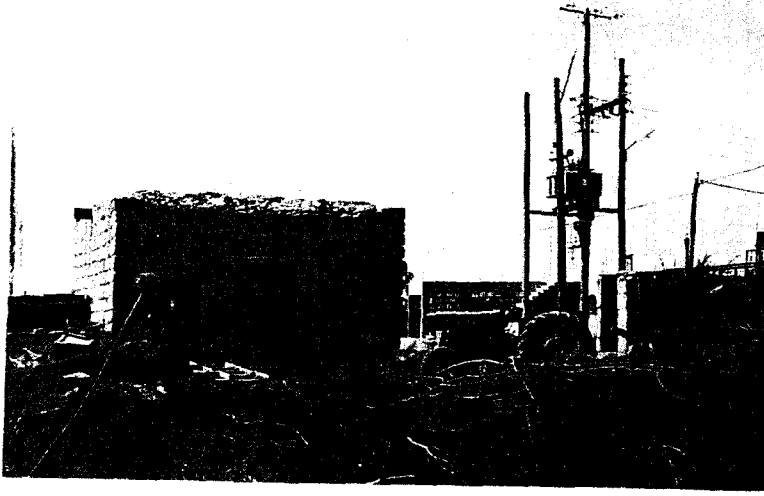
yönetim binaları burada yer almaktadır. Bununla beraber, bugün, merkezin dışında, kent, ııınsal olarak hızla dıııa doğru büyümekte ve ticari aktiviteyi, merkezden uzaklaııtırarak ikincil merkezler oluıımaktadır.

K.K.T.C.'de Girne dıııındaki diğer iki büyük kent, Lefkoııa ve Mağusa, bölünmüş kentlerdir. Bu kentlerde, sınırlardaki terkedilmişlik, sınır barikatları ve Rum tarafının zenginliği ve Türk tarafının buna oranla gelişim eksikliği kentlerin bütünlüğünü bozmaktadır.

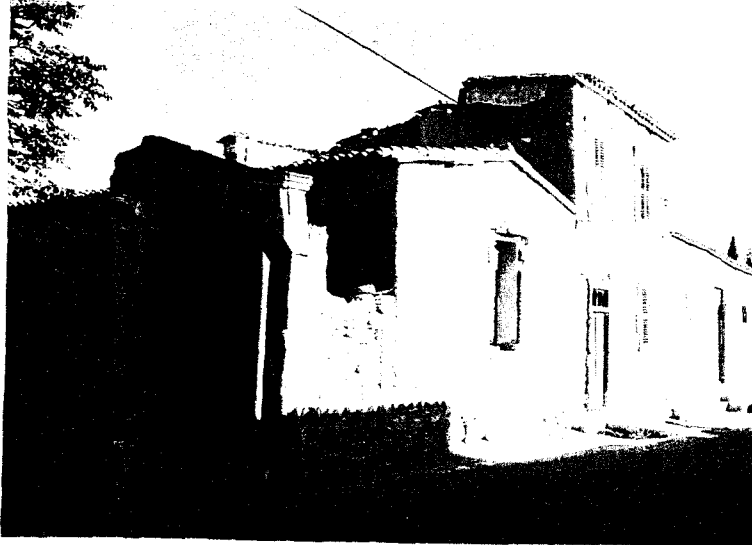
Lefkoııa, Lüzinianlar tarafından, savunma sebepleriyle yönetim merkezi olarak seçilmiş ve büyümesini sürdürmüştür. Mağusa, Limasol ve Larnaka, önemlerini iyi liman olabilme imkanlarına borçludur. Baf ve Girne ise diğer kentlerin aksine, büyümüş köy olma karakterine sahiptirler.

Çok genel terimlerle, köyler, su kaynaklarına yakın ve tarıma elverişli toprakların bulunduğu yerlerde konumlanmış; dağ yamaçlarının güneş alan tarafları tercih edilmiştir. Roma ve Orta Çağ haritalarından, ayrıık çiftlik evlerinin bugünkünden daha yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Daha sonraki dönemlerden itibaren, yerleşimler, daha kompakt tipteydi. Su kaynaklarının kıtlığı, aileleri, bir kaynak etrafında toplamıştı. Kıbrıslıların karakteristik sosyalliği ve insanların kapalı gruplar halinde yaşamasını gerektiren güvenlik sebepleri de bu örüntünün oluşumunda önemli faktörler olmuştur. Buna rağmen, köylerin aldığı formu genellemek yine de zordur. Lefkonuk'ta tipleşmiş, Mesarya Bölgesi evlerinde, sokaklar dar, evlerin önü bahçesizdir. Merkezi meydan dışında, açık alan yoktur. Lapta gibi genişçe dağılmış köylerde ise, nerdeyse her evin etrafında limon ağacı bahçeleri vardır. Karpaz yarımadasındaki köylerde ise (Dipkarpaz gibi) her konutun bitişığinde özel bahçelere imkan verecek seyrek dağılımlı evler bulunmaktadır. Köylerin çoğu, yaklaşan yabancıları izleyebilmek amacıyla gözlem kuleleri içerecek şekilde inşa edilmiştir. Bunun dışında, kırsal ve kentsel alanda Kıbrıs yerleşmelerinin sahip olduğu ortak özellik, günlük yaşamın merkezinin,

kahvehaneler, arşı, dini eğitimi ve diğeri kamu binalarıyla çevrilmiş ve esas toplanma yeri olan ‘meydan’ların olmasıdır (Hanworth, 1986).

Şekil 3.22. Farklı uğraş, malzeme kullanımı ve iklim koşullarının etkisiyle şekillenen, bir Karpaz köyü; dağınık taş evleri, geleneksel Yunan mimarisini andırmaktadır.

Şekil 3.23. Dar sokaklar, bitişik kerpiç evleriyle bir Mesarya köyü

3.6.2. Kentleşme

Kıbrıs, gelişmişlik derecesi ne olursa olsun, dünyadaki diğer ülkeler gibi, kırsal alandan kente devam eden bir nüfus hareketi yaşamaktadır. Fakat, birçok ülkedeki durumdan farklı olarak, Kıbrıs'taki, kentleşme, beraberinde çok az hizmet problemi getirmiştir. Buna uygun olarak, artan ihtiyaçları karşılamak için, kamu hizmetleri genişletilmiştir. Ancak bunlar sağlanırken, adanın eski karakterine gereken özen gösterilmemektedir.

1960'ların sonunda, artan arsa fiyatları, giderek daha az insanın kent merkezinde konut satın alması veya kiralayabilmesine olanak vermektedir. Bu durumda, bu son dönemde, kente 15 dakika mesafedeki köyler, kentin yaklaşık iki katı hızla büyümektedir. Adalıların, mülk ve kişisel haklarına saygı göstermişler; toplumlararası çatışmalardan sonra bile (1960'ların ortalarında), yasal hakları olmayan yerlere yerleşmemişler, gecekondu yapımına teşebbüs etmemişlerdi. Nüfus hareketi, böylece, son yıllarda, esas kentsel alanlardan, yakın çevre köylere doğru dönmeye başlamıştı.

Kentlere kalıcı göçün getirdiği ulaşım gibi finansal avantajlar vardır. Ancak erişilebilirlik kolaylığı, bu yeni gelişen kasabaların insanlarına, aileleriyle birlikte yaşama şansı vermektedir. İnsanlara küçük tarım işleriyle uğraşarak kentten elde ettikleri gelire, ek sağlama imkanı sunmaktadır. Bu günlük göçü yaşayan insanlar, önceki gibi kentlere hareket etmemekte; kentsel davranış örüntülerini kendi yaşam çevrelerine adapte etmektedirler. Kentlerin erişilebilirliği ve medyanın da etkisiyle, kent kültürünün genel yayılışıyla, kentli yaşama katılım artmakta ve kentlerin etkisi dışı doğru yayılmaktadır. Kırsal ve kentsel yaşam arasındaki fark, doğal olarak devam etmektedir. Ancak, yüzyıllardır hayatta kalabilen köy gelenekleri de yavaş yavaş kaybolmaktadır. Yaşam tarzlarındaki farklılık azalsa da, önemli oranda büyüyen yine de kentlerdir. Lefkoşa, kendi başına, kentsel istihdamın, alış-verişin, eğitimin yaklaşık yarısını karşılamaktadır. Bu kadar çok aktivitenin

kentlere akmasının doğal sonucu olarak, köylerdeki gelişim yavaşlamaktadır.

Kentlere yaklaşan yolların kenarındaki zengin villalarla birlikte, binalar genelde, iyi bir konutlaşmanın ilk izlenimini vermektedir. Gecekondu yerleşimlerinin olmayışı, ve tatil evlerinin daha çekici konumdaki dağ ve kıyı bölgelerinde konumlandırılması da, görünüm olarak diğer birçok ülkeye göre daha iyi bir etkiye sahip olmasında etkindir

Aile büyüklüğüyle ters orantılı olarak, Kıbrıs'taki yeni evler, ortalama 6 odayla, dünyadaki en büyük evler arasındadır. Yine de, bu ihtişamlı yeni evler ve yol kenarındaki villalar dışında, bazı uzak köylerde ve şehir merkezlerinin arka sokaklarında, birçok insan, hala, harap durumdaki evlerde yaşamını sürdürmektedir.

3.6.3. Mimari

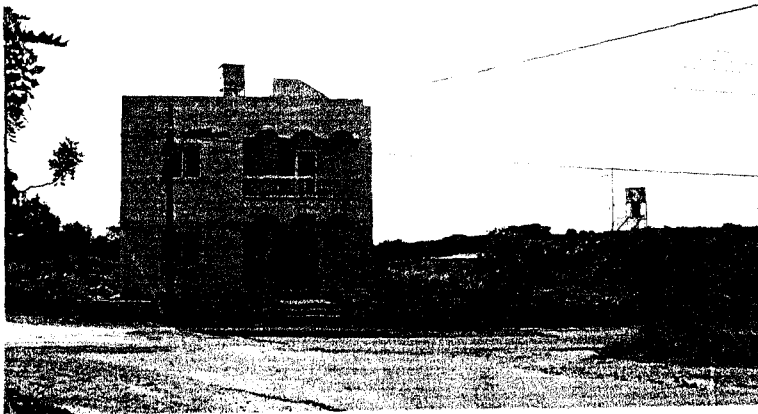
Kiliseler, camiler, ve manastırlar dışında, bugün kullanılan, yüzyıldan eski , çok az bina vardır. Bunun sebebi, bir bakıma, genellikle kerpiç olan konstrüksiyon malzemelerinin kalıcı olmayışı, bir bakıma da, daha kalıcı binaların, taş malzemesinin daha sonraki inşaatlarda kullanılmasıdır

Tarımsal köylerin mimari stilleri, geç-neolitik dönemden beri, değişmeden kalmıştır. Buralarda, çağdaş Kıbrıs konutuyla eski Yunan evleri arasındaki güçlü benzerlik dikkat çekmektedir. Geleneksel strüktür, neredeyse tümüyle fonksiyoneldir. Fakat, bugünkü ihtiyaçları karşılamak üzere o kadar çok şey -organik olarak- değişmiştir ki, eski orijinalliğini yitirmiştir. Konut inşaatındaki genel anlayış (tipoloji), evin yeterli olabilecek kadar küçük ve toprağın, göz alabildiğince geniş olmasıdır. Bu, tarıma dayalı, ve yaşamlarını daha çok açık havada sürdüren insanların, Akdenizli yaşam tarzının mimariye

yansımasıdır. Bugünse, köy-kent ayrımının da azalmasıyla yaşam tarzı mimarinin oluşumunda daha az etkili hale gelmiştir.

Kırsal bölgelerde, kullanılan malzemeler, geleneksel olarak, yerel kaynaklardan alınmaktaydı. Böylece yeryüzü şekilleriyle, doğanın renkleriyle, yapay manzara uyum içindeydi. Alçak kısımlarda, kullanılan malzeme, genellikle, toprak ve samanın karışımından yapılmış ve güneşte kurutulmuş kerpiç bloklardı. Kırmızı kil bloklardan veya ahşaptan inşa edilmiş az sayıda birkaç köy dışında, genellikle, ya tek başına, veya çamurla birlikte karıştırılarak taş kullanılırdı. Trodos bölgesinde, keskin sert kayalar kırılarak, kullanılmaktaydı. Diğer bölgelerdeyse, en geçerli malzeme, - hala geçerliliğini koruyan - kireçtaşı ve kumtaşıydı. Topografik, yaşamsal ve iklim özelliklerine göre seçilen malzeme, bölgelere göre farklılaşmaktaydı

Bugün, terkedilmiş kerpiç köyler, toz halinde çözülüp yok olmaktadır. Tüm adada, bu geleneksel ev tipinin yerini, modern, betonarme konut konstrüksiyonu almaktadır. Fiziksel terimlerle bu, beraberinde, kentlerde, monoton bir benzerliğin anlamsızlığını getirmektedir. Köylerdeki yeni tipler de yaşam tarzlarına uymayan basit kentsel kopyalardır. Genelde, konutlarda bir bitmemişlik havası vardır. Bu, konutların, aile daha da büyüdüğü zaman, üst kata, alta veya bitişiğine yeni odalar eklenecek şekilde düşünülmesinden ve çeyiz geleneğinden de kaynaklanmaktadır.

Şekil 3.24. Modern köy evi

BÖLÜM 4. LEFKOŞA

Lefkoşa, Mesarya Ovası'nın ortasında ve Kanlıdere'nin (Pedhias deresinin), doğuya doğru yön değiştirirken yaptığı kıvrımın içinde kurulmuş eski bir kenttir (Hakeri, 1993).

Kent iç kesimde olmasından dolayı, iklimi kurudur ve yaz ayları aşırı sıcaktır. İkinciyle birlikte, Güzelyurt (Omorfo) Körfezinde oluşup, Yorgoz-Peristerona arasından geçerek Lefkoşa'ya ulaşan ve ortalarına dek Mesarya'yı tutan esinti, geceleri, kenti serinletmektedir. Kışlar, ılımlıdır; Ocak ve Şubat ayları, kuvvetli güney-doğu rüzgarının da etkisiyle, en soğuk aylar olarak kabul edilmektedir.

Adanın tümü gibi, kent de ikinci derecede deprem kuşağındadır. Tarih boyunca, en son dikkate değer olanı 1852'de olmak üzere, depremlere maruz kalmıştır. Depremlerin yanı sıra, özellikle yönü değiştirilmeden önce Kanlıdere'nin aşırı yağmurlarla taşması da, kenti etkileyen felaketlerdendi.

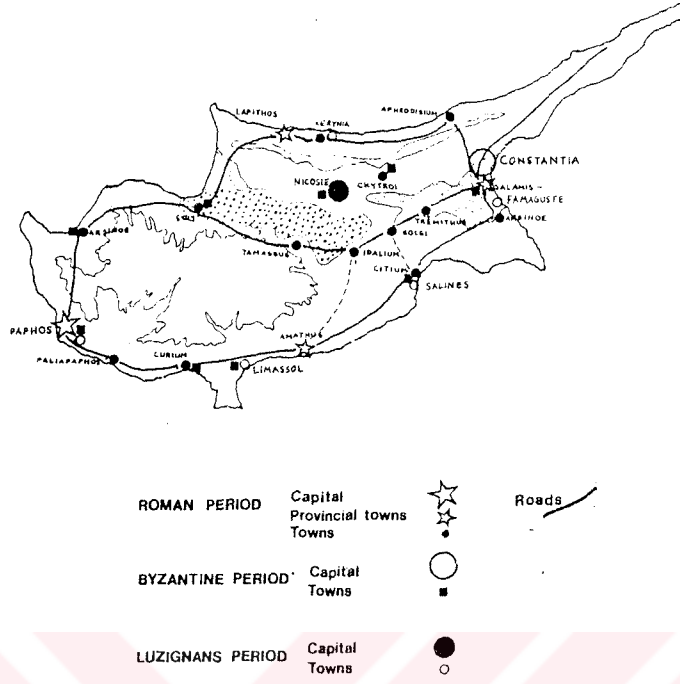
Önemli bir su kaynağı olan Kanlıdere'nin yakınlığı ve toprakların verimli oluşundan dolayı, bölgede, tarih boyunca, birbiri ardına bazı kentler kurulmuştu. Lefkoşa'nın, bu kentlerin sonuncusu olan ve 'Ledra' diye bilinen antik kentin bulunduğu alan üzerinde kurulduğu ve onun bir devamı olduğu sanılmaktadır. Ledra kenti, adanın Mısır'daki Ptolemeus Krallığına bağlı olduğu dönemde (M.Ö. 3. yüzyıl), krallardan Ptolemy Soter'in oğlu Levkon tarafından yeniden inşa edilmiş ve adı buna uygun olarak, 'Levkonteon'a çevrilmişti. Ancak yüzyıllar boyunca iç kesimin dikkat çekmeyen bir kenti olarak kalmıştı (Gürkan, 1989).

4.1. Kıbrıs'ın, Tarihsel Ve Çevresel Gelişimi İçinde Lefkoşa

4.1.1. Kent Kimliği Kazanması

Bizans Döneminin sonlarında, kültürel ve politik başkent durumundaki Salamis, ard arda gelen kum fırtınalarından dolayı, kumlarla kaplanmaktaydı. Salamis'in güneyinde, yeni bir liman kenti, Mağusa kurulmaktaydı. Lefkoşa (Ledra), Salamis ve Lapta (Lambousa) gibi kimi ünlü kıyı kentlerinin M.S. 7. yüzyıldan başlayıp 10. yüzyıla dek süren Arap saldırıları ve istilaları sonucu yakılıp yıkılmasından ve halkın iç kısımlara göç etmesinden sonra bir kent olarak önem kazanmaya başlamıştı (Gürkan, 1996). Salamis terkedilince, Bizans döneminin sonuna doğru, idare merkezi daha güvenli bir yer olan Ledra'ya taşınmıştı. Ledra, adanın başkenti olurken, adı da bazı değişikliklere uğruyordu. Kent bir ara 'Kermia' diye anılmış, sonra da adı 'Leucosia' (Levkosia) olmuştur. 'Bu 'Leucosia' adının 'Leucontheon'dan bozma olduğu veya kavak ağaçları topluluğu anlamındaki Leucæ (Levkae) kelimesinden çıktığı ve zamanla Leucosia (Levkosia-Lefkoşa) şekline dönüştüğü Bizans kaynaklarınca ileri sürülmektedir. Bu kaynaklar, kentin halk arasında 'İ hora' yani 'şehir=şehir' diye anıldığını da vurgulamaktadır.' (Gürkan, 1996, s64-65) Bugün, kent için, Türkler 'Lefkoşa', batılılar, ise 'Nicosia' adını kullanmaktadır.

Artık yönetici kesim burada oturmaya başlamıştı. 1191'de, adayı, Aslan Yürekli Richard'dan alan ve bir yıl süren Templar'lar döneminde de, Lefkoşa başkentliğini sürdürmüştü. Adayı Templar'lardan devralan Guy de Lusignan da yönetimine başkent olarak Lefkoşa'yı seçmişti. Daha sonraki Venedik Döneminde(1489-1571), 300 yıllık Osmanlı idaresinde(1571-1878), ve 1960 yılına kadar süren İngiliz idaresinden günümüze dek Lefkoşa başkentliğini sürdürmüştür.

Şekil 4.1. Adadaki eski başkentler ve önemli kentler

4.1.2. Başkent Olarak Diğer Kentlerle İlişkisi

Adalarda, her zaman liman kentleri başkent olmaktadır. Ancak Lefkoşa bu bakımdan sadece Akdeniz’de değil, Madagaskar’la birlikte dünyada da tektir. Bir iç başkent olmasının yanısıra Lefkoşa, dünyada, iki ayrı yönetimin başkenti olma özelliği gösteren tek kenttir; 1974’ten sonra Baf kapısı ile Mağusa Kapısı arasında uzanan ‘Yeşil Hat’ ile ikiye bölünmüştür. (Diaz-Berrio, 1992)

Başkent Lefkoşa, tüm ülke çapında nüfus, iş takibi, eğitim, kültür, alışveriş, sağlık servisleri açısından adanın merkezi durumundadır. Adanın boyutlarından ve mesafelerin yakınlığından dolayı kentin etki alanı, Girne ve Mağusa kazalarının büyük bir kısmını da kapsamaktadır.

Erken dönemlerden itibaren Lefkoşa'nın tarihi, kentin diğer kıyı kentleriyle güçlü ilişkileri olduğunu göstermektedir. Doğudaki Mağusa ve güney-batıdaki Limasol kutuplaşması, kentin bu yönleri doğru gelişmesinin etkilemişti (Diaz-Berrio, 1992). Lefkoşa, ülkenin ulaşım şebekesinin merkezinde yer alıp, ülkenin doğu, batı ve kuzeyine ışınsal olan yol ağı ile bağlanmaktadır. 1974 öncesi tüm adaya ışınsal bağlantıları olan kent, bugün ikiye ayrılmış olup, güney ve kuzey yönündeki ulaşım kesilmiştir.

Kıyı kenti olmayan Lefkoşa'da, özellikle de sıcak, kurak ve uzun yaz aylarında, rekreasyon olanaklarının eksikliğinden dolayı, insanlar kısa mesafedeki kıyılara ve dağlara gitmektedir. Özellikle yeni Girne yoluyla azalan seyahat süresiyle, Girne kenti Lefkoşa'ya hizmet verir duruma gelmiştir.

Günlük olarak Lefkoşa'ya eğitim amacı ile gelen öğrencilerin yanı sıra, yüksek öğrenim gören çok sayıda öğrenci de kalmaktadır. Kentte, kültürel ve tarihi önemi olan müzelerin yanı sıra, Sur İçki kent dokusu ve Selimiye Camisi, Venedik Surları da kıyılardaki turistleri bu iç kente çeken, cazip ziyaret yerleridir (Lefkoşa İmar Planı Mevcut Durum Raporu, 1995.).

4.2. Kıbrıs'ın Tarihsel Gelişimi İçinde Lefkoşa

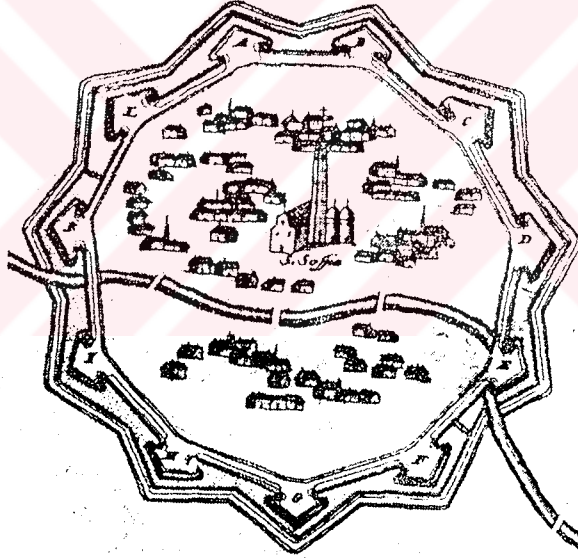
4.2.1. Lüzinyan Dönemi (1192 - 1489)

Lüzinyan döneminden itibaren kentin sosyal ve fiziki yapısıyla ilgili hem bugüne gelen mimari ürünlerden hem de yazılı kaynaklardan bilgi edinilmektedir.

Lefkoşa'ya ilk şeklini veren, etrafına inşa ettikleri surlarla Lüzinyanlar olmuştu (Diaz-Berrio, 1992).

300 yıl süren Lüzinyan döneminde, kent, katedralleri, kiliseleri, manastırları, ziyaretgahları, sarayları, büyük konakları, geniş sokak ve alanları, köprüleri, sebze, meyve bahçeleriyle yabancı ziyaretçilerin dikkatini çekmekteydi. Bu dönemde kente gelen ziyaretçiler, soylular sınıfıyla ilgilenmişler; mabet, manastır ve ziyaretgahlara uğrayarak buralar hakkında bilgiler vermişlerdi. Bu nedenle bu ziyaretçi notlarında, Kıbrıs halkıyla ilgili gözlem ve bilgilere hemen hemen hiç rastlanmamaktadır.

Lefkoşa, büyük ve تنها bir kentti. Binalar geniş bahçeler ve boş alanlar arasında yer almaktaydı. Kentin ortasından geçen su kaynağı, (Kanlıdere-Pedhios) saraylarla saray bahçelerinin ve kent alanlarının su ihtiyacını sağlamaktaydı.

Şekil 4.2. Lüzinyan Dönemi'nde, Kanlıdere'nin taşma tehlikesinin getirdiği, orijinal dere eksenini boyuncaya yerleşim boşluklarını gösteren gravür (Bergil, 1995).

Lefkoşa, başpiskoposların, kralların, soyluların oturduğu bir kentti. Dünyanın birçok yerinden Hristiyan ve Müslüman tüccarlar gelmekteydi. Kentte, saraylar ve sayısı 250-300'ü bulan Latin, Rum, Ermeni, Maronit, Hindli, Yakubi, ve Gürcü kiliseleri, kralların av partileriyle, Ortaçağ'ın yoksulluk

içindeki Avrupası'nda dikkat çekecek şekilde şatafatlı bir dönem yaşıanıyordu (Gürkan, 1989, 1996).

Lüzinyanlar, yaşam düzeylerini yansıtacak şekilde görkemli binalar yapıyorlardı. Bunda, bu dönemde gelirlerin adada kalmasının da etkisi olmuştu. Akdeniz tarihinin birliği içinde, uygarlıklar ve imparatorluklar için gelişme demek harcamaların, savurganlıkların artması demekti (Braudel, 1990). Lefkoşa'da bu dönemden kalan mabedlerin en önemlisi, yalnız Lefkoşa'nın değil tüm adanın en görkemli ibadethanesi ve tarihi anıtı olan Santa Sophia Kilisesi'dir (Selimiye Camii). Bu bölgedeki diğer Latin yapıları, St. Nicholas Kilisesi (Bedestan), İngilizler'in Chapter House diye andıkları rahiplere ait bir bina, Latin Başpiskobos Sarayı (bugünkü Bayraktar Koleji), St. Catherine Kilisesi (Haydar Paşa Camii), o dönemde de Selimiye Bölgesi'nin kentin eğitim ve dini merkezi olduğunu göstermektedir. Kentin en eski yapıları olarak bugüne gelen bu binalar, bundan sonra oluşacak kültür ve biçim mozaığının ilk parçalarını oluşturunuyordu. Bütün binalar o dönemin Gotik stilinde yapılmaktaydı. Bu döneme ait, katedraller dışında konut örneklerinin çok azı günümüze gelmiştir.

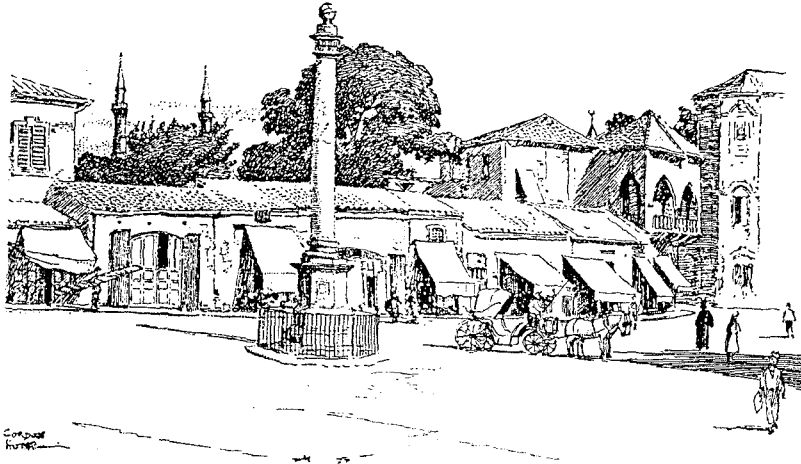

Şekil 4.3. Birçok değişikliğe uğramış ve şu anda restore edilmekte olan Lüzinyan Evi

4.2.2. Venedik Dönemi (1489 - 1571)

Venedik Dönemi'nde kent, eski görkem ve zenginliğini kaybetmişti. Ada artık bağımsız bir krallık değil, Venedik Cumhuriyeti'nin denizaşırı ülkelerinden biriydi. Sık sık tekrarlayan depremler, kuraklık ve çekirge afetleri de Venedik döneminde Lefkoşa'nın eski canlılık ve zenginliğini yitirmiş olmasında etken olmuştu.

Lefkoşa, büyük ve yaygın bir kent görüntüsünü, Venedik döneminin sonlarına kadar sürdürmüştü. Ancak kentin 1560'lı yıllarda, Türklere karşı daha kolay savunulsun diye üçte ikisi yıktırılmış ve St. Sophia Katedrali merkez olmak üzere 3 millik bir daire üzerinde yeni surlar yapılmıştı. Eski Lüzinyan surlarındaki 8 kapı yerine, yenisinde, kente giriş üç kapıdan yapılmaktaydı: 1. Kuzeyde, 'Porta del Proveditore' (Girne kapısı), 2. Doğuda, 'Porta Gurliana' (Mağusa Kapısı), 3. batıda, 'Porta Domenico' (Baf Kapısı). Surların dışında kalan ağaçlar kesilmiş, binalar yıkılarak, malzemeleri yeni kent duvarlarını inşa etmede kullanılmıştı. Kentin ortasından geçen Kanlıdere'nin güzergahı da değiştirilerek kent dışına çıkarılmıştı(Gürkan, 1989, Cobham, 1908).

Şekil 4.4. Lefkoşa Atatürk Meydanı'ndaki (Sarayönü), Dikilitaş. Venedik Dönemi'nde, sütunun tepesindeki bakır kürenin yerinde St. Mark aslanı yer almaktaydı (Home, 1960).

Venedik döneminden bugüne gelen, genelde kale ve şehir surlarıdır. Bunların dışında Sarayönü'ndeki Dikilitaş, Göçmenköy'deki köprü ve özellikle zemin katları bu dönemden kalmış, yarım ay şeklinde kemerli ya da düz başlıklı taş kapıları ve yontma taştan kalın duvarları olan konutlar vardır (Gürkan, 1996).

Kentin çevresi daraltıldığı için, Venedik Lefkoşa'sında nüfus yoğunluğu artmıştı. 1570'li yıllarda, çarşı bölgesi (Bazaar) ve dini, eğitim ve ticaret yapılarının tanımladığı meydanın çevresindeki konutlar dışında, bir sokak strüktürü yoktu (Diaz-Berrio, 1992). Yeni dairesel kentin merkezi durumundaki bu doku daha sonraki gelişimin ilk safhasını oluşturmaktaydı.

4.2.3. Osmanlı Dönemi (1571- 1878)

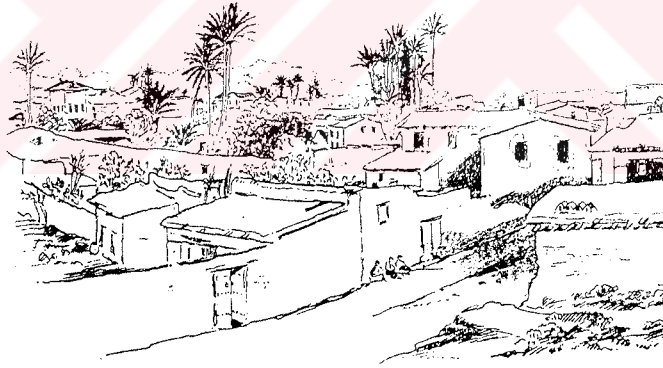
Osmanlı Dönemi'de, farklı tarihlerde Lefkoşa'ya gelen yabancıların anlattıklarından, kentin zamanla yapısal karakter bakımından önceki dönemlere göre büyük değişikliğe uğradığı anlaşılmaktadır:

4.2.3.1. Fiziksel Yapıdaki Değişiklikler

Lüzinyan ve Venedik döneminden kalan geniş ve düz sokaklarla büyük meydanlar, bunları çevreleyen binalar zamanla yıkılıp yerlerine yenileri yapılmaktaydı. Bu döneme ait Kitchener'in 1881 haritaları, Lefkoşa'nın homojen strüktürlü konutlarla bahçelerin dengeli bir organizasyonla dini, eğitim ve ticari binaların etrafında yer aldıkları bir kent dokusu oluşturduğunu göstermektedir (Diaz-Berrio, 1992). Mezarlıklar, surların dışında yer almaktaydı. Kent merkezi, dini bina, hanlar ve çarşı etrafında yapılmıştı. Burası aynı zamanda Venedik surlarının burçlarına yönelen ışınsal yolların da merkeziydi.

Bu ana yapının dışında, dar ve eğri sokaklar, doğu Akdeniz iklimine ve mevcut Venedik surlarının belirleyiciliğine göre şekillenmişti. Bu karmaşık sokak dokusunda, yollar sıkça çıkmaz sokaklarla sonlanıyordu.

Binaların damları genellikle toprak kaplı olduğu için eski Lüzinyan ve Venedik soylularına ait konaklar, saraylar, depremlerin de etkisiyle zamanla üst katları çökmek suretiyle kısmen yıkılmıştı. Türkler bunların sağlam kalmış zemin katları üzerine kerpiç ya da dolma duvarlar yapıp cumbalar ilave ederek bu binalara kendi mimari zevklerini katarak kendi yaşam biçimlerine adapte etmişlerdi. Böylece bugün bile ayakta duran, alt katı yontma taştan Gotik kapılı, yine sündürme ve oda kemerleri Gotik tarzında, üst katıysa Türk Evi tarzında yapılar ortaya çıkmıştır. Bazı durumlarda, Türkler, yıkılan bir Latin konağının veya manastırının arsası üzerine kendi mimari anlayışlarına, uygun evler yapmışlardı. Bu evler, eski yapıdan geriye kalmış Gotik veya Venedik tarzı, gösterişli bir taş kapı kemerinden girilen bir bahçenin ya da avlunun ortasında bulunabilmektedir.

Şekil 4.5. Lefkoşa'nın surlardan görünüşü; toprak damlı, bahçeli evleriyle eski bir Lefkoşa Mahallesi (Salvator, 1872).

Şekil 4.6. Lefkoşa, St. George Kilisesi kalıntıları üzerine inşa edilen, klasik Osmanlı yapısı, Büyük Hamam.

4.2.3.2. Nüfus Yapısının Değişimi

Türk döneminde, Lefkoşa'nın nüfusu azalmış; nüfus yapısı da değişmişti. Çünkü halkın önemli bir bölümü kentin alınması esnasında ölmüş; kalanlardan Latin kökenli olanların bazıları tutsak edilerek adadan götürülmüş; kaçabilenler kenti terketmiş, kalanlarsa, kendilerini, yeni ve farklı bir yaşama adapte etmişlerdi. Türkler, hem azalan nüfus artıp ülke ekonomisi canlansın, hem de adanın güvenliğine destek olsun diye Anadolu'dan Türk nüfus aktararak kentlere ve kırsal kesime yerleştirmişlerdi. "Göç"le birlikte kentin nüfus yapısı da önemli bir değişikliğe uğramıştı.

4.2.3.3. Etnik Farklılığın Kökenleri

Bu nüfus değişimin beraberinde getirdiği, farklı dini inançlara ve farklı bir kültüre sahip etnik bir unsurun Lefkoşa'da yerleşip kök salmasıydı. Böylece, evvelce bir Hristiyan kenti olan Lefkoşa, karma bir kente dönüşmekte ve zamanla çoğalan Türk nüfusuyla, giderek bir Türk kenti görünümünü almaktaydı. Bu, sadece, her semtte yükselen minareler ve Türk tarzı, çeşitli binalarda değil, güncel yaşamda da kendini göstermekteydi. Kimi yabancı ziyaretçilerin de vurguladığı gibi ileriki tarihlerde, Lefkoşa'da, Türk tarzı giyim ve çeşitli Türk adetleri, zamanla Rumlarca da benimsenecek, kültürel etkileşim hissedilecekti. (Salvator, 1882).

4.2.3.4. Ticaretin ve Kentin Canlanması

O döneme dek, kentin her tarafındaki büyük ve boş alanlardan ve birçok harap evlden bahsedilmektedir. Ancak, kent, ölü, terkedilmiş bir yer değildi. Aksine, canlı bir zanaat ve ticaret merkeziydi. Başta, dokumacılık, basmacılık, ipek işlemeciliği, dericilik, ayakkabıcılık, saraçlık, yorgancılık, bakırcılık gibi birçok zanaatın işlendiği, ürünlerinin satıldığı büyük bir çarşı

gibiydi. Bu zanaatların çoğunun eskiden beri, Lefkoşa'da işlenmekte olduğu anlaşılmaktadır. Kimi pazarların yerleri bile aynıdır; Lüzinyan döneminde de aynı yerde olan İplik Pazarı gibi.

Şekil 4.7. Eski Arasta Sokağı
(Salvator, 1872).

Şekil 4.8. Büyük Han'ın 1920'li
yıllardan görünümü
(İslamoğlu)

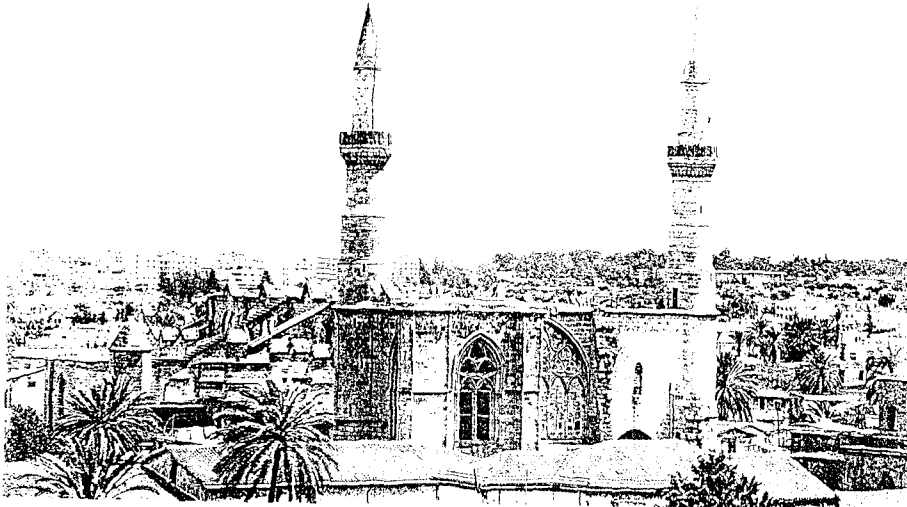
Oldukça dikkatli bir iskan politikası yürüten Osmanlı'lar, fetihten sonra Kıbrıs'a getirdikleri göçmenlerden, kentlere genellikle zanaatkar aileleri yerleştirmişlerdi. Bunun sonucu olarak, Lefkoşa'da, zanaat ve iş hayatı canlanmıştı. Lefkoşa'da ilk yaptırılan binanın 'Büyük Han' olması (1571) da dikkat çekmektedir. Han, kente gelecek yabancıların özellikle tüccarların barınması, mallarının da muhafazası için yaptırılmıştı ve olayısıyla, kentin ticari yaşamına büyük katkısı olmuştu (Gürkan, 1989).

4.2.3.5. Karakteri

Aradan iki yüzyıla yakın zaman geçmesine rağmen, Latin dönemi Lefkoşa'sı henüz ayakta durmaktaydı. Evler, saray, katedraller, manastırlarla kentsel miras Osmanlı Dönemine taşınmıştı.

Mesarya'nın ortasındaki bu bahçeli, sulak kentin, çevresiyle arasındaki çelişki büyüktü. Ancak, kent içindeki görünümdeki çelişki daha da çoktu. Antik Klasik döneme ait bir toprakta, üzerinde hilal bulunan Gotik mabedlerin ve Venedik yapısı hisarlar bulunurdu. Birbirlerinin yürekten düşmanları olan ve yalnızca doğdukları ülkeye olan sevgilerinin kendilerini birleştirdiği Türk, Rum, ve Ermeniler, karma bir şekilde oturmaktaydı (Salvator, 1881).

Tüm bu yapısal değişiklikler, uzun bir zaman süreci içinde, eski ve yeninin gözleri tırmalamayacak bir uyum içinde kaynaşmasıyla gerçekleştiğinden, Lefkoşa, hoş görünümlü bir kent niteliğini koruyabilmişti. Bunda kuşkusuz, eski bahçelerin korunması veya sürekli yenilenmesi ve kente ayrı bir hava veren Türk yapısı ve stili han, hamam, cami, mescit, tekke, türbe, çeşme v.s. yapısal unsurların eklenmesinin de rolü olmuştu. Böylece, özellikle 1878'den sonra, gelen İngiliz yazar ve gezginlerinin çok beğenerek, 'pitoresk' diye tanımladıkları bir kent imajı oluşmaktaydı.

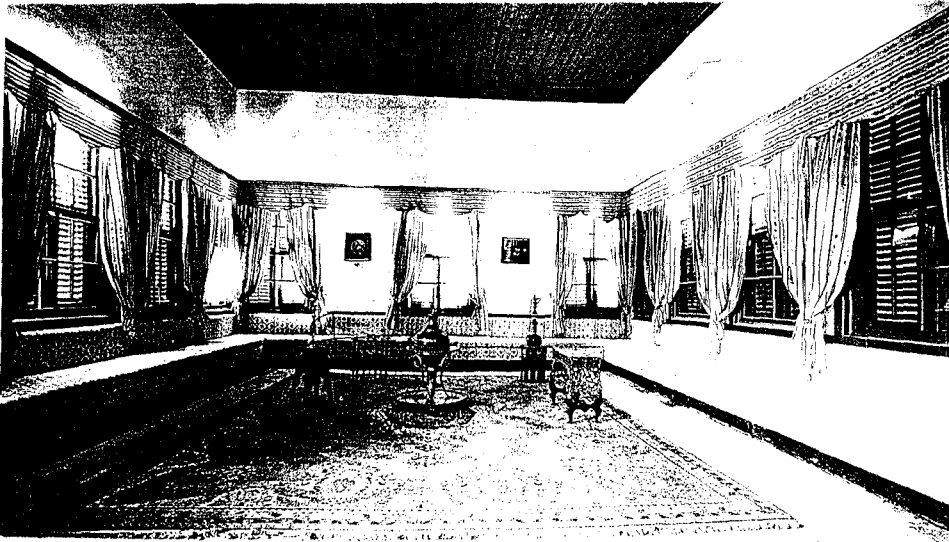
Şekil 4.10. Kentin odak noktası, Selimiye Camisi

Bu dönemde yapılan evler, Türkiye'nin Batı ve Güneyinde aynı dönemde yapılan evlere, plan, görünüş, çatı ve strüktür bakımından büyük benzerlikler göstermekteydi. Kıbrıs'ta, çelik ve beton yapım malzemesi olarak kullanılmaya başlanana dek, konutlar, kerpiçten veya ahşaptan çerçeveler içine kumtaşı veya tuğla doldurmak suretiyle, yüke dayanıklı duvarlarla yapılmaktaydı.

4.2.3.6. Konutların iç Karakteri

Kadınların ve erkeklerin evdeki yerleri, haremlik ve selamlık şeklinde ayrılmış olduğundan evin içi özel bir şekilde düzenlenmişti. Türk evindeki bütün odalar birbirine çok benzemektedir. Sofa içerisindeki odalar, günlük ve yatak odasına dönüştürülebilirdi. Odalar genişti ve her odanın giriş kısmı, ayakkabı, terlik değişimi için biraz daha alçaktaydı. Zengin konutlarının tavanları, ahşap veya kareli ya da diagonal şekillerle süslenmişti. Bir duvar boyunca gömme dolaplar yapılmaktaydı.

Eski Kıbrıs evine özellik kazandıran hususlardan biri de "cumba"ydı. Viktorya Caddesi'nde cumbalı evlere bugün de rastlamak mümkündür. Türk evinin camlı çıkması bugüne kadar kullanılmış ve köşk ismi ile anılmıştır.

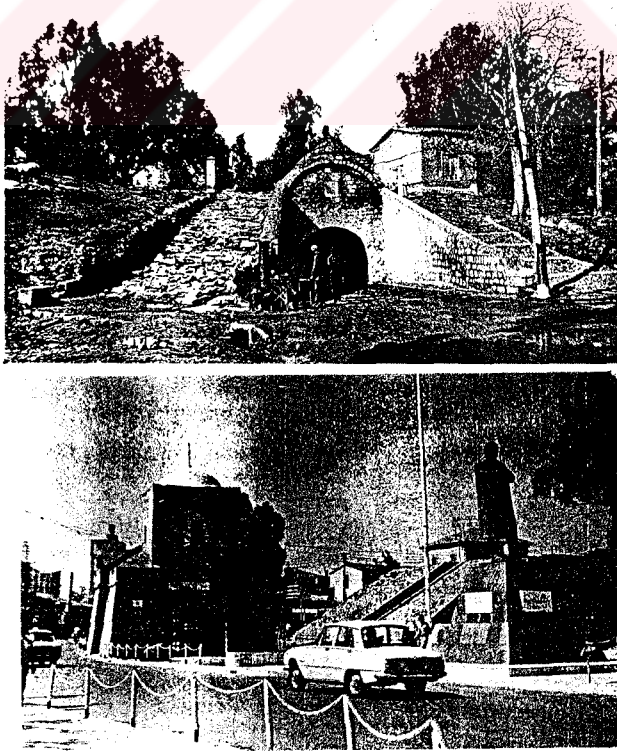

Şekil 4.11. Derviş Paşa Konağı'nda, birinci kattaki baş oda (Hanworth, 1986).

4.1.4. İngiliz Dönemi (1878-1960)

12 Temmuz 1878'de, Baf Kapısındaki Kışla'da, yapılan bir törenle yönetim İngilizlere devredilmiş ve böylece Lefkoşa'da yaklaşık 308 yıl süren Osmanlı egemenliği de son bulmuştu. Önceki yönetimler gibi, İngilizler de Lefkoşa'yı başkent tutmayı sürdürmüşlerdi. Bu dönemde, çeşitli tarihlerde adayı ziyaret eden ya da burada görevde bulunan İngiliz yazar ve araştırmacıların yazdıkları, Lefkoşa'nın daha bir süre Türk karakterinin ağır bastığı bir Doğu kenti olduğunu göstermektedir. Bu yazarların bazıları, kupkuru, ağaçsız bir ovanın ortasında bir vaha gibi beliren Lefkoşa'yı Şam'a benzetmişler, ona 'Şam'ın Küçük Kızkardeşi' sıfatını yakıştırmışlardı.

'Kente yaklaşanları, hisarın üzerinden yükselen, minareler, çan kuleleri ve ağaçların pitoresk görüntüsü karşılamaktaydı. Minarelerin tepelerinde hilaller, dört köşe çan kulelerindeyse, demir, haçlar vardı. Selvi, portakal, incir ve hurma gibi çeşitli koyulukta ağaçlar göze çarpıyordu' (Dixon, 1879, s. 140).

Şekil 4.12. Girne Kapısı, surların eski ve trafiğe açıldıktan sonraki hali (İslamoğlu).

Dixon, Lefkoşa'yı birbirinden farklı 4 bölgede sınıflamıştı:

1. Konak Mahalleleri : Kentin kuzey batısındaydı ve Vali Konağıyla (şimdiki mahkemeler binasının bulunduğu eski Lüzinyan Sarayı) mahkeme, cephanelik, askeri hastane, telgraf merkezi, çarşı, Büyük Han bu bölgede yer almaktaydı. En iyi hamamlar, çeşmeler, su kuyuları ve kahvehaneler de bu kısımda bulunmaktaydı. 'Kentin bu bölgesinde vaktiyle, Haçlıların sarayları ve türbeleri vardı. Şövalyeler burada oturmakta, feodal beyler burada hükümrân olmaktaydılar. *Lefkoşa'nın bu mahallesi idareci kesimin mahallesiydi* (Dixon, 1879).

Şekil 4.13. Eski Saray binalarının yerine İngiliz Dönemi'nde yaptırılan mahkeme binaları

2. Cami Mahallesi : Kentin kuzey doğu bölgesiydi. Lefkoşa'nın en kapalı, bahçeyi andıran ve sessiz yöresiydi. Çeşmelerin, çiçeklerin, dut ve portakal bahçelerinin çoğu da burada bulunmaktaydı. Selimiye Camisi, bir zamanların St. Sophia Katedrali, ve yine bir zamanların St. Catehrina Kilisesi olan Haydar Paşa Camisi de bu kesimdeydi. Şimdilerde 'Bedestan' diye bilinen Anglo-Norman mabedi Selimiye Camisinin hemen yanında yer almaktaydı. Bir İslam Koleji olan Medrese ve içinde şark kitapları bulunan kütüphanesi de bu bölgedeydi. *Bu mahalle, imam ve şeyhlerin ve onların cemaatlerinin oturduğu bölgeydi* (Dixon, 1879).

Şekil 4.14. Selimiye Camisi, Sultan Mahmud Kütüphanesi ve eski bir Türk evi

3. Levanten Mahallesi : Kentin güney batı kesimini oluşturan ve halkı melez izlenimi veren bu mahalleydi. Burası, ipekli kumaş dokuyucularının, devecilerin, faizci ve tefecilerin, oyuncu kızların, içki imalatçılarıyla, çeşitli din ve mezheplere mensup kişilerin kaynaştığı bir yerdi. 'Victoria Hotel ve 'Army and Navy Hotel' adlarını alan kentin iki yatıevi de bu mahallede bulunmaktaydı. Çalgılı meyhaneler ve kumarhaneler de burada yer almaktaydı. *Bu kalabalık mahalle Yakın Doğu'dan (levant) gelenlerle Levant zenaat ve meslekleriyle ilgisi olanların oturduğu yerd* (Dixon, 1979).

Şekil 4.15. Arab Ahmet Bölgesi'nde, kentin ilk otelinin bulunduğu sokak.

4. Katedral Mahallesi : Kentin güneydoğu köşesini oluşturan bu dördüncü mahalle, Rum din adamlarının oturduğu yöreydi. Başpiskoposun sarayı ve piskoboshane kilisesi St. John da buradaydı. Bunların yanında, bir papaz okulu ve bir de kız okulu bulunmaktaydı. Piskoboshanenin çevresinde geniş bahçeler ve Kilise önünde ağaçlı gezi yerleri vardı. Bu mahallelerin Rumlarca kutsal bir yer sayılmaktaydı. Rum Başpiskoposları, çağlar boyunca burada, çevrelerindeki kendilerine inanmışların desetğiyle gelip geçmiş tüm egemenlere karşı varlıklarını sürdürmüşlerdi. *Eski ve saygın Lefkoşa'nın bu dördüncü mahallesi Ortodoks Rumların mahallesiydi* (Dixon, 1879).

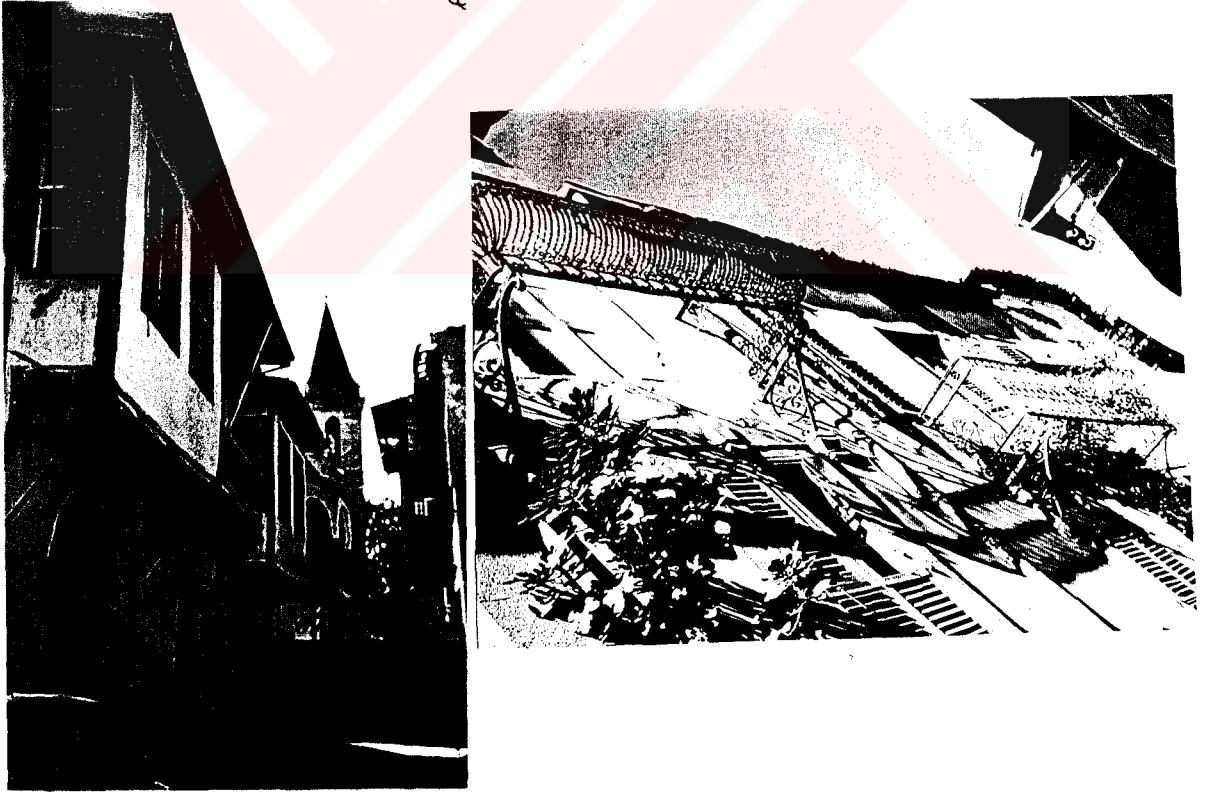
4.2.5. Cumhuriyet Dönemi ve Sonrası (1960-1974) (1974-)

Lefkoşa, 1960'dan sonra, yeniden büyümeye başlamıştı. Surlar dışında yeni mahalleler oluşmaktaydı. Kent içindeki eski evlerin, bahçelerin, yıkılıp, yerlerine betonarme binaların yapılması hız kazanmıştı. 'Eski Eser' ilan edilip korunmaya alınan yapılar dışındaki pekçok tarihi ev, düşünülmeden, hiçbir hukuki engelle karşılaşmadan, yıkılmaktaydı.

Şekil 4.16. Bölgenin ilk yüksek ve betonarme binası, Mısırlıade Apartmanı

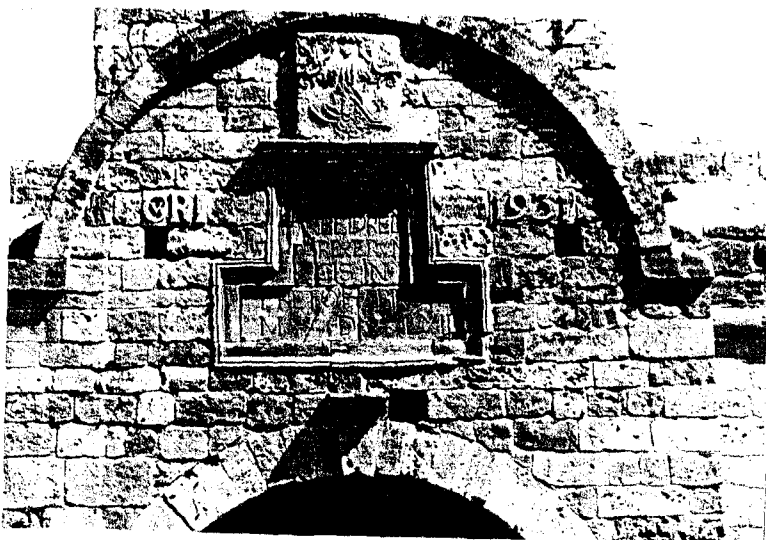
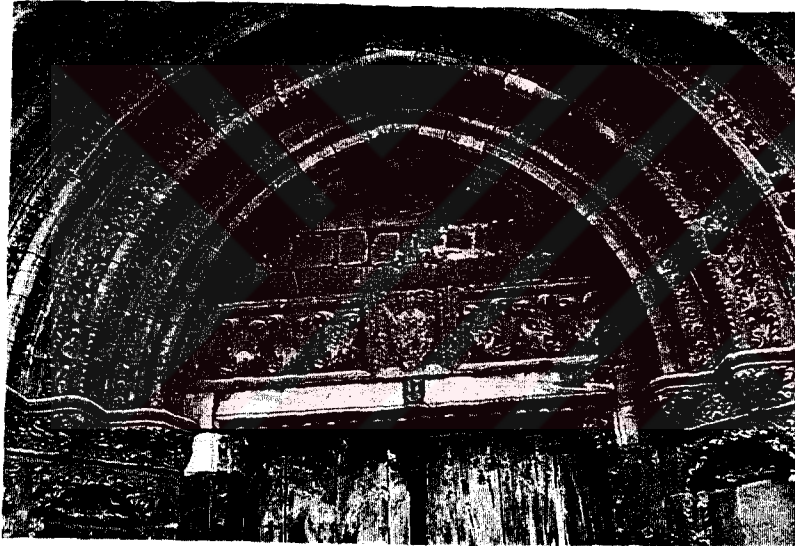
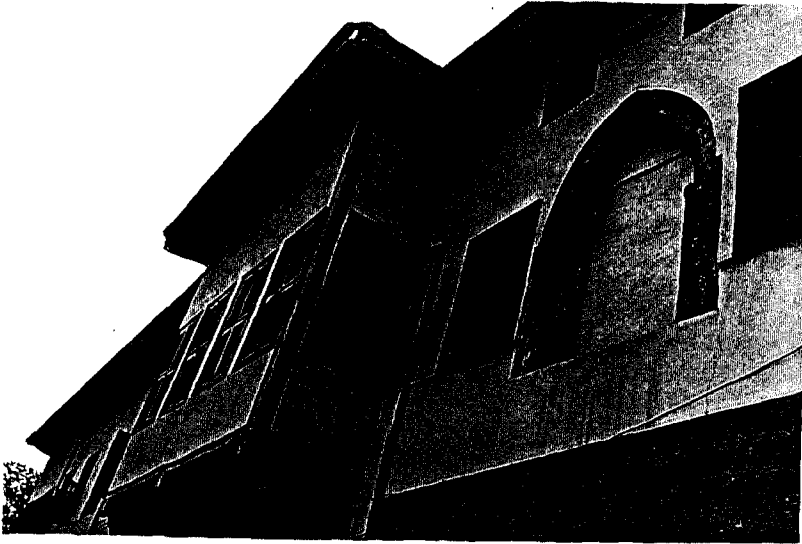
Arada, kentin önemli bir karakteristiğini oluşturacak ilginç bir durum ortaya çıkmış ve eski evlerin bir bölümünü yıkımdan kurtarmıştır. Toplumlararası çatışmalarda, gerginlik yüzünden, oluşturulan 'Yeşil Hat', kenti ikiye bölerken, Baf Kapısı'ndan Ermu'ya, Ermu'dan, Kafesli ve Yeni Kapı'ya dek uzanan bir şerit boyunca, yüzlerce dükkan, ev ve çeşitli yapının terkedilmesine de yol açmıştı. Zamanla bu yapıların bir bölümü de yıkılmış veya yıktırılmıştı. Ancak arada, Arab Ahmet ve Karamanzade mahalleleri gibi, Yeşil Hat'a yakınlıkları dolayısıyla gözden düşen ve dolayısıyla yıkımdan kısmen kurtulan bölgeler olmuştu. Yine de çarşıya yakın ya da çarşının o yörelere kadar yayıldığı birçok semtte, pek çok eski, karakteristik Lefkoşa evi ve bahçesi, yıkımdan kurtulamamıştı. Böylece, yakın bir geçmişe kadar el değmemiş durumda olan bazı Lefkoşa sokaklarının geleneksel, alışılmış görüntüsü hızla değişmekteydi (Gürkan, 1989).

Şekil 4.17. Bölünmüşlük ve Yeşil Hat civarındaki terkedilmişlik

Şekil 4.18. Suriçi Lefkoşa'da, farklı dönemlerin karakteristik mimari özelliklerinin ve simgelerinin binalara ve kent bütününe yansımaları

4.2.6. Günümüz Lefkoşası

Kitchener'in planıyla mukayese edildiğinde, ilk bakışta sokak ve meydan yapısı çok fazla değişmemiş görünür. Ancak yapılan birçok küçük değişiklik Suriçi'nin tarihi dokusunu değiştirmiştir. Yeni açılan yollar, mevcut binalardan çok, yeşil alanların ve bahçelerin yerini almaktadır (Diaz-Berrio, 1992). Bugün de kentte, eski binaların yıkılmasıyla çok sayıda, araba mezarlığı veya çöplük olarak kullanılan boş alan vardır.

Şekil 4.19. Suriçi'nin değişen yüzü

Yalnız görüntüler değil, yaşam biçimi de değişmektedir. Suriçi Lefkoşa, ikamet edilen bir yer olmaktan çıkma sürecine girmiştir. Çünkü, artık suriçinde konut yerine dükkan, mağaza ve işhanları yapılmaktadır. Bugün, arada henüz yıktırılmayan birçok eski konak ve büyükçe ev de 'Pansiyon' adı altında, bekar odalarına ya da gecelik barınaklara dönüştürülmekte ve bunların bulundukları semtlerde, Lefkoşa'nın geleneksel yaşam tarzı da ortadan silinmektedir.

Lefkoşa, sadece, içinde oturulan bir yer olmaktan çıkmakla kalmayıp, Lefkoşa'yı Lefkoşa yapan kimi özelliklerini de yitirmektedir. Adanın sosyal yaşamındaki tarihi yerine rağmen, insanların oturup dinleneceği, vakit geçireceği Kıbrıs usulü kahvehaneler, birbiri ardınca kapanmakta; işhanlarının merdiven altlarına, ya da yola yüzü olmayan küçük dükkanlara tıkmaktadır. Geleneksel Kıbrıs yemekleri veren lokantalar, kebabçılar yerlerini, lahmacuncu, börekçi, dönerci v.b. dükkanlarına bırakmaktadır. Lefkoşa, artık gündüzün, kaldırımlarını büyük ve telaşlı kalabalıkların çiğnediği, geceleyinse, sokaklarında pek az Lefkoşa'lının görüldüğü bir yer olmuştur. Lefkoşa'nın tarihi çevresini oluşturan eski evler, hurmalar, eski bahçeler bir yolunu bulup yıktırılmakta, kesilip tahrip olunmakta ve yerlerine kentin geleneksel mimarisine, yaşam tarzına uymayan, yeşile, serine olanak bırakmayan beton yığınlar yükselmektedir (Gürkan, 1989).

4.3. Kent Dokusu ve Oluşumunu Etkileyen Faktörler

4.3.1. Etnik Yapının Yapısal Çevreye Yansıması

Osmanlı Döneminde Lefkoşa'da kadın ve erkekler, milliyetlerini giysileriyle belli etmekteydiler. Erkekler, sarık ve fes giyerlerdi. Tüm Müslüman kadınlar, baştan aşağı beyazlar giyerler, yalnızca gözleri görünecek şekilde, sıkıca örtünürlerdi. Öte yandan Ortodoks kadınları, tüm çekiciliklerini açığa

döken parlak deniz yeşili, portakal ve kırmızı renklerde ve çizgili elbiseler giyerlerdi. Beyazlar giyinmiş Müslüman kadınlar, sokaklarda ve pazarlarda hızlı hızlı yürüyerek, evlerinin ihtiyaçlarını sağlarlar, bir kuyu yanında kümeleşirler, alacaklarını aldıktan, destilerini doldurduktan sonra, bahçe duvarlarının ardındaki yuvalarına dönerlerdi.

En basatine kadar, Müslüman'ların evleri, bir Doğulu çekiciliğine sahipti. Kerpiç duvarlar onları yabancı gözlerden korumaktaydı. Müslüman mahallesinde hemen herkesin bahçesinde, bir hurma ve çeşitli meyva ağaçları ve kuyusu bulunurdu. Dar yollara köşkler ve balkonlar uzanırdı. Bütün perdeler sıkıca kapalı dururdu. Giysileri ve bu giysilerin simgelediği dinsel inancın dışındaysa, yüz hatları ve renk açısından bir Türkü bir Rumdan ayırmak güçtü. Etnik farklılık fikrini canlı tutan şey kıyafet ve ev düzeniydi.

• Günlük Yaşamda Ortaklık ve Farklılıklar

Türk olsun Rum olsun Lefkoşalılar, Doğulu bir halktır. Boş zamanlarını da doğulu gibi geçirmektedirler. Lefkoşalılar, oyundan daha doğrusu başkalarının oynamasını seyretmekten, bir Türk 'çengi'sinden, Rum ise 'sirtö'sundan hoşlanırdı.

Ancak, iki toplumun davranışlarında, özellikle ilgilendikleri işler bakımından, bir takım farklılıklar da görülmekteydi. Kentlerde bile, bir Müslüman bahçesiyle uğraşmaktan, arılara bakmaktan, kuyusundan su çekmekten, meyve ağaçlarıyla ilgilenmekten hoşlanırdı. Oysa onun Rum komşusu dünya işleriyle daha ilgili birisi olarak kahvehaneleri ve çarşı pazarı dolaşıp, en son haberleri tartışarak, parasını değerlendirecek yollar arardı. Biri dut yetiştirmekle uğraşırken, diğeri, bir banka kurmaktan söz ederdi. Frenk, Osmanlı, Levantin ve Rum aynı kentte az veya çok barış içinde yaşamaktaydılar (Dixon, 1879).

Rum mahallelerinde, pancurlar ve kapılar, geçenleri temiz ve iyi döşenmiş odalarına bakmaya teşvik edencesine ardına kadar açıktı. Buralarda, evleriyle gurur duyan kadınlar söküklüklerini diker veya saksılardaki çiçeklerini sularlar, aile çevreleriyle oturup dedikodu yaparlardı. Tüm bunları, herhangi bir sıkılma duymadan, sokakatan tam olarak görünecek şekilde yaparlardı. Böylece, gelip geçenlere, Kıbrıs ev yaşamının bir kesitini sergilerlerdi. Ama Türklerin evlerinde, pancurlar sımsıkı kapalı olup, kadınlar, herkesin gözünden saklanmaktaydı.

4.3.2. Kentin Algılanması ve İmajı

1950'lerin Lefkoşa'sını anlatan Balfour'un (Lord Kinross) izlenimlerinden, pek değişen bir Lefkoşa olmadığını ve kentin, 1960'lara kadar anahatlarıyla, Balfour'un anlattığı gibi kaldığı anlaşılmaktadır.

Lefkoşa, biçimde bir Türk kentiydi. Düzenli Venedik hırsarları içinde sıkışmış bir sokaklar labirenti gibiydi. Sokaklar öylesine dardı ki, üst katların çıkmalardaki karşılıklı pencerelerinden, insan el sıkışabilirdi. Sokaklar, yine, o denli eğri büğrüydü ki, çıkmaz ya da tek istikametli yollarda gide gide, genellikle başlanan yere gelinirdi. Kentin ana caddesi hiç de ana caddeye benzemeyen, kıvrılarak uzanan bir eksendi ve bisikletler, arabalar, kamyonlar ve yola kadar taşan dik arkalı sandalyelerle tıkanmış haldeydi (Gürkan, 1989).

Türkler, çağlarındaki İngilizler gibi, kent düzenine aldırmadan, keyfi şekilde evlerini inşa etmekteydiler. Bu evler, komşu gözlerinden uzak, yüksek duvarlar ve kafesli pencerelerin ardındaydı. Ev sahipleri, ahşapta ve alçı işinde, kendi istediği desenleri, boyada da yine istediği rengi; pembe, kurşini veya beji seçerdi. Taşkın saçaklı ve süslü balkonlu evler, Bizantin kiliseleriyle Gotik camilerin çevresinde gelişigüzel kümeleşirdi. Sokakların bazıları, yüksek kerpiç duvarlar boyunca uzanan birer geçit gibi dardı;

duvarların üzerinden, hurma ya da meyve ağaçlarının yeşilliği görünürdü. Bu sokaklar, bir Girit labirenti gibi karışıktı. İnsan yön duygusunu kolayca kaybedebilirdi. Çevreye alışıkça, bazı ayrıntılar da farkediliyordu. Duvarların üst bölümleri, kerpiçten olduğu halde, alt bölümleri, çoklukla, güzelce yontulmuş taştan yapılmış eski yapıları. Kapıların çoğu, oymaları ve süslemeleriyle, bir İngiliz Manastırını andıran erken Gotik tarzı kemerlerdi. Etraftaki bir su gerizi veya çeşme, kişinin aklına Ortaçağ Avurpa'sını getiriyordu (Mallock, 1889).

'Çarşıdaki dükkanlar küçüktü ve bir dükkanın damından karşıdakinin damına uzanan hasırlar, günün en sıcak saatinde bile, sokağa serin bir gölgelik yapmaktaydı' (Scott-Stevenson, 1878).

Topoğrafyanın düzlüğü ve kıyı kentlerindeki gibi manzaraya yönelme olmaması, kenti dolaşan insana - özellikle Selimiye Bölgesi'nde hissedilen - bir kaybolmuşluk hissi vermektedir. Konutların homojen yükseklikte (2 katlı) ve benzer karakterde olmasından dolayı, insanın akılda tutabileceği nirengi noktaları, ancak anıtsal binalardır. Kent silüetinin düşey elemanları, Selimiye Camisi'nin minareleri, kentin her yerinden görülebilir ve bulunan noktanın merkeze göre yönünü tayin eder. Her dönemde sınıfsal dilin simgesi olan Selimiye Camisi (St. Sophia Kilisesi), aynı zamanda kentin en önemli nirengi noktasıdır.

4.4. Büyüyen Lefkoşa

İlk İngiliz Yüksek Komiseri Wolseley, Lüzinyan, Venedik ve Osmanlı'nın idari merkezi olan Sarayönü'ndeki Vali Konağı'nı seçmemiş ve Vali Konağı'nı surların dışına kurmuş ve böylece Lefkoşa'nın 308 yıllık bir aradan sonra, yeniden genişleme ve büyüme sürecini de başlatmıştı; Vali Konağı'nı kente bağlayan bir yol yapıldığı gibi, hisarlarda yeni geçitler de açılmaya başlanmıştı. Wolseley'den sonra da, kent civarında bazı hükümet daireleri,

üst düzey İngiliz görevliler için evler ve kışlalar yapmak suretiyle, halkın surlar dışına çıkmasında öncü olunmuştu. Böylece, önce, Lefkoşa'nın güney ve güneybatısındaki, yani Baf ve Mağusa Kapıları arasındaki alanda yeni evler yapıp yeni mahalleler kuruluyordu.

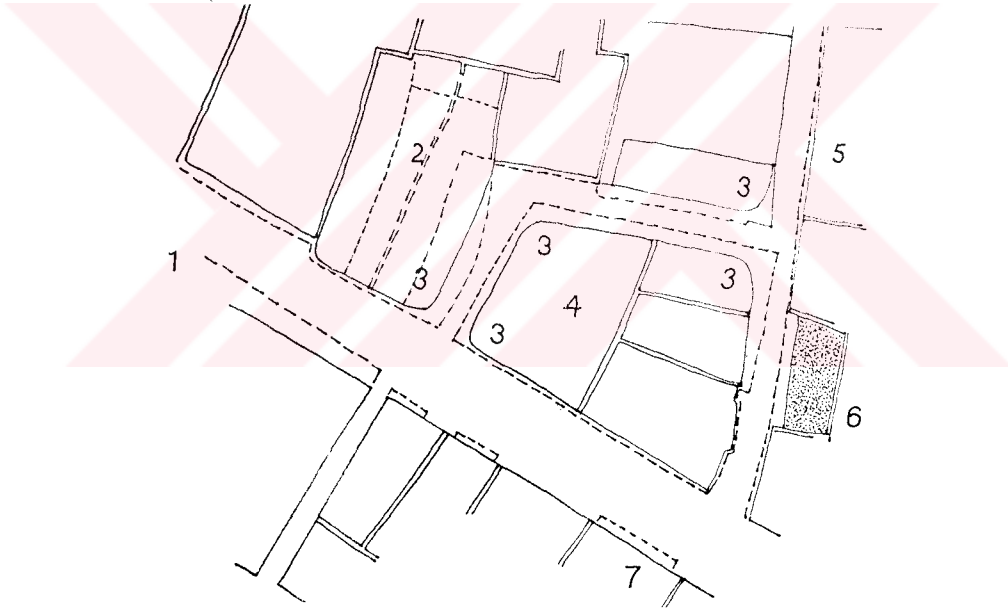
İngilizler geldiğinde, Surlariçi'nin yeşilinin aksine, Lefkoşa'nın çevresi ağaçsızdı. Bu durumdan rahatsız olan Wolseley, Tasmanya'dan efkaliptus (okaliptüs) tohumu getirip, bunlardan ürettiği onbinlerce fidanı, hisarların çevresine ve hükümete ait yerlere dikmişti. Lefkoşa surlar dışına taşmış, kent çevresinde yerleşim başlamıştı. Tüm yeni yapılar, büyük arsaların içine yapıldığı için boş yerlere ağaçlar dikilmiş, Lefkoşa'nın manzarası yavaş yavaş değişmeye başlamıştı.

Şekil 4.20. Suriçi sokak yapısının ve kent dokusunun değişimi (Diaz-Berrio, 1984).

4.4.1. Suriçi Lefkoşa

İngiliz dönemiyle birlikte, Lefkoşa, sur dışına yayıldığı gibi, Suriçi'nde yapılan binalar da değişmeye başlamıştı. Özellikle I. Dünya Savaşı yıllarında Kıbrıs'a çok para düşmüş, ve bunun sonucu olarak birçok savaş zengini ortaya çıkmıştı. Bu yeni zenginlerin savaş ertesinde yaptırdığı taş binalara bugün de rastlanmaktadır. Bu binaların kapı kitabeleri genellikle 1918 ile 1930 yılları arasını göstermektedir. (Gürkan, 1989, s 62) Lefkoşa tekrar genişlemeye başladığı ilk yıllarda, İngiliz otoriteleri, trafiğin kolay akabilmesi için kent duvarlarının (surların) bazı yerlerini açmışlardı. Ayrıca, bazı eski binalar, yeni dükkan, ev ve binalara alan sağlamak için yıkılmaktaydı.

1. Sokağın genişlemesi
2. Dar parsellerin birleştirilmesi
3. Araç trafiğine göre köşelerin değiştirilmesi
4. Yeni binaların %100 arsa kullanımını uygulayıp bahçeye yer vermemesi
5. Büyük konutların 2'ye veya 3'e bölünmesi
6. Yeni binaların yoldan içeriye çekilmesi
7. Yeni cephelerin eski sokak karakterini değiştirmesi

Şekil 4.21. Suriçi parsel ve sokak yapısının değişimi

Şekil 4.22. 1881'deki negatif kent dokusu (Nicosia Master Plan, 1984).

Şekil 4.24. 1981'de, dokunun pztitif hale gelmesi (Diaz-Berrio, 1984).

Böylece, Surlariçinin karakteristik özelliği hızla yok olmaya başlamıştı. İngilizler, Lüzinyan ve Venedik zamanından kaldığı söylenen bazı eski evleri yıkıp, yerlerine eskileriyle hiçbir ilişkisi olmayan yeni evler inşa etmekteydiler. O tarihlerde, daha çok finansmanı olan Rumlar, bazı eski eserlerin eski bahçelerin yerine çok kazançlı binalar inşa etmekteydiler. Türklerin eski binaları yıkmalarının ölçüsü Rumlarınki kadar büyük olmamıştı.

4.4.2. 20. Yüzyıl Başı Surdışı Mahalleleri

(kumsal, köşklüçiftlik, çağlayan)

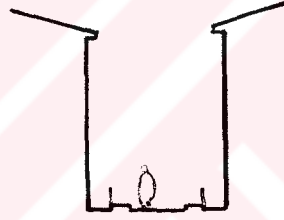
1930'lu yıllarda da Lefkoşa binaları, bahçeleri, sokakları, eski çarşı-pazarları buralarda işlenen zenaat ve meslekleri ve genel olarak yaşam biçimiyle fazla değişmemişti. Ancak, kent, birtakım yapısal değişikliklere uğramış, yavaş da olsa, bir değişim süreci içine girmişti. Kentin surlar dışına taşması, 1567 yılından beri, içine hapsedildiği hırsarları aşmaya başlaması bunun başlıca belirtisiydi.

Kentin fiziksel büyümesi aynı zamanda nüfus artışının da bir yansımasıydı. İngilizlerin 1881'de yaptığı ilk sayımda, kentin nüfusu, 11,513 olarak bulunmuştu. Nüfus, giderek artmış ve 1931 sayımında, 23,324'e ulaşmıştı. 1878'e dek Lefkoşa'da, Köşklü Çiftlik, Kubat Çiftliği, gibi yakın çiftliklerden başka sur dışında oturan yer yoktu. Çok eskiden beri varolan Pallouriotissa, Büyük ve Küçük Kaymaklı, Ayii Omoloyitadhes gibi yerleşim birimleri, o tarihlerde şehirden uzakta ayrı köylerdi (Gürkan, 1989).

- KÖŞKLÜÇİFTLİK

Köşklüçiftlik, Lefkoşa'nın surlar dışında kurulan ilk mahallelerindendi. Burası, kent surlarının hemen dibinde kurulan bir çiftlik idi ve asıl yeri de şimdiki Ledra Palace Oteli'yle onun yakın çevresiydi.

iskaniysa, 1930'lu yıllarda başlamıştı. Birçok Türk'ün yanısıra, çok sayıda Ermeni de bu yörede sarı taştan, kiremit çatılı, bahçe içinde evler yaptırmıştı. Tek tük örnekleri bugün de görülebilen bu evler, surlar içindeki bahçeli, kuyulu ev geleneğinin bir devamıydı. Yörede su bol ve tatlıydı. Bu nedenle her evin bir kuyusu ve bunların üzerinde de demir tulumbaları vardı. Bu tulumbaların yerini sonradan elektrikli motorlar alacaktı. Geniş arsalar içinde inşa edilen bu evlerin avluları, güller, çiçekler ve her türlü meyve ağaçlarıyla doluydu. Özellikle Ermeniler, evlerinin önlerine Çam dikerlerdi. Zamanla her biri ulu birer ağaç olan bu çamlara ve selvilere hala daha rastlanmaktadır.

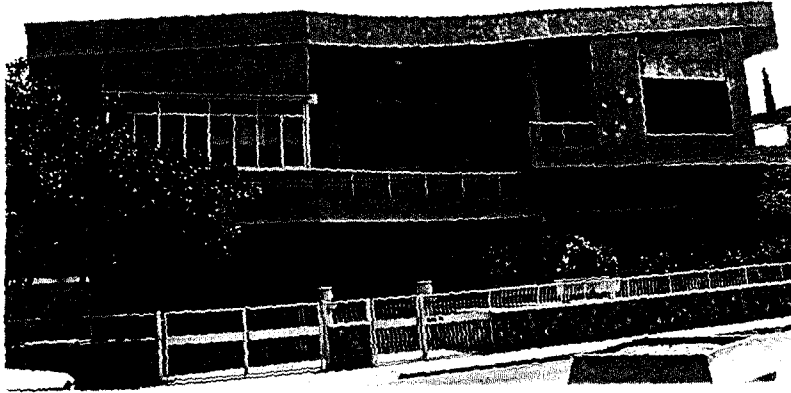

Şekil 4.24. Köşklüçiftlik Mahallesi'nin sokak yapısı ve dokusu

1958'den sonra, Köşklüçiftlik, hızla büyümeye devam etmişti. Bu arada 1958-1963 yılları arasındaki dönemde mahalleyi terkeden Ermenilerin bıraktığı evlerin büyük bir bölümü Türkler tarafından satın alındığı gibi, açılan yeni arsalar bu kez apartmanlar dikilmeye başlanmıştı. Köşklüçiftlik, kente yakınlığı ve yaz aylarında Lefkoşa'nın o kendine özgü akşam serininin etkisiyle rağbet edilen bir mahalle durumundaydı. Ancak bu rağbet, onun aynı zamanda eski niteliğinin kaybı sürecini de başlatmıştı.

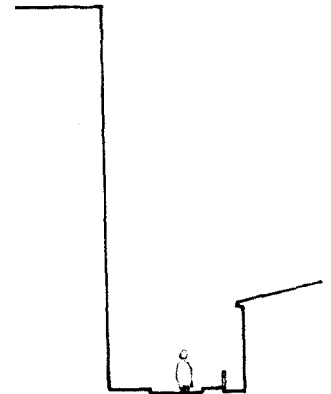
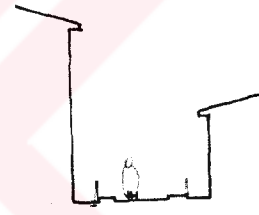
İngiliz imar anlayışına göre, 10 ayak, sınırlarından içeri çekilmiş parselasyon sistemine göre, iç avlulara yönelik Suriçi evleri, dışa, sokağa açılmıştır (Ateşin, 1990). Diğer Surdışı mahallelerinde olduğu gibi, kerpiç evler artık görülmemektedir.

Bu dönemdeki evler, önceleri neoklasik elemanlarla bezenmiş veya daha sonra, Modern mimarinin etkisinde yapılmıştır.

Şekil 4.25. Köşklüçiftlik Mahallesi'nden iki konut örneği

Bugün, giderek, tek veya çift katlı villa tipi rahat, ferah evleri ve onları çevreleyen turunç, portakal, mandalin, limon, yenedünya, erik, nar, incir, badem v.b. meyve ağaçlarıyla yasemin, mülver, günnasır gibi çiçekli ağaççıkların yerini betonarme ve cam yığınları almaktadır. Topraktan ve doğadan uzaklaşmak istercesine altları kazılarak derin bodrumlar yapılmakta, yeşile, toprağa yer ayrılmadan, beton kuleler mahallenin yeni manzarasını oluşturmaktadır.

Şekil 4.26. Bölgenin eski ve yeni sokak görüntüleri ve değişen ölçek

Köşklüçiftlik, eski Lefkoşa'nın aynı temel mimari anlayışı içinde, yeniden oluşmuş bir şekli, onun bir devamıydı. Bugün, içinde bulunduğu değişim sürecinde, o da bu eski karakterini kaybetmektedir (Gürkan, 1989).

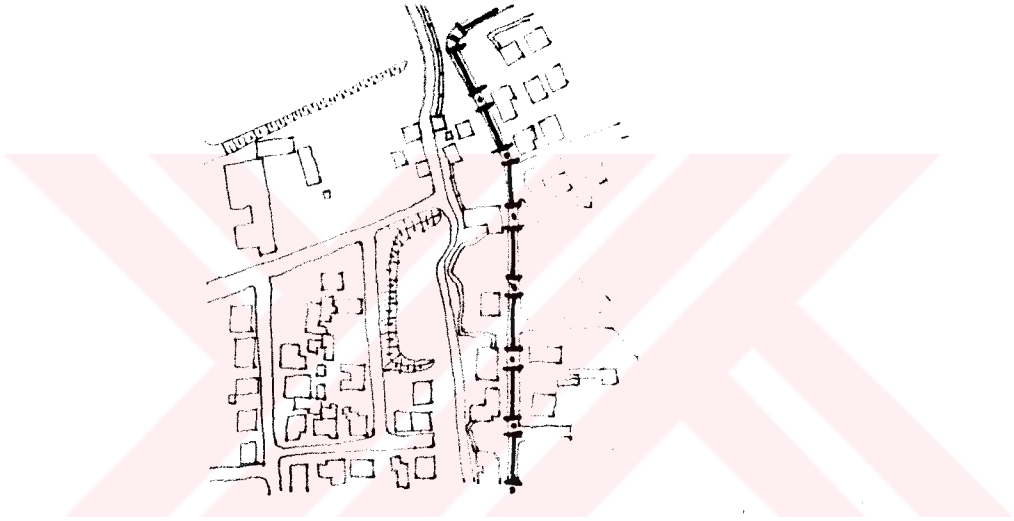
• ÇAĞLAYAN MAHALLESİ

Çağlayan Mahallesi de Lefkoşa'nın, eski önem ve canlılığını kısmen yitiren surdışı semtlerindendir. Geçtiği yerleri terkedilmişliğe, viraneliğe iten 'Yeşil Hat', Arab Ahmet, Selimiye ve Karamanzade gibi kentin eski ve saygın mahalleleriyle, yeni kentin tarihi çarşı yöreleri olan Baf Sokağıyla Ermu Caddesi gibi, Çağlayan mahallesini de etkilemişti. Buna rağmen, Çağlayan Bölgesi varlığını sürdürmüş, hatta son yıllarda, yeniden canlanma, gelişme belirtileri göstermişti.

Çağlayan Mahallesi, adını, semtin, ilk binalarından biri olan bir gazino-bardan almıştı. Mahalle, en eski adı "Belediye Orman Yolu" olup, şimdiki Karaoğlanoğlu Caddesi boyunca, 1930'lu yıllarda kurulmaya başlanmıştı. Mahallenin büyümesi, savaşın hemen sonrasındaki yıllarda gerçekleşmişti. Savaş dolayısıyla, bol para kazanan birçok Türk esnaf ve işadamı burada yer alıp bahçeli evler yapmaya başlamışlardı. 1948'e gelindiğinde, "Kristal"ın yanısıra, "İstanbul" ve "Halk" sinemaları da Belediye Ormanı Yolu üzerinde açılmıştı. Bu sinemalar, Türkçe sözlü filmler göstermekte ve Türkçe filmlere hasret kalmış halk, bu yazlıkları büyük rağbet göstermekteydi. Semt daha çok Türklere hitap eden bir gezinti ve eğlence merkezi olmuştu. Yazlık sinemalar, gazinolar, seyyar kebabçılar, darıcılar, yemişçiler, sandüviççilerin de hareketliliğiyle, Çağlayan bölgesi gelişip canlanmaktaydı. Mahalle, halkın "Hendekler" dediği eski Lüzinyan surlarının, hendek kalıntılarının bulunduğu yörede, eskiden sıra sıra kiremit ve çömlek imalathanelerinin bulunduğu bu yerlerde, bahçeli, tek katlı güzel evler yapılmaktaydı.

1963 olayları sırasında, mahallenin önemli bir bölümü “Yeşil Hat”ta kalınca Çağlayan semti eski canlılığını yitirmeye başlamıştı. 1965’lerden sonra, yazlık sinemaların yeniden açılması, mahalleye dış görünüşte, eski canlılığı getirdiyse de, Yeşil Hat’a yakın emlakın değeri düşmüş, mahalleye yerleşim azalmış ve sonraki yıllarda televizyonun da yaygınlaşmasıyla, yazlık sinemalar da bir bir kapanmıştı.

Çağlayan Mahallesi, Lefkoşa’ya yakınlığı, temiz ve serin havasıyla 1940-1960 yılları arasında bir yerleşim, gezinti ve eğlence yeri olarak en parlak yıllarını geçirmişti (Gürkan 1989).

Şekil 4.27. Çağlayan Mahallesi’nin sınıra yakınlığı, bölgenin itibarını yitirmesinde etken olmuştur.

4.4.3. Bugünün Modern Lefkoşa’sı

Lefkoşa, farklı yoğunluklarda ve birbirine karışmış farklı arazi kullanımlarının yer aldığı, çok geniş bir coğrafi alana yayılmıştır. 1974 sonrası kentin ikiye ayrılması ve Lefkoşa’nın Kuzey Kıbrıs’ın başkenti olması dolayısıyla kentte, bugün de devam eden hızlı bir nüfus artışı olmuştur. Altyapı gelişmeleri, kentin gerek nüfus ve gerekse konut, ticaret ve sanayi gibi özel gelişmelerden çok daha yavaş olmakta ve bu konuda sorunlar her geçen gün daha da artmaktadır. 1974 öncesi kentin etrafındaki verimli durumdaki

tarımsal toprakların bir kısmı kentsel gelişme alanı içerisinde kalmış bir kısmı ise bugünkü kent çeperlerinde olup, hala kentsel gelişme açısından en cazip bölgeler konumundadır. Bu verimli bölgelerdeki tarımsal rant, kentsel rantlardan daha düşük olduğundan, kentsel gelişmeye açılmışlar ve açılmaya da devam etmektedirler. 'İmar Planı Sınırı' içerisindeki alan 12,000 hektardır. ayrıca Birleşmiş Milletlerin kontrolunda bulunan 5,340 hektarlık bir alan da tampon bölgede yer almaktadır.

4.4.3.2. Kent Planlamasıyla İlgili Çalışmalar

Ekim 1979'da, Lefkoşa Türk ve Rum Bwelediyelerinin ortak kararı gereği, Lefkoşa İmar Planı çalışmaları ortak olarak başlatıldı.

1981 yılında oluşturulan Türk ve Rum çalışma gruplarınca yürütülen İmar Planı çalışmaları, 1984 yılında tamamlanarak Lefkoşa İmar Planı Final Raporu hazırlandı. Ancak planın tamamlandığı dönemde, İmar yasasının olmamasından dolayı, kuzeyde, Lefkoşa İmar Planı tümünden uygulanamamış, ancak kentin ana şekli, parça parça uygulanan bu ana kararlara göre oluşturulmuştur.

1989 yılında İmar Yasası'nın yasallaşmasından sonra, 1991 yılında Lefkoşa İmar Planı çalışmaları yeniden başlatılarak, planlama kararlarını belirleyecek ve etkileyecek teknik bilgileri içeren pragmatik bir çalışma 1995 yılında tamamlanmıştır.

'Bugünkü Lefkoşa ' bölümü, Şehir ve Bölge Planlama Dairesinin hazırladığı 'Lefkoşa Mevcut İmar Durumu' raporundaki bilgilerden yararlanarak oluşturulmuştur.

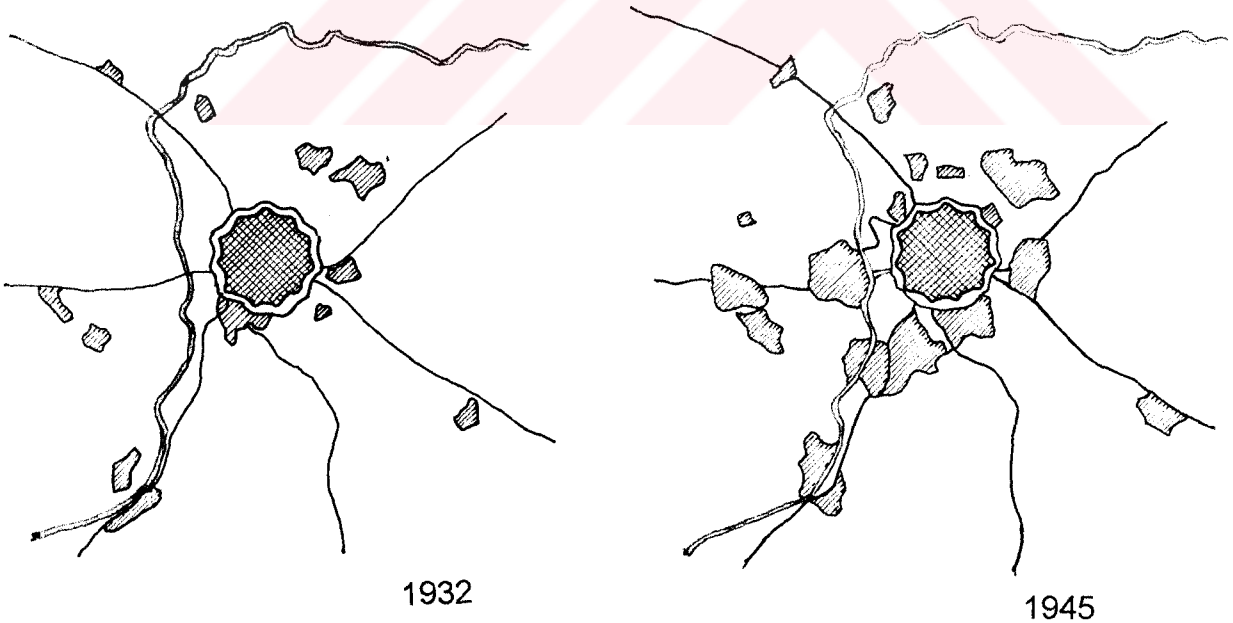
4.4.3.2. Mevcut Yapı ve Kentsel Formun Yorumu

Lefkoşa kent yapısının karakteristik özellikleri aşağıdaki gibi özetlenebilir:

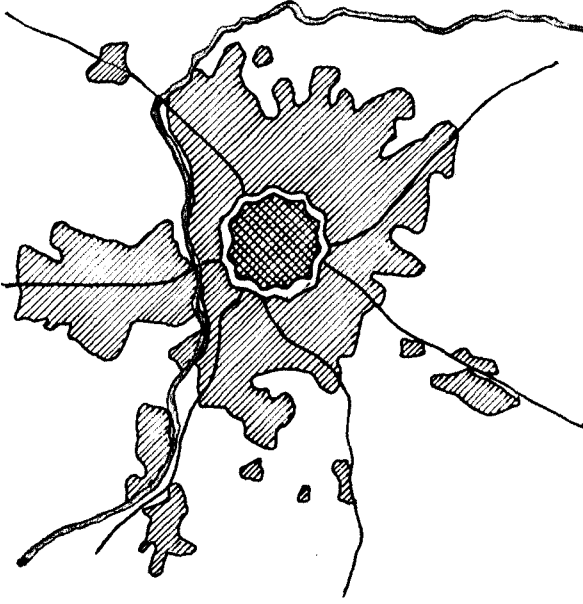
- **Kentsel Form**

Kentsel gelişme genel olarak parça parça olmaktadır. Geniş bir alana yayılmış olan kentte, birbiri ile yanyana yer almış uygunsuz arazi kullanımları da, düzensiz ve dağınık bir şekilde yer almaktadır. Gönyeli ile Suriçi arasındaki yol mesafesi 8.5 km dir. Dağınık gelişmenin görsel olarak düzensizliği yanısıra, kentsel yaygınlaşmadan dolayı, toplumsal hizmetler, sosyal kullanımlar, altyapı, toplu ulaşım açısından da hizmetlerin karşılanmasını ekonomik olmaktan çıkarmaktadır.

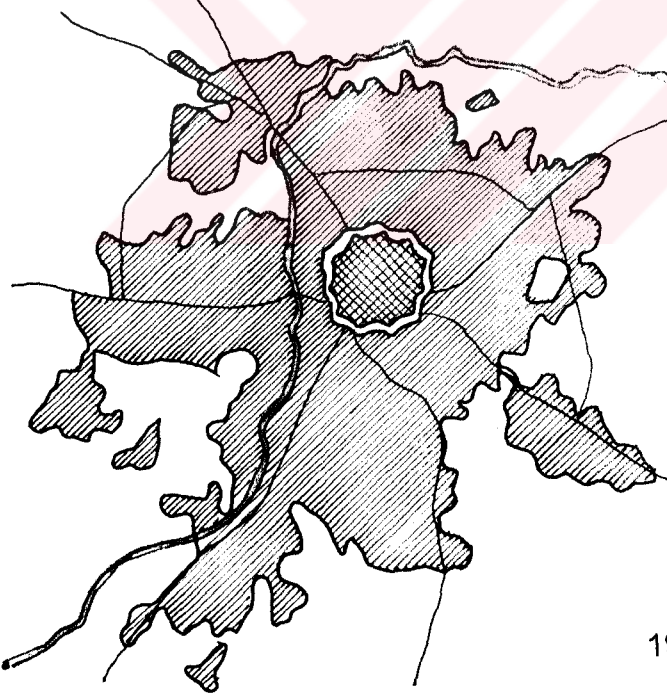
Şekil 4.28. Kentin büyüme şekli (Lefkoşa İmar Planı Mevcut Durum Raporu, 1995)

1930'lu yıllarda, Suriçi Lefkoşa, yeterli bir merkezdi. Bunun dışındakiler, Gönyeli, Ortaköy, Hamitköy gibi bağımsız köylerdi.

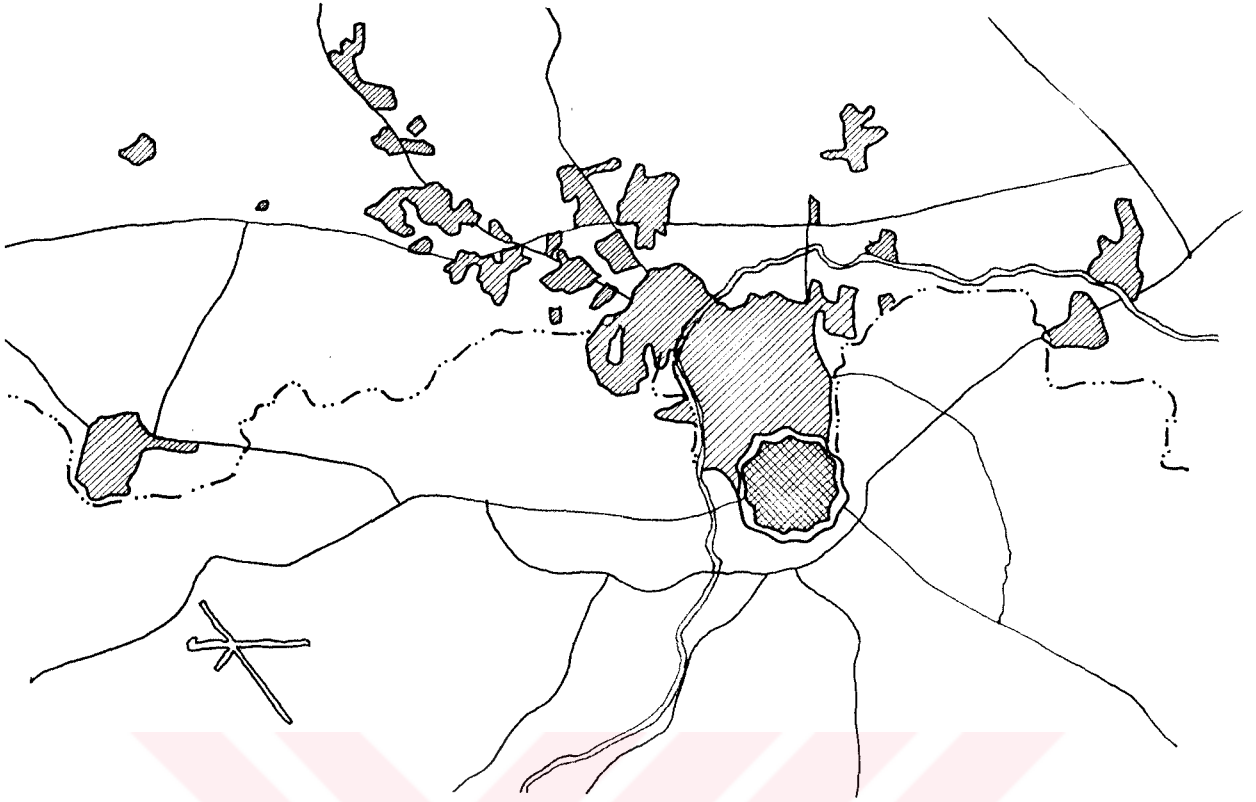

1958

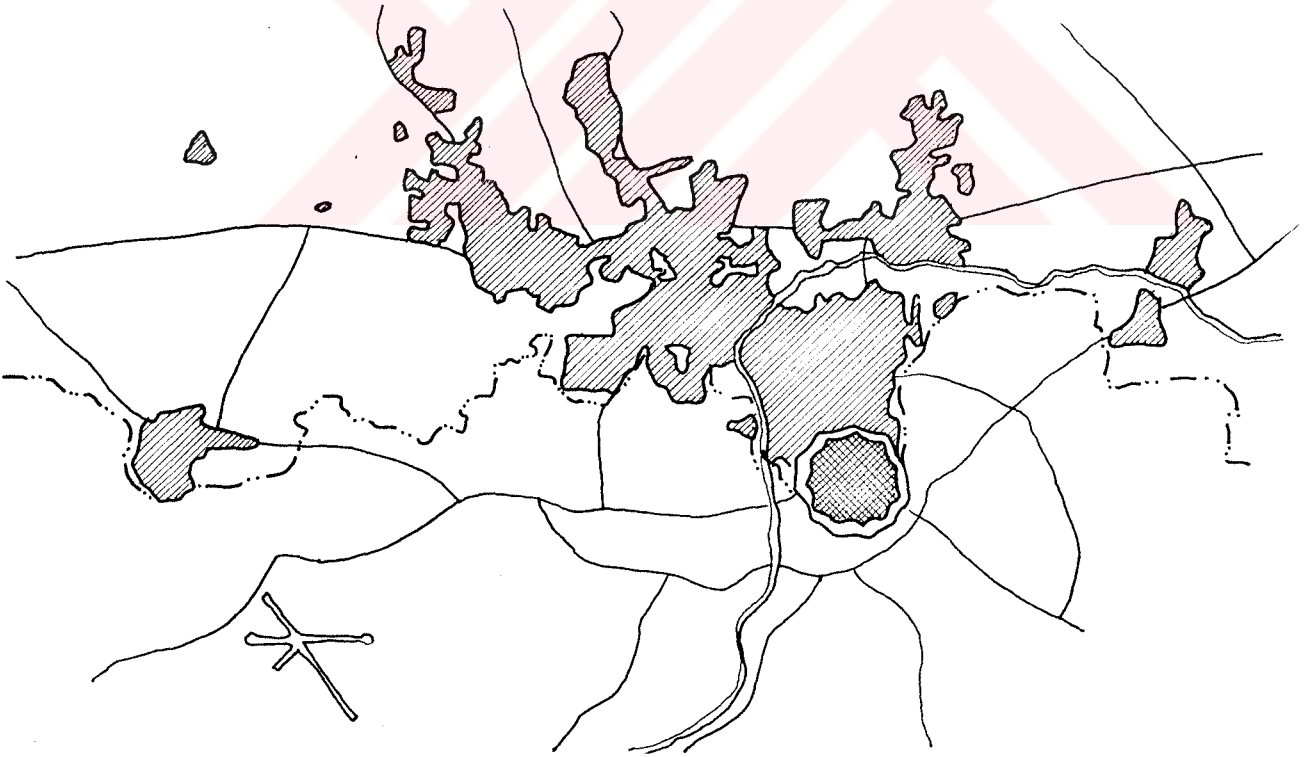

1968

1963'ten sonra, Kıbrıs'lı Türkler'in, Türk mülkiyetine olan tabinin artmasından dolayı, Gönyeli ve Hamitköy'e olmak üzere, iki uca yönelen bir gelişme olmuştur (Öztek, 1996).

1981

1992

1980 sonrası, tarafların kesin ayrılmasından sonra, Rum mülkiyetine de inşaatların başlamasıyla, kent formu da daha bütünleşik hale gelmiştir(Öztek, 1996).

- **Nüfus**

1995 yılında kent nüfusu 44,361 kişiye ulaşmış ve ülke nüfusunun %25 ini barındırır duruma gelmiştir

- **Parselasyon**

Kent yoğunluğunun azalmasının en büyük sebebi, özel girişimciler tarafından kent çeperlerinde parsellemelere yapılan yatırımlar ile dağınık bina gelişmeleridir. Parsellenmiş alanlar ilerisi için nüfusla bağlantılı olarak yapılan yatırımların bir göstergesidir. Kıbrıs'ta genelde arsa alan kişilerin ana amaçları kısa dönemli bir konut ihtiyacından çok uzun dönemli bir yatırım yapmak olduğundan ileride düşeyde gelişmeyi bekleyen boş konutlar ile boş parseller şehrin içinde ve etrafında karışmış durumdadır. Plansız, spekülative parsellemeler kentsel yapının bozulmasına ve kentsel peyzajın mahvolmasına sebep olmaktadır.

1981 yılında boş parsellerin sayısı 6,000 iken 1995'de bu sayı 7,927'ye ulaşmış, %26.59 oranında artmıştır. Bu rakam bile, 20 yıl sonraki projekte nüfusun (72,550 kişi) ihtiyacından fazladır.

Lefkoşa kentinin bu yaygın gelişmesini durdurmak ve yapılan gelişmeleri kontrol altında tutmak için, ilgili yasayla, 'Büyük Lefkoşa İçme Suyu Su Sınırı' çizilerek, yapılan gelişmeler bu sınır içerisinde tutulmaya başlanmıştır.

- **Ulaşım**

Mevcut yetersiz ırsal yollar ile bunları bir birine bağlayan yetersiz dairesel (ring) yollar ulaşımın, özellikle de kent merkezi ile dışı bölgeler arası hareket ve seyahat imkanını kısıtlamaktadır. Dükkan ve ticari aktivitelerin de ana ulaşım aksları olan ırsal yollar üzerinde, kent merkezinden 3.5 km uzağa kadar şeritsel bir gelişme olarak yoğunlaşmaları, hareket ve ulaşım imkanını da kötüleştirmektedir.

adet ile %32.9'u dur. İkiz konutlar 1,764 adet ile %11.31'i ve sıra evler de 3,528 ile %22.6'sıdır.

'İmar Planı Sınırı' alanında bu dört konut tipinin dağılımına bakıldığında müstakil ve müstakil sayılacak tipte konutların şehir dokusunda baskın olduğu görülmektedir. Buna karşın apartman tipi konutlar en fazla olup, bunların %41.74'ü 1988 yılından sonra yapılmıştır. Sıra evlerin %51.75', Suriçi'nde ve %48.25'i yeni inşa edilen yerleşim bölgelerinde bulunmaktadır.

Konutların Yapısal Durumu

Binanın yaşı yapısal durumu için önemli bir özelliktir. Binanın sıhhi durumundaki ve strüktüründeki eksikliklerle, yapısal durumu belirginleşmektedir. Bundan dolayı kötü durumdaki konutlar Suriçi ve eski yerleşim yeri olan köylerde daha çok bulunmaktadır. Suriçi'ndeki mevcut konutların %50,54'ü kötü durumdadır.

Konutların yapısal durumu analiz edilirken, bu konutlarda yaşayan insan sayısı da önemli bir özellik oluşturmaktadır. Bu durum, araştırma bölgelerinde gözden geçirilmiş ve ortalama kullanım oranının bölgede kötü durumda yaşayan nüfusu belirlediği ortaya çıkmıştır. Araştırmalar sonucu, 1981 yılında toplam nüfusun %28.14'ünün konfor standartlarının altındaki konutlarda oturduğu ortaya çıkmıştır. 1995 yılında ise bu sayı %24.86'dır.

- **Endüstri**

Bugün ana endüstri kuruluşları genellikle planlanmış sanayi bölgelerinde toplanmış olmalarına rağmen, hatırı sayılır miktarda kuruluş kent içerisinde dağınık bir şekilde yer almaktadır. Kentte yayılmış olan bu kuruluşlar, sanayi ile ilgili sorunların yanısıra trafik ve hava kirliliği konusunda da sorunlar yaratmaktadır.

- **Ticaret**

Dükkanlar, ticari aktiviteler ve iş yerlerinin yer seçimleri kontrolsüz bir şekilde olmaktadır. Bunlar, her ne kadar kent merkezinde yoğunlaşmışsa da, buna paralel olarak ana işinsal yollar üzerinde de yayılma eğilimi göstermektedir. Dükkanların yer seçimi genellikle, ihtiyaç duyulan yerlerden çok, mal sahibinin istemine bağlı olarak yer almaktadır. Arazi kullanım çalışması, kentte çok sayıda boş dükkan ile çok sayıda depo ve toptan ticaret amaçlı kullanılan dükkanın olduğunu göstermiştir.

Lefkoşa'daki alışveriş merkezi 1960 öncesinde Sur İç'i'nde Ermu Sokağı, Ledra Caddesi ve Girne Caddesi aksı boyunca yoğunlaşmıştı. Bunun doğusunda yer alan Arasta Sokak, Bedesten Bölgesi ve Belediye Pazarı da özellikle günlük tüketim malları için bir merkez oluşturmakta idi. Günümüzde ise surlar dışında, büyük dayanıklı tüketim malı dükkanlarının gelişmekte olduğu görülmektedir. 1963 yılından sonra mevcut alışveriş modeli değişmeye başlamıştır.

1974 sonrası ikiye ayrılan kent gibi, kent merkezi de ikiye ayrılmıştır. Kent merkezi artık kentin merkezinde değil, kenarında yer almaktadır. Bu da dükkanların konut alanlarına olan yakınlığını ters olarak etkilemiştir. Bunun sonucunda ağırlık merkezi dağılmış ve iki alışveriş merkezinin (Türk ve Rum tarafında) ortaya çıkması ile de tampon bölge yakınındaki dükkanlar ikinci plana itilmişlerdir. Bu nedenden ve nüfus hareketinden dolayı suriçinin kuzeyindeki bölgelerde, Bedreddin Demirel Caddesi, Doğan Sokak ve Osman Paşa Sokağı boyunca surların dışında batıya doğru yeni gelişmeler

- **Eğitim**

Pratikte böyle olmasa da, özellikle orta dereceli okulların hizmet verdikleri nüfusun yerleşim alanlarına uygun mesafede bulunması eğilimi vardır. So yıllarda nüfusun gelişimi ve dağınıklığı, belli okullara ilaveler yapılması yanında, kent merkezinde bulunan okulların kalabalıklaşmasına neden olmuş, okula giriş-çıkış saatlerinde trafiği daha da yoğunlaştırmıştır.

- **Eğlence ve Rekreasyon**

Gelişmiş alanlarda kamu açık alanları ve organize oyun alanları eksikliği vardır. Lefkoşa'nın merkezi konumu, deniz kıyısına veya dağa kısa sürede ulaşma ve günübirlik tatil imkanı vermektedir. 'İmar Planı Sınırı' alanı içinde, kafeler, restoranlar, tavernalar, eğlence merkezleri, atıcılık kulüpleri, diskotekler, bilardo salonları ve gece kulüpleri kentin yaşanabilirliğine katkıda bulunmaktadır. Kafeler, ve özellikle erkekler için kağıt oynanabilecek, gazete okunabilecek, sohbet edilebilecek kahvehaneler kentin eğlence yerleri içinde önemli yer tutar. İklim ve Kıbrıs halkının birliktelik özelliğinden dolayı, bu tür ticari eğlenceler, kentin birçok yerinde, sokakların kesiştiği odak noktalarında yerleşmiştir.

- **Yaşama Mekanları - Konutlar**

Konut amaçlı arazi kullanımı açısından, kent merkezine yakın alanlardaki arazi fiyatlarının çok yüksek olması, bu tür kullanımların kent çeperlerine dağılmasına sebep olmaktadır. Bu türdeki dağılmanın yarattığı baskılar ise kent gelişme sınırının daha da yaygınlaşması yönündedir.

Dağınık kentsel alan içerisinde yer yer çok yoğun konut bölgeleri de bulunmaktadır. Bu tür bölgeler merkezi iş bölgesi içi ve çevresi ile kent merkezine nispeten yakın olan yerlerde bulunmaktadır. Birçok durumda, apartmanlar yanlarındaki tek hane binalar üzerinde hakim durumda bulunmakta, bu durum görsel zıtlık oluşturma yanısıra bu binalardaki sahiplilik ve mahremiyeti de yok etmektedir. Genellikle konut yoğunluğu

kent merkezinden uzaklaştıkça azalmaktadır. Dış bölgelerdeki hakim gelişme boş arsalar arasında müstakil ve ikiz konut türü binalardır.

Lefkoşa 'İmar Planı Sınırı' alanında konut sorunundan dolayı ortaya çıkan pek çok önemli faktör arazi kullanım kararlarını etkilemektedir. Esas olarak bu konu sosyal gelenekler, yatırım fırsatları, inşaat maliyeti, para borçlanabilme imkanı, binaların yerleşim ve yoğunlukları hakkındaki yasa ve tüzükler, sınırlanmış kamu otoritesinin müdahale ettiği konut piyasası ve kullanılabilir alanın yeri ve değeri ile bağlantılıdır.

Konut sahibi olma istemi yüksektir. Konut sahibi oranı 1981 yılında %30 iken bugün bu oran giderek yükselmektedir. Bununla beraber pekçok yeni evli çift ekonomik olarak konut edinebilme sınırının altındadır. Ancak devlet tarafından yapılmakta olan sosyal konutlar bu açıdan büyük bir imkan sağlamaktadır. Giderek azalsa da, çeyiz ev geleneği de devam etmektedir. Buna bağlı olarak da konut piyasasına girme gereği duyulmaktadır. Bu taahhüd, sistemde süreklilik arz etmekte ve yeni evli çift de kendi oğulları için bir ev sağlamak niyetindedir. Bu gereklilik, yirmi-yirmibeş yıllık periyotlarla ihtiyaç olmadan önce karşılanmaktadır. Bu sebepten dolayı da uzun dönemli bir yatırım süreci oluşmaktadır.

Bir parsel üzerinde ortalama üç yatak odalı bir konut için araziye yapılan inşaat maliyeti, ev halkının yıllık ortalama gelirinden çok fazladır. Bankalardan konut için para borçlanabilme imkanları da çok azdır. Kırsal bölgelerde konut yapabilmek için devlet, konut yapacaklara konut kredisi vermektedir. Müteahhitler tarafından yapılan apartmanlarda konut birimi başına düşen arsa maliyeti ve inşaat maliyeti azalmakta ve müteahhitler tarafından uzun dönemli borçlanma imkanı sağlandığından dolayı da daha fazla tercih edilmektedir.

Kent civarında veya eski yerleşim yerlerinde ikinci el konut satışı hemen hemen yoktur. Emlak bir defa alındı mı yatırım ve miras için elde tutulur.

Çünkü Kıbrıs'ta bir yatırım borsası, para değişimi, finans kurumları veya yatırım kuruluşları yoktur. Bunun için de enflasyondan etkilenmeyen yatırımlar sadece arazi ve emlak yatırımlarıdır. Bununla birlikte 1963 ve 1974 olayları bu yatırımları, bir süre için olumsuz yönde etkilemiştir. Kuzey ve güney arasındaki iki toplumda nüfusun yer değiştirmesi arazi ve emlak yatırımlarını etkilemiştir. Arazi değeri yüksektir ve giderek de yükselmektedir. Çünkü uzun dönemli yatırımda sermayeye çok seyrek ihtiyaç duyulur ve mal sahipleri olabildiğince uzak kullanım için girişimde bulunur. Apartman bloklarının da gösterdiği gibi düşeyde bir yükselme vardır. Geleneklerin yıkılmasıyla tek konutlar yerlerini şehir merkezi çevresinde görülen çok katlı gelişmeye bırakmakta ve bahçeli mahalleler yok olmaktadır.

İkinci el konut piyasasının hemen hemen olmamasından dolayı, eski emlakın büyük kısmı kiradadır. 1940-50 yılları arasında pek çok insan, Suriçi'nde ve şehir yakınındaki köylerde ev sahibi olarak oturuyordu ve parselasyon da kenar mahallelerde yeni başlamıştı. Yeni parsellenmiş arsalar çeyiz olarak vs. satın alınırdı ve yeni evliler beklendiği şekilde ailelerinin yanından buradaki kendi evlerine taşınırlardı. Zamanla aileleri öldüğü zaman sur içindeki bu emlak da miras olarak çocuklara kalırdı ve kiralanırdı. 1960'lı yıllarda yapılan pekçok kira sözleşmesinde enflasyonla ilgili bir madde düşünülmemiştir. 1976-1994 yıllarındaki enflasyon ile emlak sahiplerinin gelirlerinin düşüş göstermesi emlakın bakımını etkilemiştir. Şu andaki durum eski strüktürlü binaların, mevcut olan tampon bölge sınırından dolayı da bakım ve onarımını teşvik etmemektedir. Bu da Suriçi'ndeki bozulmanın başlıca nedenlerindendir. (Lefkoşa İmar Planı Mevcut Durum Raporu, 1995, s.84)

Konut Tipleri

'İmar Planı Sınırı' alanında dört konut tipi belirlenmiştir. Bunlar müstakil, ikiz, sıra ve apartman tipi konutlardır. 1995 yılında bu alandaki 15,613 konuttan 5,183'ü, yani %33.2'si apartman tipi konuttur. Müstakil konutlar ise 5,138

adet ile %32.9'u dur. İkiz konutlar 1,764 adet ile %11.31'i ve sıra evler de 3,528 ile %22.6'sıdır.

'İmar Planı Sınırı' alanında bu dört konut tipinin dağılımına bakıldığında müstakil ve müstakil sayılacak tipte konutların şehir dokusunda baskın olduğu görülmektedir. Buna karşın apartman tipi konutlar en fazla olup, bunların %41.74'ü 1988 yılından sonra yapılmıştır. Sıra evlerin %51.75', Suriçi'nde ve %48.25'i yeni inşa edilen yerleşim bölgelerinde bulunmaktadır.

Konutların Yapısal Durumu

Binanın yaşı yapısal durumu için önemli bir özelliktir. Binanın sıhhi durumundaki ve strüktüründeki eksikliklerle, yapısal durumu belirginleşmektedir. Bundan dolayı kötü durumdaki konutlar Suriçi ve eski yerleşim yeri olan köylerde daha çok bulunmaktadır. Suriçi'ndeki mevcut konutların %50,54'ü kötü durumdadır.

Konutların yapısal durumu analiz edilirken, bu konutlarda yaşayan insan sayısı da önemli bir özellik oluşturmaktadır. Bu durum, araştırma bölgelerinde gözden geçirilmiş ve ortalama kullanım oranının bölgede kötü durumda yaşayan nüfusu belirlediği ortaya çıkmıştır. Araştırmalar sonucu, 1981 yılında toplam nüfusun %28.14'ünün konfor standartlarının altındaki konutlarda oturduğu ortaya çıkmıştır. 1995 yılında ise bu sayı %24.86'dır.

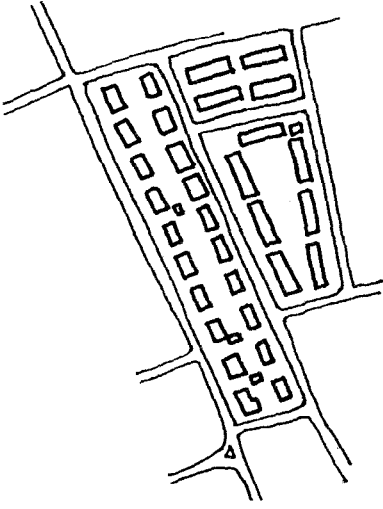
ÖZGEÇMİŞ

Huriye Gürdallı, 16 Haziran 1971'de Lefkoşıa'da doğdu. 1990 yılında, Lefkoşıa Tk Maarif Koleji'nden mezun oldu. Aynı yıl İ. T. Ü. Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü'nde başladığı lisans öğrenimini, 1993 - 1994 yaz yarıyılında altıncı olarak tamamladı. Eylül 1994'te, İ. T. Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Bina Bilgisi programında yüksek lisans çalışmalarına başladı.

Haziran 1996'da, Uluslararası Mimarlar Birliği UIA'nın, Habitat II kapsamında düzenlediği 'Convivial Spaces' konulu yarışmada, Aslı Kıyak'la birlikte mansiyon dl aldı.

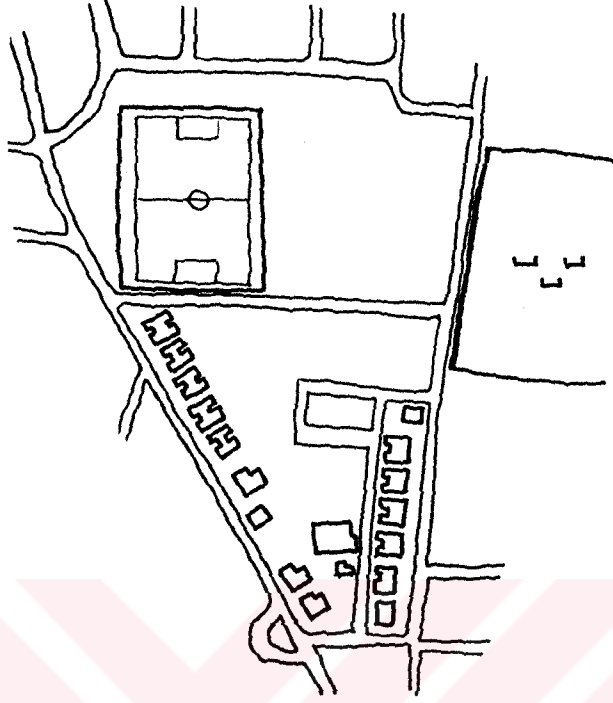

Yeni Kent Örüntüleri

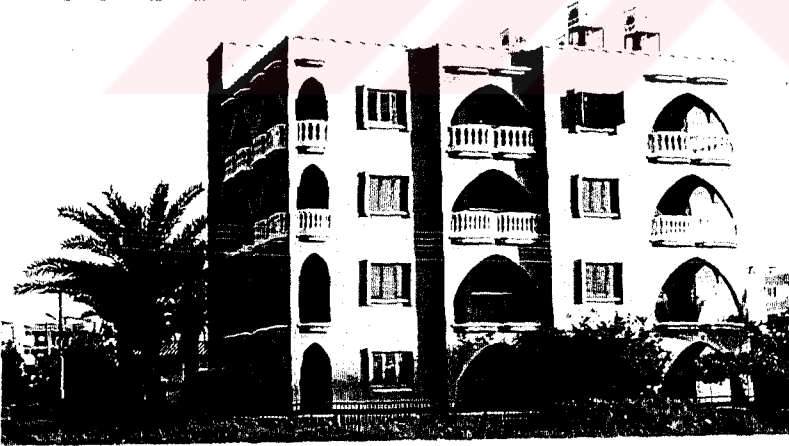
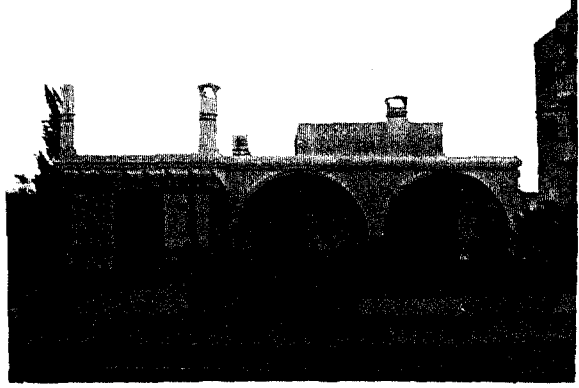
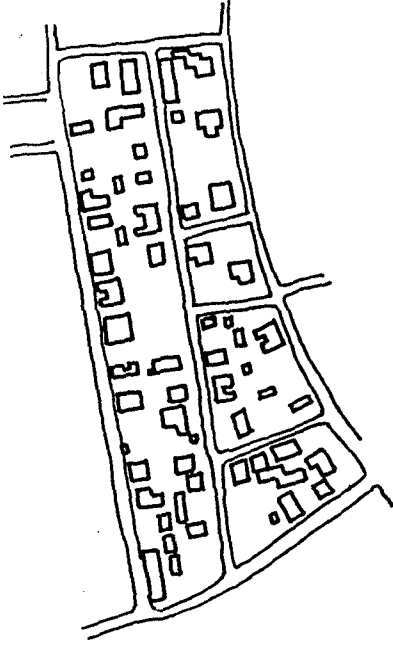
Şekil 4.32. İkiz ve dördüz evlerin oluşturduğu yeni sokaklar, mahalleler (?)

*Sokağın yeni ritmik elemanları termosifonlar oldu,
 Birbirini tanımayan komşular, çitler ve parmaklıklarla bahçelerini
 ayırdı; yaşamlar yeniden içe döndü.
 Sandalyeler plastikleşti.
 Ama kapı önü oturmaları hep devam etti.*

Şekil 4.33. Sıra Apartmanlar

Dağınık ve sıkışık kentleşme çelişkisi

Şekil 4.34. Dağınık müstakil evler

Son yıllarda, kemerler, çıkmalar, söveler, yaniden ve sıkça kullanılmaya başlandı.

Büyük beton evlerin verandalarında tekrarlanan kemerler, önce yan yana, sonra üst üste gelerek biçim biçim, dantel dantel binaları süsledi.

BÖLÜM 5. SELİMİYE BÖLGESİ

Selimiye Bölgesi, Suriçi Lefkoşa'nın en eski mahallelerindenidir. Bölge, Selimiye Camisi çevresindeki bloklardan ve yollardan oluşmaktadır ve kentin anıtsal yoğunluğunun merkezidir.

Yalnız Lefkoşa'nın değil, tüm adanın en büyük, en görkemli ibadethanesi ve tarihi anıtı olan Suriçi'nin yaklaşık olarak merkezinde bulunmaktadır. Yapımına 13. yüzyılda başlananve Fransız mimar ve ustaları tarafından inşa edilen St. Sophia, Gotik karakteri, yapımında gösterilen özen ve ustalığı yansıtmaktadır.

Savaşlara, yıkımlara rağmen, Lüzinyan yapılarının çoğu, günümüze gelebilmiştir. Bugüne gelen bu eserlerin Selimiye Bölgesinde yoğunluk kazanması, eski Ledra'nın ilk oluşumunun bu bölgede başladığını göstermektedir.

St. Sophia'dan başka, kilisenin güneybatı köşesindeki St. Nicholas Kilisesi (Bedestan), İngiliz döneminde 'Chapter House' olarak bilinen rahiplerin toplantı binası, St. Catherine Kilisesi (Haydarpaşa Camisi), ve Latin başpiskoposlarının sarayı (Kadı Menteş Konağı) ve bugünkü Bayraktar koleji de bu dönemin anıtsal yapılarıdır.

5.1. Selimiye Bölgesi'nin Lefkoşa'nın Oluşumundaki Yeri

İnsan yerleşmelerinin, tarihi oluşumunu analiz etmede kullanılan bir yöntem dei kentin tipolojik ve morfolojik analizidir. Yerleşimin, strüktürel ve morfolojik öğelerini - kentsel form ve doku, yapı adası, parsel, meydan, sokak, bina formları ve mimari karakterini - analiz etme, geçmişten bugüne

olan oluşum yöntemini ve gelişim safhalarını anlamak için bir araçtır. Bu, aynı zamanda, kent ve bina leēinde rehabilitasyon veya yeni tasarımlarda, 'yer'in karakterine saygılı müdahaleler için yönlendirici olabilir (Demi, 1992).

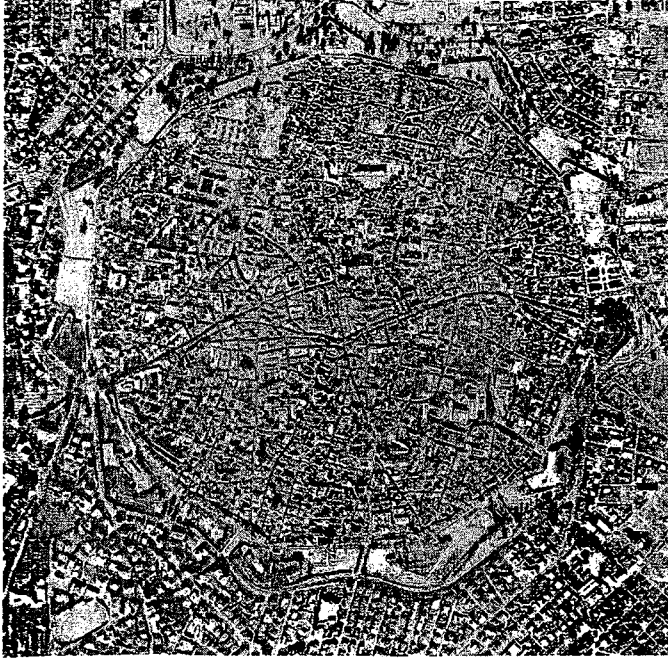
Biçim analizi bakımından Lefkoşa, zgn ve tek olma zelliēi gösterir. Bölünmüş bir kent, kıyıdan uzak bir ada başkenti, Akdeniz'li bir i kent... Tarihsel gelişim sürecinde, her yönetimin araziye ele alma, kullanma ve inşa etmede kendi yöntemi vardır. Sonuçta kentin bugünkü yüzü, bu katmanların kaynaőmasından oluşan bütündür.

5.1.1. Suriçi'nin Formu ve Dokusu

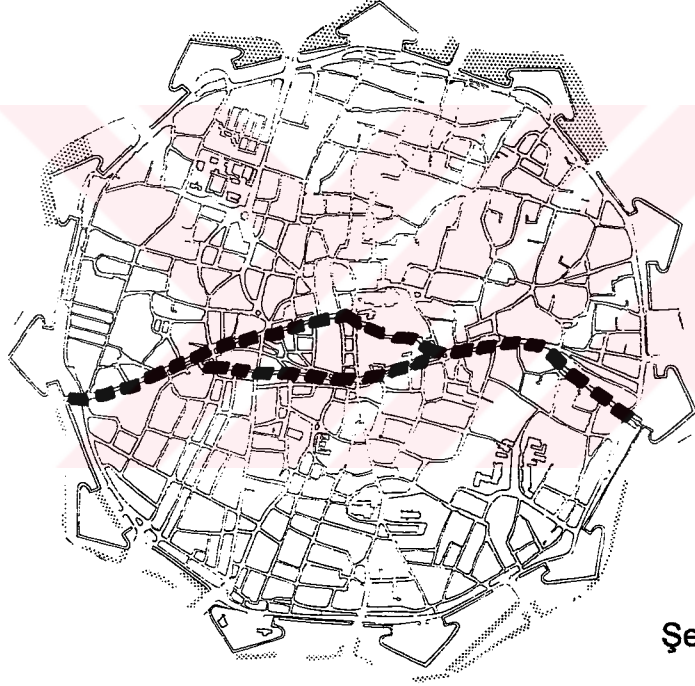
Suriçi'nin esas formunu belirleyen, dairesel, kapalı, ie dönük yapısını veren Venedik Surları'dır. Venedik Dönemi'nde surların daraltılması, nüfus yoēunluēunu kent merkezine yöneltmiő; kent yoēunluēunu artırmıőtır (Diaz-Berio, 1992). Surların güçlü geometrik formunun, kent içinde, dokunun oluşumundaki etkisi zayıflamaktadır. Ancak kentin iskeleti ve ana yollarının oluşumunda, düzensiz gibi görünen oluőumun içinde bir düzen olduēu görülmektedir.

Kentin iskeletini, Baf Kapısı'ndan, Maēusa Kapısı'na uzanan ve Selimiye Camisiyle Arasta bölgesinin merkezde olduēu bir sistem oluőurmaktadır.

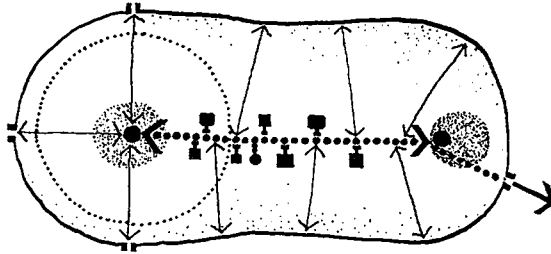
Kentin bu omurga sisteminin oluşmasında, çarşının ve yolların lineer gelişiminde, Osmanlı Dönemi'ndeki kent anlayışının etkileri görülmektedir. Nader ve Bakhtiar, İslam kentlerinde, arőı mekanının düzenleniőinde simgesel bir yaklaőımı yorumlamaktadır. Özellikle İran kentlerinde görülen bu őemada, arőı, kentin simgesel kalbini oluşturan Ulu Cami yönünde lineer olarak geliőerek kent kapılarından birine doēru uzanmaktadır (Nader, Bakhtiar, 1971).

Şekil 5.1. Kentin, 1961'de çekilen hava fotoğrafı (Belediye, 1991).

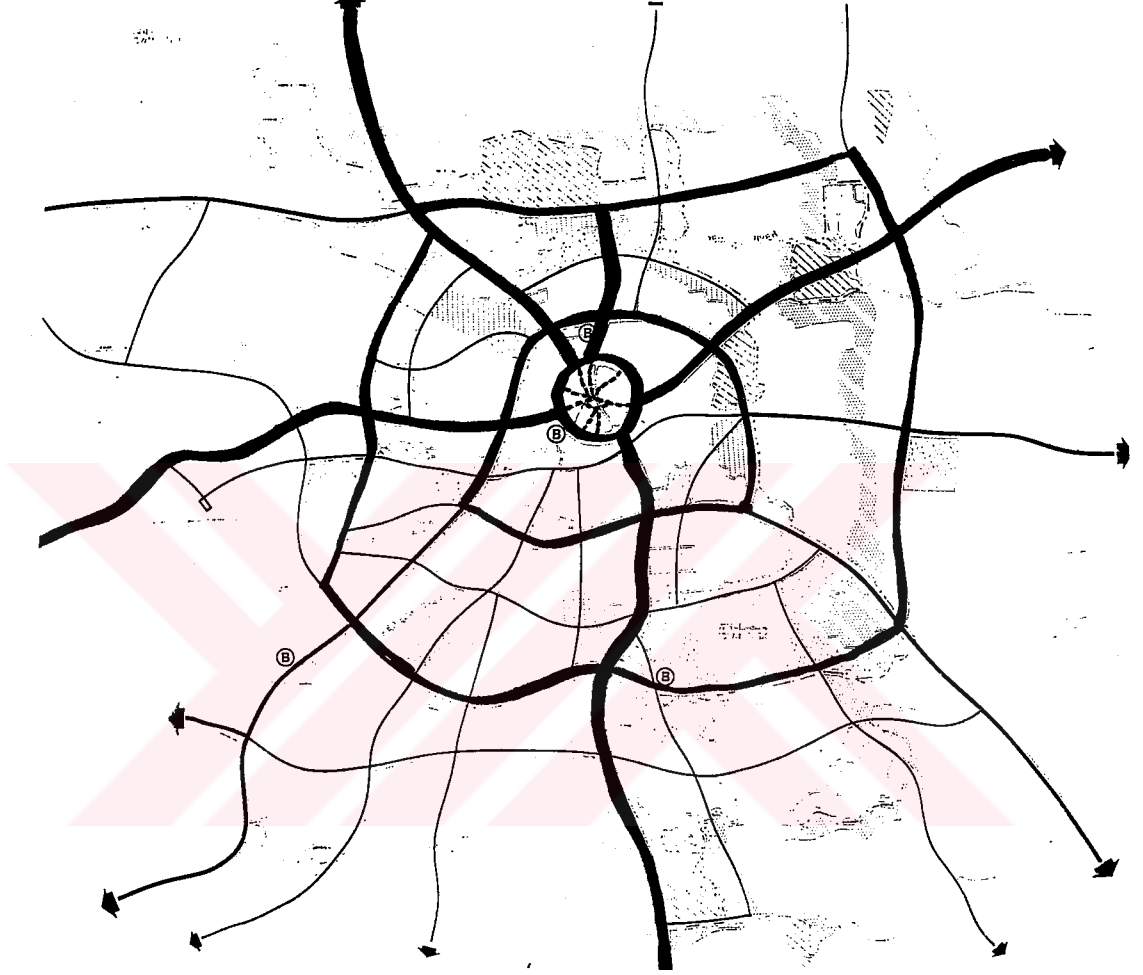
Şekil 5.2. Suriçi'nin omurgası

Şekil 5.3. Nader ve Bakhtiar'ın İslam kenti çarşı gelişim modeli

Bu sistemde, Selimiye Camisi, Suriçi'nin kalbi durumundadır.

Eski kentin iskeletinin ve ilk ana yollarının oluşmasında, surların kapıları ve burçları belirleyici olmuştur. Selimiye ve Arasta merkezinden gelişen ışınsal yollar, surlar dışındaki yeni ana yolların oluşumunun temelini oluşturmıştır.

Şekil 5.4. Kentin Surlarıçi yollarının, yeni ulaşım ağının oluşmasındaki etkisi (Nicosia Master Plan, 1984).

5.1.2. Morfolojik Öğeleri

5.1.2.1. Yapı Adaları ve Parseller

Ana işinsal yolların araları, gelişigüzel konumlandırılan binaların oluşturduğu yapı adalarıyla doldurulmuştur. Yapı adası ve kent dokusu oluşumunu, konut blokları - sıra evler - belirlemektedir. Ancak Suriçi merkezinden uzaklaştıkça, amorf yapı adalarının yerini, İngiliz planlama anlayışının getirdiği düzenli, grid yapı adaları almaktadır.

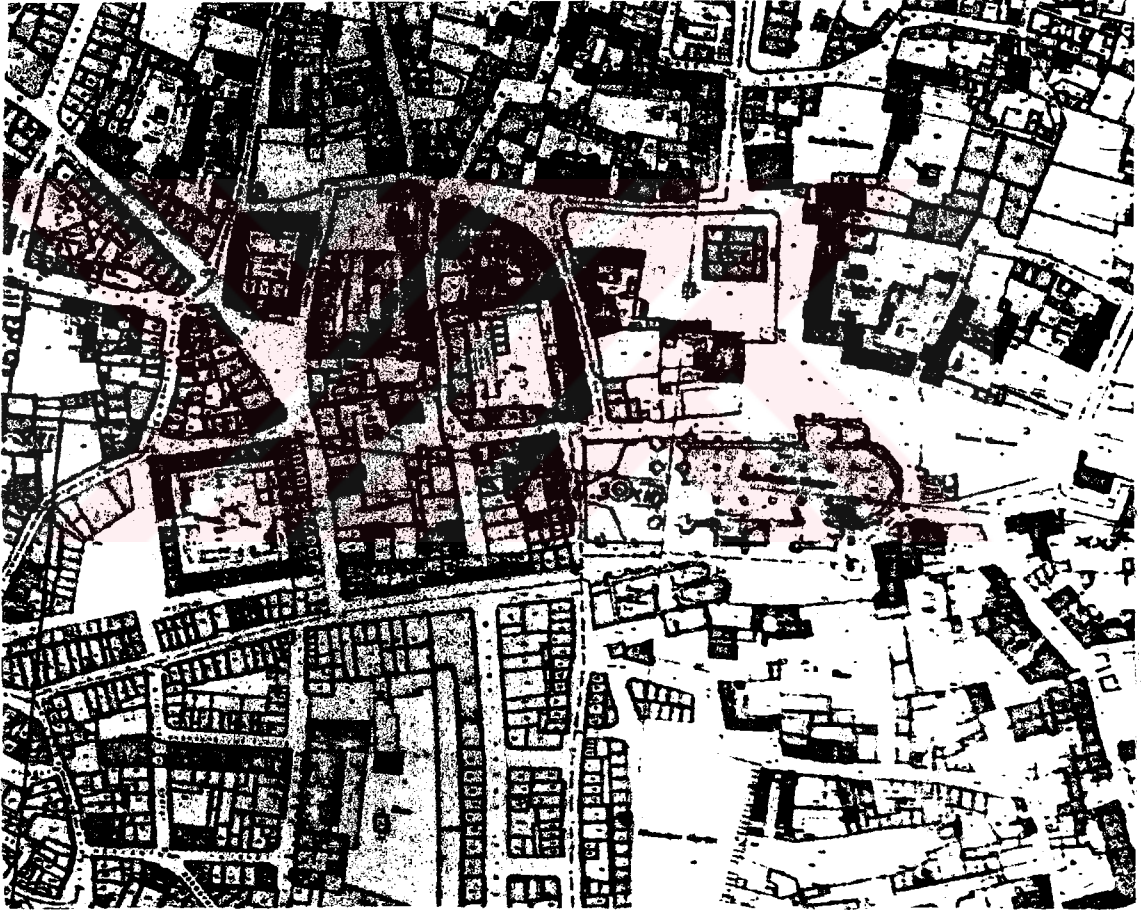
Şekil 5.5. Yapı adalarının oluşumu

Kentin 400 yıldan uzun bir süre, surlar içinde kapalı kalmasından dolayı, kent, giderek artan bir nüfusu barındırmak durumundaydı. Kentin sur dışına çıkmaması ve yoğunlaşmanın oluşturduğu dolambaçlı yollar, Osmanlı savunma anlayışının da bir ürünüydü. Bu yoğunlaşma, parsel büyüklüklerinde de etkili olmuştur.

Selimiye merkezinde, arşı bölgesindeki parsellerin dar ve küçük oluşu, bunun yanında bahçeli konutların parsel bklklri dikkat çeker.

Selimiye merkezinden uzaklaştıkça, bir statü farklılaşmasını da simgeleyen parseller küçülmüş, yapılan konutlar da mtevezileşmişti.

Selimiye Bölgesi'ndeki konutlar, geleneğın ve iklimin belirlediği kurallara göre, bitişik nizamda yapılmış ve parsel boyutları direkt olarak bina formunu etkilemiştir.

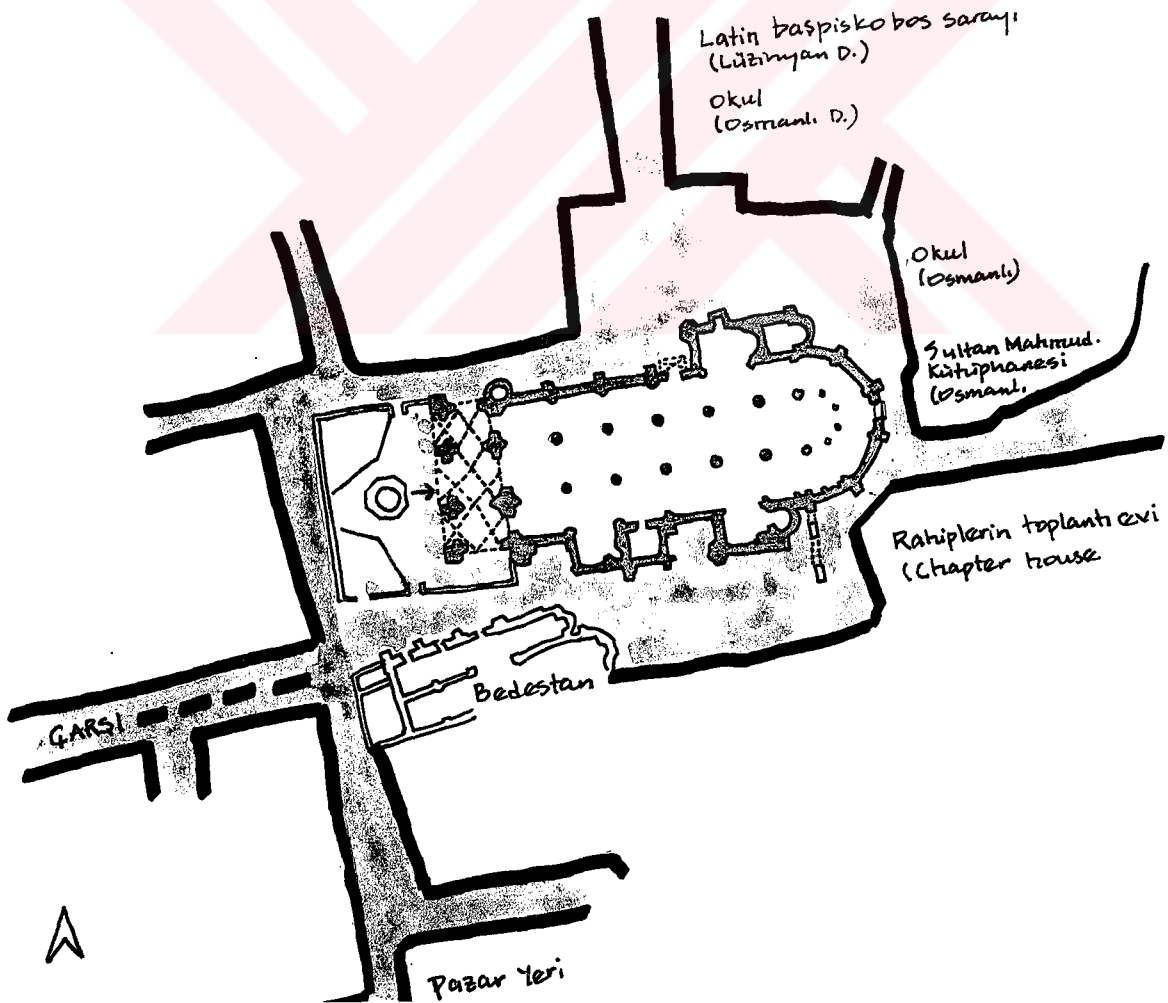
şekil 5.6. Selimiye Bölgesi Parsel Oluşumu, 1927.

5.1.2.2. Meydan

Selimiye Camisi, Arasta ve Belediye Çarşısı'nın kesiştiği yer, Suriçi'nin en kalabalık meydancıdır. Çarşıya, camiye veya resmi bir iş için gelenlerin karşılaştıkları, ayaküstü sohbet ettikleri yerdir. Selimiye Bölgesi'nde, küçük meydancıklar ve caminin kuzeyinde daha büyük bir meydan vardır.

Selimiye Camisi'nde (St. Sophia Kilisesi) de, 'geleneksel bazilika planında olduğu gibi, altar doğuda ve kiliseye giriş batıdadır' (Michaelides, 1967). Kilise girişinin yönü, çarşının ve meydanın yönünü de etkilemiştir.

İslam kentlerinin, meydan işlevini dağıtarak, mekana farklı bir düzenleme getirmesiyle, meydanın yerini cami avlusuna bırakması (Braudel, 1990), burada da görülmektedir.

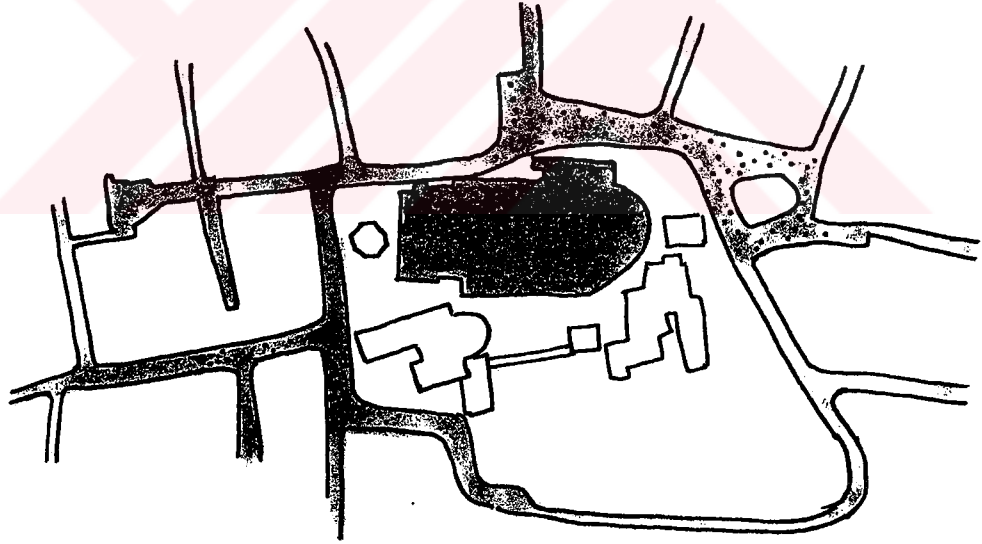

Şekil 5.7. Selimiye Meydanı, 1927.

Osmanlı Dönemi'nde kilisenin camiye çevrilmesi cami önüne bir şadırvan eklenmiş ve cami önündeki meydan, cami avlusuna kaymıştır. Artık halkın toplandığı, isyanların başladığı, konuşmaların yapıldığı esas meydan caminin kuzeyindeki meydan olmuştur.

Bu dönemde burası, güneyden cami, kuzeyden Belediyeler Birliği binası (Eski Kadı Menteş Konağı, daha eski Kızlar Okulu), batıda kent ileri gelenlerinin konutları ve doğuda eski Büyük Medrese ile sınırlanan bir mekandır.

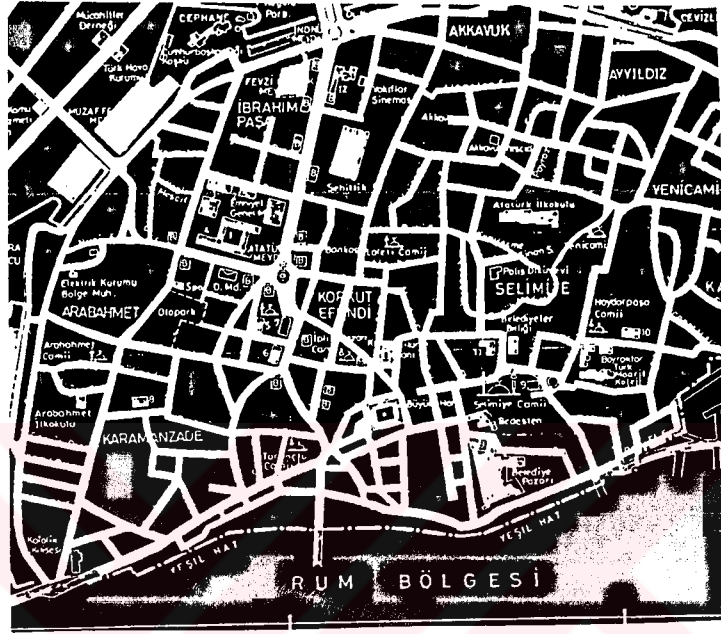
Bugün, doğudaki sınırın kalkması/yıkılması ve buradan arabaların geçmesiyle, kapalılığını ve meydan olma özelliğini kaybetmiştir. Bu sınırın kalkmasıyla, caminin batısında yeni bir meydan - açıklık - oluşmuştur. Bu, eski meydanın karakterini de bozan, toplanma, buluşma anlamından uzak, trafiğin kolay akmasına yardımcı bir çember (round-about) meydanıdır.

Şekil 5.8. Selimiye Meydanı, 1996

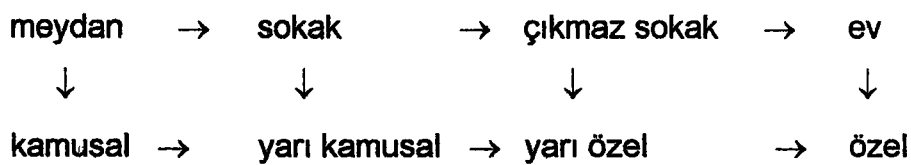
5.1.2.3. Sokak

Selimiye Bölgesi'ndeki sokak dokusu, Suriçi'nin dar, eğri-büğrü sokak dokusunu en iyi yansıtan bölgedir. Çıkmaz sokaklar, sokak dokusunda sıkça görülür.

Şekil 5.9. Selimiye Bölgesi Sokak Dokusu (İskan Bakanlığı, Harita Şubesi).

Osmanlı Dönemi'nde, mahremiyetin etkisiyle, kadınların hayatı, arka bahçede, pencere arkasında geçerdi. Sokaklar boş birer geçit gibiydi. Zamanla, farklı kültürlerin etkileşimi, kadının toplumdaki rolünün ve mahremiyet anlayışının değişmesiyle, yaşam yavaş yavaş kapı önüne, sokağa taşınmıştır. Özellikle çıkmaz sokaklar, oradaki üç - dört evin ön bahçesi gibidir. Son birkaç yıla kadar, sokaklar, yaşamın dışavurumu; gece geç vakitlere kadar oturlan, sohbet edilen, oynanan, paylaşım mekanlarıydı.

Dar sokakları, iki katlı kerpiç veya sarı taş konutların cepheleri ve bahçe duvarları tanımlamaktadır. Sokaklarda görülebilen yeşil, ancak duvarların gerisinde, eski bahçelerde kalan humalar ve meyva ağaçlarıdır. Özellikle sıcak yaz günlerinde, gölge, insanların en önemli ihtiyaçlarındandır. Bu ihtiyacın da etkili olduğu dar sokak oluşumunda, özellikle cumbaların etkisiyle, ışık-gölge hareketleri, sokağa canlılık kazandırmaktadır.

5.1.2.3.1. Sokak Tipleri

Şekil 5.10. (1 - 8) Farklı Sokak Tipleri

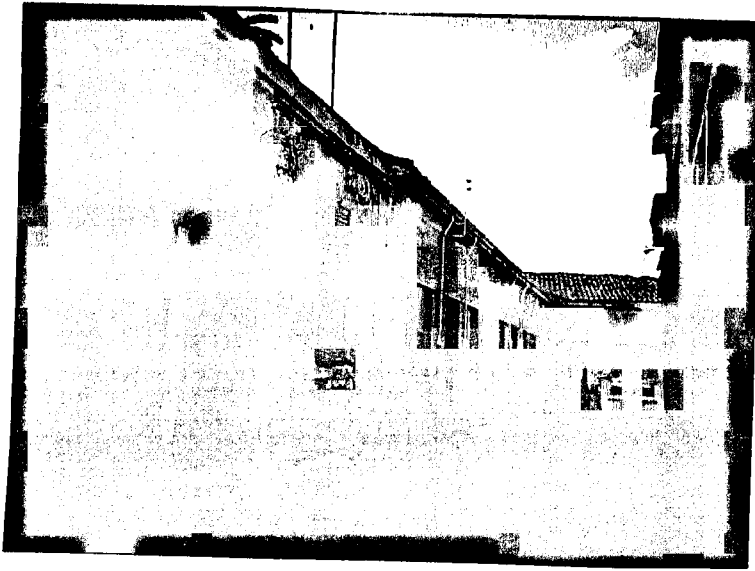
1

2

3

4

7

5

8

6

5.1.3. Selimiye Bölgesi'nin İşlevi

Selimiye Bölgesi, bir kentin ticaret, eğitim, dini bina, konut gibi parçalarını kendi içinde barındırmaktadır. Lüzinyan Dönemi'nde, St. sophia Kilisesi'nden başka, kilisenin kuzeybatı köşesindeki St. Nicholas Kilisesi (Bedestan), İngiliz döneminde 'Chapter House' olarak bilinen rahiplerin toplantı binası, St. Catherine Kilisesi (Haydarpaşa Camisi), Latin başpiskoposlarının sarayı (Kadı Menteş Konağı) ve bugünkü Bayraktar Koleji, bölgedeki farklı işlevleri yansıtmaktadır.

Osmanlılar, St. Sophia Kilisesi ve St. Catherine Kilisesi'ni camiye dönüştürmüşler, St. nicholas Kilisesi'ni de dini fonksiyonunun dışına çıkararak, Bedestan -'içinde değerli eşya satılan kapalı çarşı (Gürkan, 1989) - olarak kullanmışlardı. Bedestan'ın, Osmanlı Dönemi'nin son yıllarında tahıl ambarı olarak kullanıldığı da bilinmektedir.

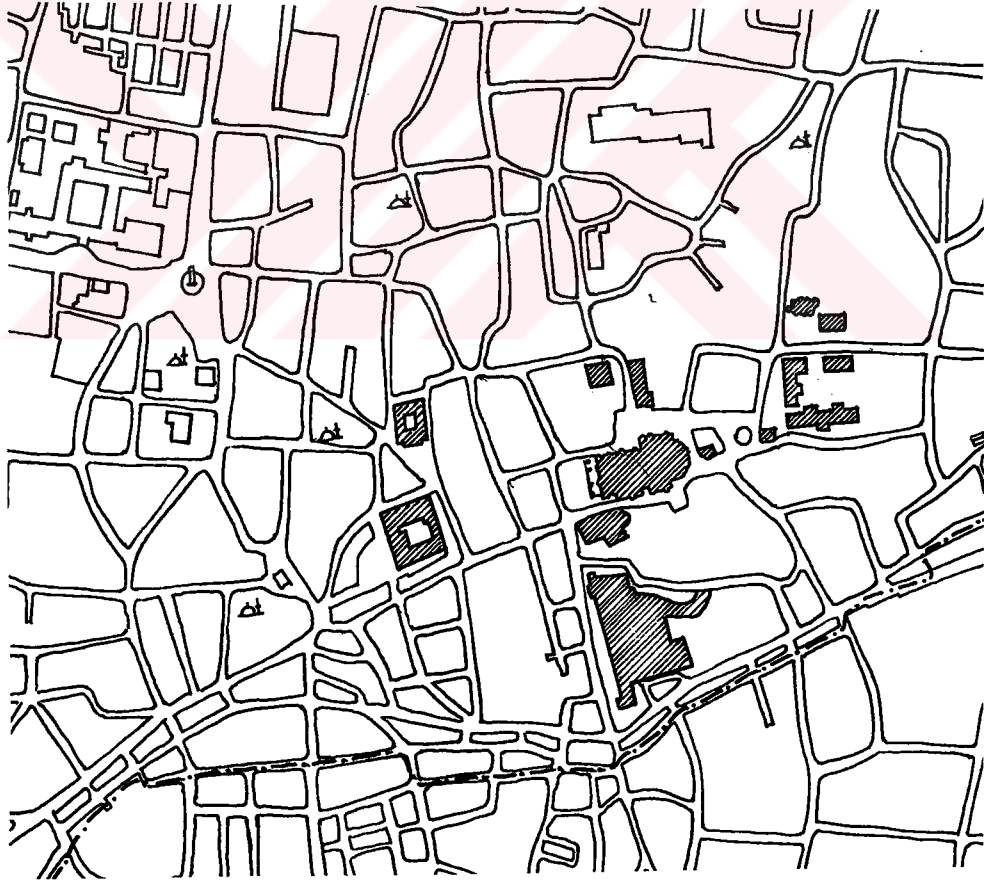
Özellikle Cuma namazı için Lefkoşa'dan ve yakın köylerden büyük kalabalıkların Selimiye Camisi'ne gelmesi nedeniyle, caminin hemen yanında, işlek bir çarşı oluşmuştu. Burada, köylülerin eşyalarını indirip hayvanlarını bağlayabileceği ve Anadolu'dan gelen tüccarların kalabileceği hanlar da inşa edilmişti. Büyük Han'da farkedilen eski yapı taşları ve Kumarcılar Hanı'nın girişindeki Gotik kemer-muhtemelen daha önce orda olan bir yapının kemeri-, bu yapıların da daha eski tarihli birtakım yapıların kalıntıları üzerine inşa edildiği konusunda ipuçları vermektedir. Osmanlı Dönemi'nde de bölgenin kent içindeki önemini artıran bir dizi yapı yükselmişti. Selimiye Camisi'nin doğu kapısında bulunan kubbeli Sultan Mahmud Kütüphanesi de önemli Osmanlı yapılarından biridir.

Selimiye Bölgesi'ndeki ilk eğitim kurumu medreseler olmuştu. Batılı anlamda ilk ortaokul olan 'Rüştiye' de 1864 yılında bu bölgede açılmıştı. Bu okul, sonradan geliştirilerek, 1897 yılında 'İdadî', daha sonra sırasıyla 'Sultani' ve 'Lise' adlarını almıştı. Haydar Paşa Camisi'nin avlusundaki iki katlı taş

binada faaliyet gösteren eski Haydar Paşa İlk Okulu da, daha eski bir okulun, 'Tarakçı Mektebi'nin devamıydı (Gürkan, 1989).

Başta cami imam ve müezzinleriyle diğer dini görevliler olmak üzere, kentin ileri gelenlerinin çoğu, camiye yakın yerlerde, eski Latin papaz ve soylularına ait evlerde oturmaya başlamıştı: Kütüphane, Borazanbaşı, Zühtüzade, İdadi ve Mecidiye gibi sokaklar, varlıklı kişilerin oturduğu yerler olmuştu.

Kültür mirasının bir önem taşımadığı İngilizler, Sultan Mahmud Kütüphanesi yakınındaki Venedik Dönemi'nden kalma küçük taş evi 1940 yılında Taş Eserleri Müzesi'ne (Lapidary Museum) dönüştürmüşlerdi. Burada, Orta Çağ'dan kalma çeşitli oymalı, süslü taşlar, başlıklar ve o dönemde yıktırılan sarayın Gotik pencereleri sergilenmektedir.

Şekil 5.11. Bölgedeki farklı işlevlere sahip tarihi binalar

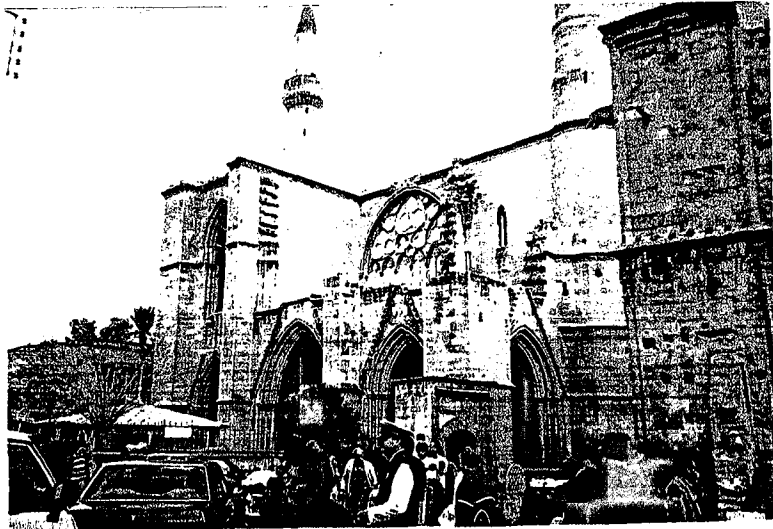
Bölge, tarihi dokuyu görmeye gelen turistlerin, ibadet için camiye ve alış veriş için çarşıya gelenlerin kalabalığıyla, gündüzleri, hareketli, canlı bir merkezdir. Eski önemini yitirmiş olsa da, sokak aralarında ve Kumarcılar Hanı önündeki kahvehaneler de bölgede işlevlerini devam ettirmektedir.

Halkın inançları, alışkanlıkları da belirli zamanlarda işlevin mekana yüklediği anlamı değiştirmektedir. Özellikle Cuma günleri, bayram sabahları ve Belediye Çarşısı'nın sebze günlerinde, bölgenin nüfusu kalabalıklaşmaktadır.

Son yıllarda, otobüs terminalinin sur dışına çıkarılması ve bu civarda 'galeria' tipi alış veriş merkezlerinin yapılmasıyla, ticaret merkezi dışa kaymışsa da, Arasta hala kentin ve adanın en işlek çarşısı durumundadır.

Bölgedeki bütün bu işlevlerin ortak noktası, gün batımından sonra devam etmemeleridir. İkamet bölgesi olarak itibarını yitiren bölgede, zaten çok az Lefkoşa'lı aile kalmaktadır. Akşamları, günün kalabalığı evine, köyüne gittikten sonra, bölgenin yeni sakinleri, işçiler, pansiyoncular 'yatievleri'ne dönmektedir. Tüm Suriçi'nde olduğu gibi, Selimiye Bölgesi de geceleri, تنها, karanlık, terk edilmiş bir kent görünümündedir.

Şekil 5.12. Dönemlik kullanımların (günlük-haftalık) mekana etkisi

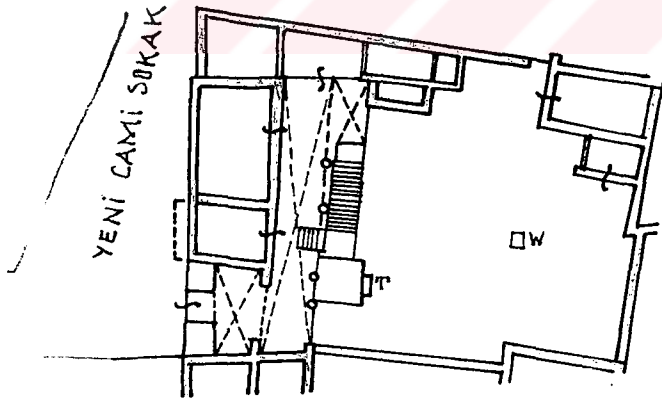
5.1.4. Bina Tipleri

1992 yılında, Demi, Suriçi'ndeki bina tiplerini 4 grupta sınıflandırmıştı. Aralarında güçlü bağlantılar olan bu gruplar, farklı sosyal, kültürel altyapının tarih boyunca iç içe geçmesini yansıtmaktadır.

5.1.4.1. Orijinal İç Avlulu Ev Tipi

Roma'nın kırsal evinden bu yana, geç Osmanlı dönemine kadar görülen tiptir. Ana karakteristiği, sebze ve meyva bahçesi olarak kullanılan iç avlusudur.

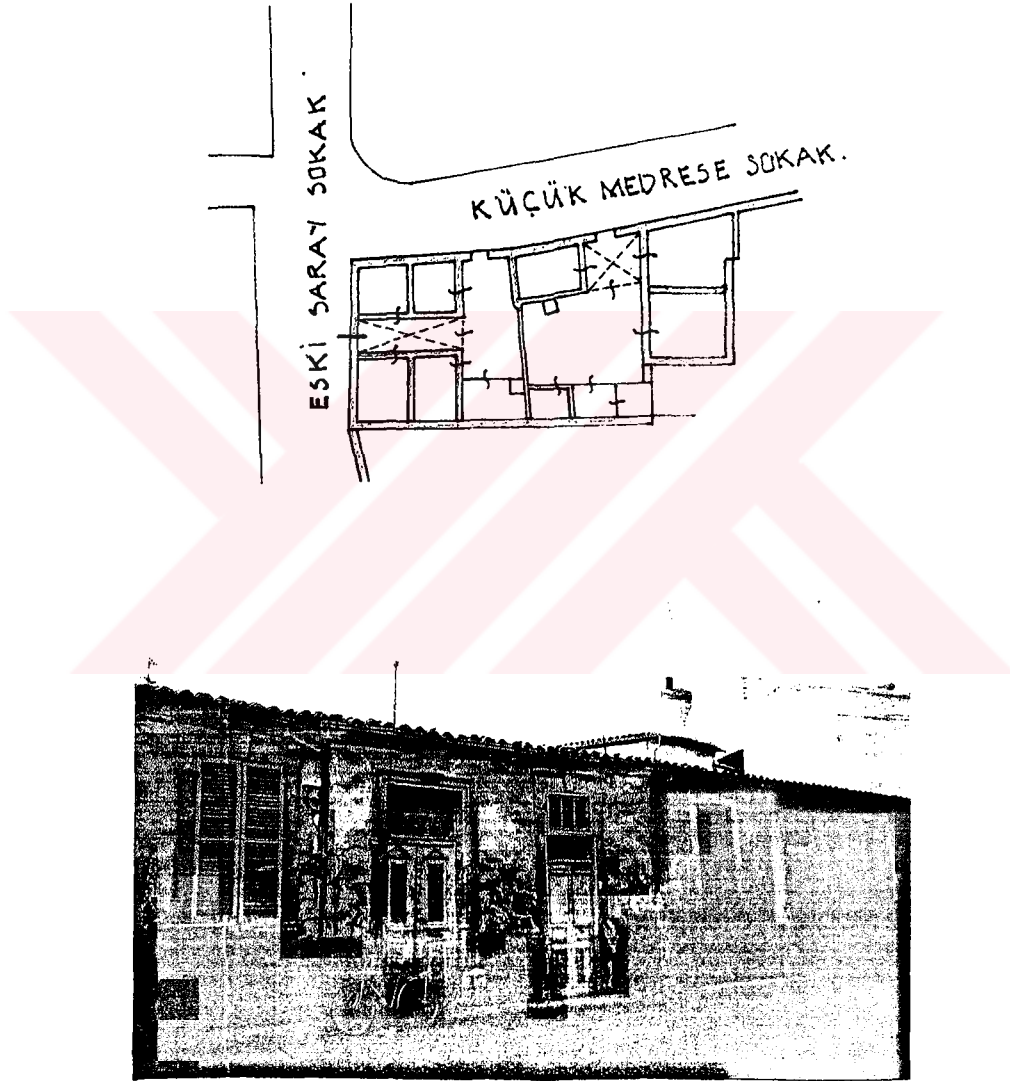
Bahçeye, bütün odaların baktığı yarı kapalı revaktan geçilmektedir. Bu yarı kapalı revağın esas fonksiyonu, etrafında konumlanan odaların dağıtım merkezi olmasıdır (Demi, 1992).

Şekil 5.13. Orijinal İç Avlulu Ev Tipi

5.1.4.2. Küçük İç Avlulu Ev Tipi

Daha mütevazî şekil ve büyüklüğü olan bu tip yeni bir tip değildir; bir önceki tiplerle aynı konsepti göstermektedir. Kırsal yerleşimlerden ithal edilen bu tip, kentin ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenmiştir. Kırsal alandan göç eden düşük gelirli nüfusun yoğun bina ihtiyacını karşılamak amacıyla yapılan bu tipe, kent dokusunda çok sık rastlanmaktadır (Demi, 1992).

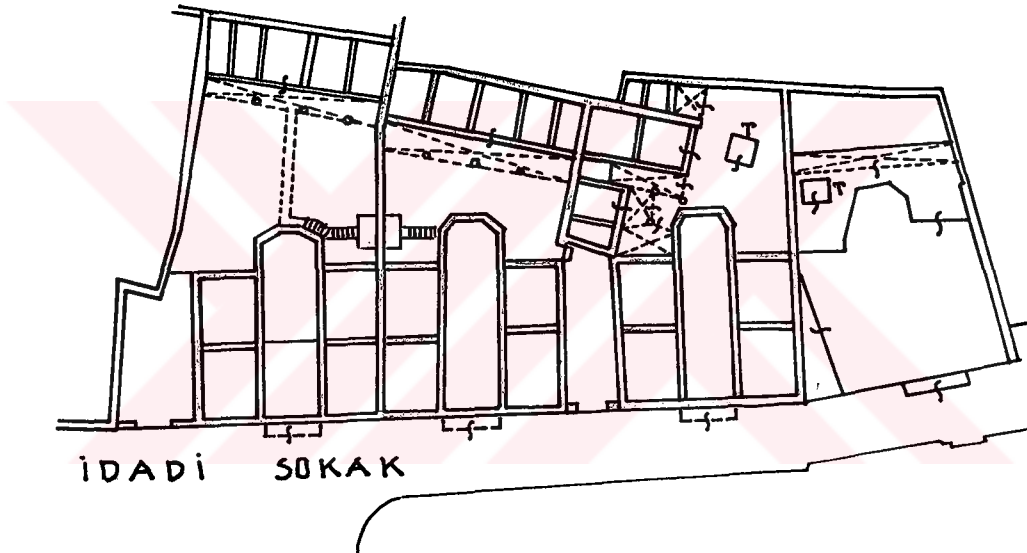

Şekil 5.14. Küçük İç Avlulu Ev Tipi

5.1.4.3. Planlı Sıra Ev Tipi

Yeni oluşan orta gelirli sınıfın konut ihtiyacını karşılamak için, 19.yüzyılın sonunda gelişmiştir. Bu tip, sanki bir planlanlama ofitesi tarafından tasarlanmış gibi, form ve büyüklük olarak kent dokusunda çok fazla tekrarlanmıştır.

Formu, avlulu tipteki alanların standartlaşmasından çıkmıştır. Bu sıra evlerin öncekilere göre en önemli farkı, direkt sokağa açılması ve avlunun bir dağıtım merkezi olma işlevinin kalkmasıdır. Onun yerini, arkada bahçe olarak kullanılan önemsiz bir alan almıştır (Demi, 1992).

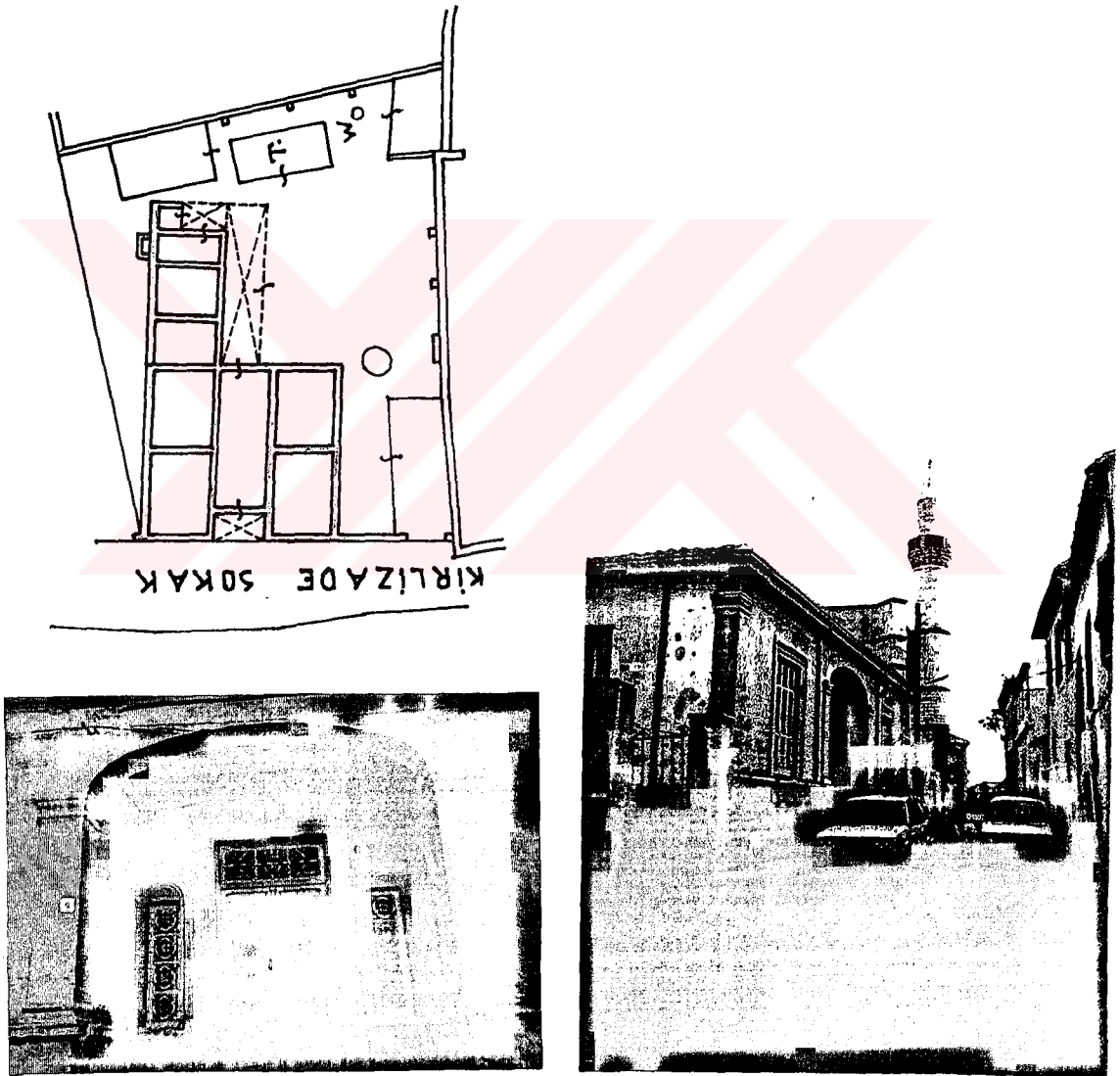

şekil 5.15. Planlı Sıra Ev Tipi

5.1.4.4. Yeni İç Avlulu Tip

20. yüzyılın ilk yarısında, kentin surdışına genişlemesiyle birlikte, Suriçi'ndeki bina ihtiyacındaki rahatlama olduğu bir dönemde ortaya çıkan tiptir.

Bu yeni tip, önceki iki tipin konseptlerinin ve formlarının birleşmesiyle oluşmuştur. Hem sokağa açıktır (Planlı Sıra Ev özelliği), hem de arka bahçeye bakan revaklı bir elemanı vardır (Avlulu Ev elemanı) (Demi, 1992).

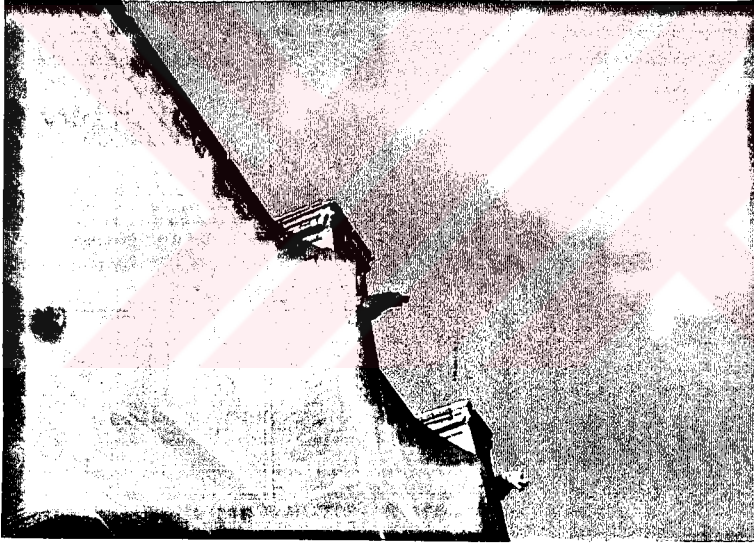

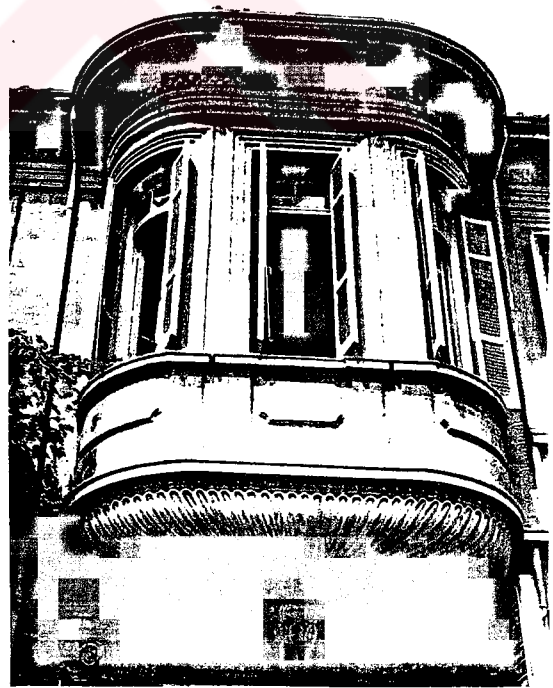
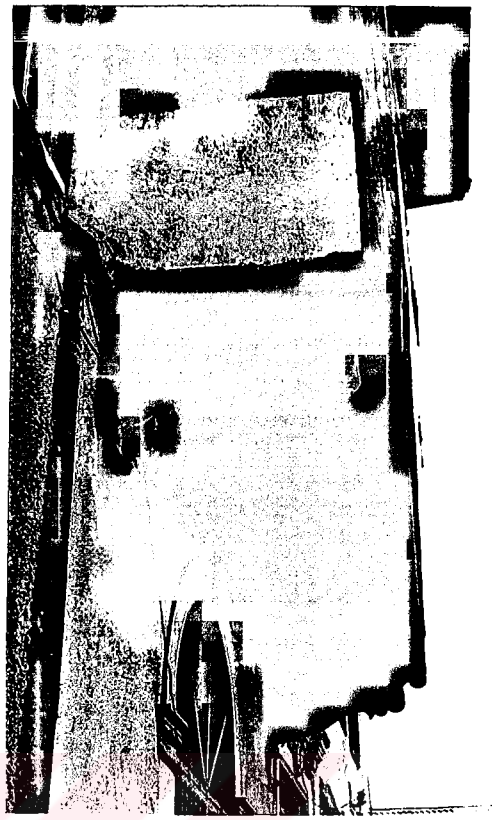
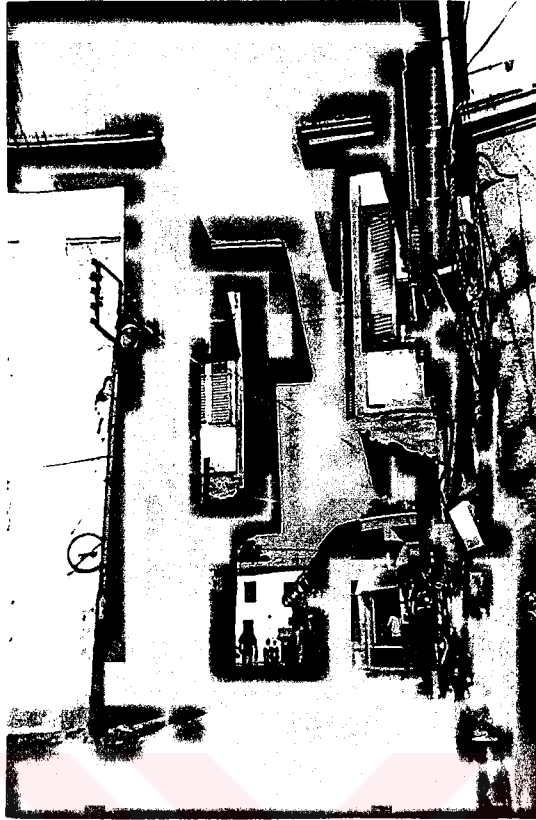
Şekil 5.16. Yeni İç Avlulu Tip

5.1.5. Bina Bileşenleri

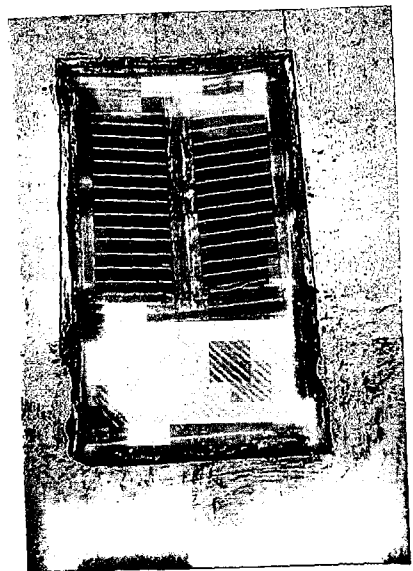
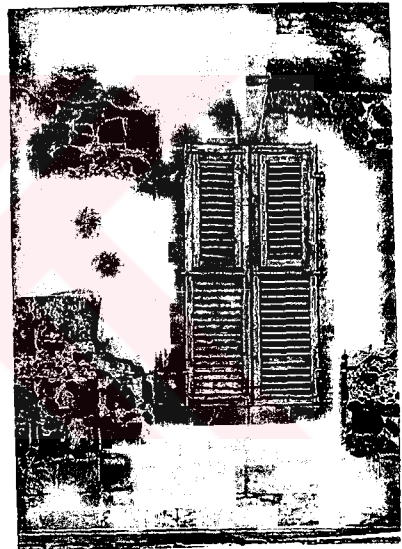
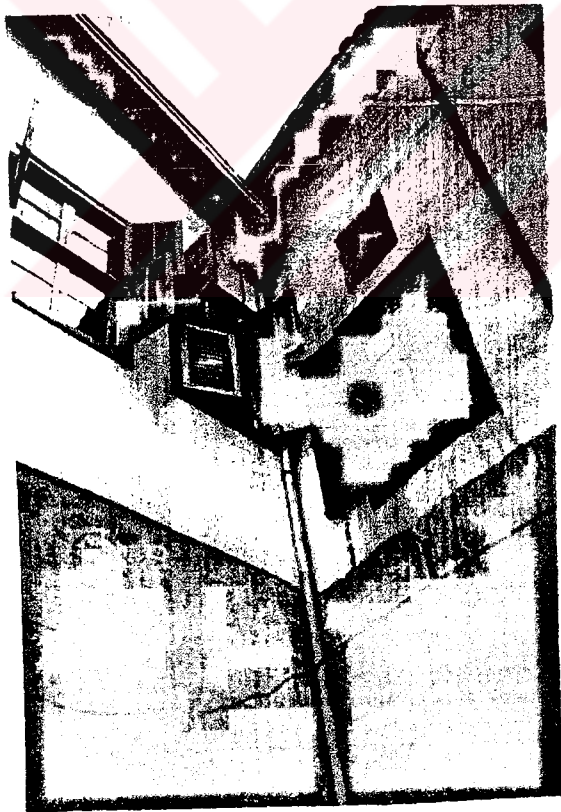
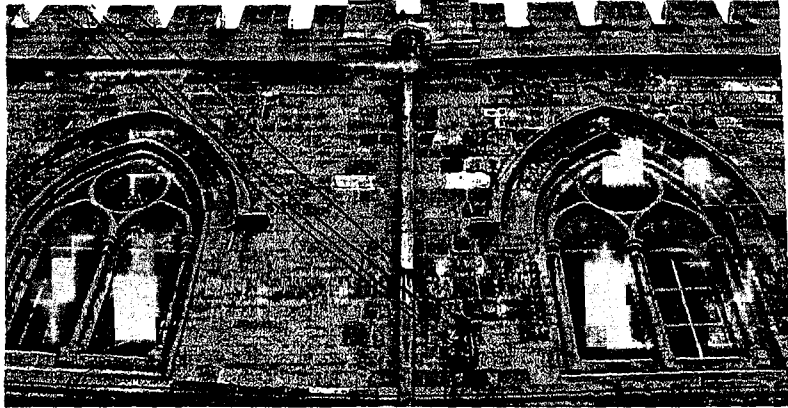
Selimiye Bölgesi'nde bugüne gelebilen eski evlerin büyük bir kısmı Osmanlı Dönemi'nden kalmıştır. Bu evler kendilerinden önceki dönemlerin mimari mirasını, farklı dönemlerin ve yaşamların katmanlarını yansıtmaktadır. Lüzinyan Dönemi'nden kalanların, taş zemin kat duvarları, Gotik kapı kemerleri, Venedik Dönemi'nden kalanlarınsa yine taş zemin kat duvarları, yuvarlak kemerli veya düz başlıklı kapıları vardır. Osmanlı Dönemi'nde onların üzerine genellikle kerpiç ikinci katlar, bazen ahşap kafesli pencereler ya da cumbalarla eklenmiş; yaşam şekline göre birtakım değişiklikler yapılmıştır (Mariti, 1909).

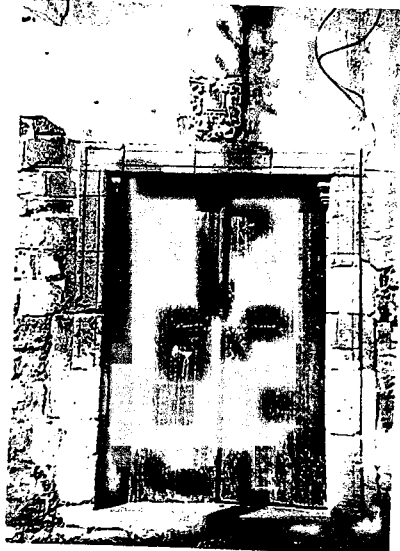
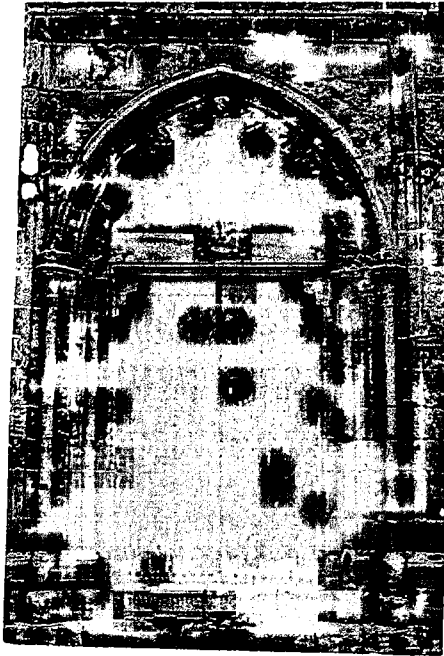
Şekil 5.17. Bina Bileşenleri

5.2. Değişen Yaşam / Mekan

Bugün, vakıtle buralarda oturan hocaların, tanınmış ya da varlıklı kişilerin çocukları, baba evlerini bırakarak, yeni surdışı mahallelerine taşınmaktadırlar. Çoğu büyük, zarif yapılar olan bu eski evler de yıkitılmakta, veya ikiye bölünmekte ya da çeşitli değişikliklere uğrayarak bekar odaları, dükkan, ambar olarak kullanılmaktadır. Şimdi bu eski evlerden ayakta kalanlar, kapıları pencereleri, garip renklere boyanarak, cephelerine büyük büyük tabelalar asılıp, duvarlarına yazılar yazılarak, bavul turistlerinin konakladığı birer 'Yatıevi' olmuşlardır. Yüzyılların tarihine tanıklık eden Selimiye, pencerelerinden arabesk şarkılar yükselen, yarı karanlık, estetikten yoksun ve bakımsız 'Pansiyonlar'la kuşatılmış haldedir.

Şekil 5.18. Değişen Örüntüler

5.3. Bir İç Kentin Akdenizliliği ?

Selimiye Bölgesi'nin, Lüzinyan, Venedik, Osmanlı dönemlerindeki yapılarla oluşan kent dokusunda özellikli bir yeri vardır. Kentin en eski ve karakteristik mahallesi olan bölge, adada tarih boyunca oluşmuş kent dokusundaki birtakım ortaklıklar da göstermektedir.

Kıbrıs genelinde tartışılan birtakım Akdeniz ortaklıkları, bir iç kent olmasından dolayı Lefkoşa'da da etkilerinin olup olmadığı sorusunu akla getirmektedir. Kendi içinde, bir kentin, dini, ticari, eğitim binaları ve konutları gibi esas öğelerini barındıran Selimiye Bölgesi özelinde bu, ilk bölümdeki Braudel'in kriterleriyle birlikte sorgulanacak olursa:

- **SAVUNMA**

Kıbrıs'ın adalılığının da etkisiyle, eski dönemlerden beri, kentlerden biri şu veya bu şekilde önemini yitirirken, bir başkası canlanıp büyümüştür. (Gürkan, 1996) Eski Ledra'ya bir kent olarak önemini kazandıran ve idare merkezi olarak seçilmesindeki en önemli etken de kıyı kentlerinin 'savunma' zorluğu idi. Kıyı kentlerine göre daha güvende olmasına rağmen, kezey ev güneyden dağlarla çevrili kent, doğu ve batıdan saldırıya açıktı. Bu, Lüzinyan Dönemi'nden itibaren 'savunma' ihtiyacını gündeme getirmiş, kentin ilk surları aynı zamanda kentin ilk şeklini de belirlemişti. Daha sonra Venedik Dönemi'nde, 'savunma'yı kolaylaştırmak için kentin çevresi daraltılarak, herbiri kale gibi olan 11 burçlu ve 3 kapılı yeni surlar yapılmıştı. Yeni surlar kente dairesel şeklini vermişti. Bu sur kapılarına ve burçlar, Selimiye merkezinden ışınsal gelişen yolların yönlendiğinde etkili olmuştu.

- **İKLİM**

Venedik Dönemi'ne kadar kentin ortasından geçen Kanlıdere (Pedhias), taşma tehlikesinden dolayı yerleşmenin konumunu etkilemiş; derenin yakın çevresi boş bırakılmıştı. Bu taşkınlar yaygın, dağınık kent oluşumunda da

etken olmuştur. Depremler de bütün adada olduğu gibi çeşitli dönemlerde yıkımlara sebep olmuştur. Doğanın olumsuzlukları burda da kendini hissettirmekteydi.

Osmanlı Dönemi'nde nüfus yoğunlaşmış ve kent dokusunda, dar eğri-büğrű sokaklarla bunları çevreleyen sıra evler oluşmuştur. Bu sokak yapısını, konutların formunu ve kullanılan malzemeyi de belirleyen büyük ölçűde sıcak Akdeniz iklimi olmuştur.

• UYGARLIKLARIN ÖRTÜŞMESİ

Lüzinyan Dönemi'nde, Ortaçağ'da karanlık yılların yaşandığı bir dönemde, Lefkoşa'da Fransız asilleri gösterişli, savurgan günler geçiriyordu. Kentte birçok Hristiyan ve Müslüman tüccar ve bunların yaptırdıkları 250-300 kilise vardı. 'Uygarlıklar için gelişme demek, harcamaların, savurganlıkların artması demektir' (Braudel, 1990, s.114). Ekonomik bunalımlar da, bu savurganlıkların, gelişmenin yansıması olan gösterişli kiliselerin şantiyelerin kendini göstermekteydi. St. Sophia kilisesinin inşaatının yaklaşık 100 yıllık sürede tamamlanması bunun göstergesi olabilir.

Minareli bir Gotik kilisenin çelişkisi gibi bağdaşmaz görűnen birçok öge, gotik kapılarla saçaklı damlar, cumbalar bütünleşerek uyumlu bir bütűnde biraraya gelmiştir. Latin ölüleri artık kilise olmayan camilerde yatmakta, Müslümanlar Gotik kiliselerde dua etmektedir. Burdaki kültür, din ve biçim çelişkisini uyumlu kılan, Akdeniz'in bir mozaik olma özelliğidir.

• MİRAS

Her dönem, kendinden önceki yapı mirasını, yıkılan binaların temellerini, sütunlarını, kapı başlıklarını kaynak olarak kullanmıştır. Gotik kapılı Türk hamamı, Venedik Dönemi'nde surlar dışında yıktırılan binaların surların yapımında kullanılması, daha sonra bu binaların sütunlarının Müslüman mezarlarına başlık olarak konması da bu anlayıştır. Böylece kente karakterini veren, farklı dönemlerin kopukluğu değil, bütűnlüğüdür. Selimiye

Bölgesi'nde de kentin bir açık müze gibi tarihi mirası sunması yoğun şekilde hissedilmektedir. Sadece yapı kalıntıları değil, zanaat, sanat ve diller de mirasın bir parçasıydı. Ancak Akdeniz kültüründen uzak olan İngilizlerden sonra bu anlayışın yerini müzecilik anlayışı almıştır. Yıkılan Lüzinyan ve Venedik binalarının Gotik pencereleri, kornişleri, başlıkları, Taş Eserleri Müzesi'nde sergilenmektedir.

• KENT MEKANLARI

Kent, dini, eğitim, ticaret etrafında gelişmiştir. Sokaklar dar, eğri-büğrü de olsa, grid de olsa bu meydan şeması, Arketip Akdeniz kentinden beri devam etmiştir. Meydanların çevresinde, genellikle, halkın oturup vakit geçirdiği kahvehaneler yer almaktadır. Kenti tanımlayan esas öğeler sokaklar ve meydanlardır. Sokaklar, herkesin malıdır; dışavurumların, paylaşımın, farklı yaşamların tanıklığının mekanıdır. Yaşamları dışarıda kurulmuş adalı - Akdeniz'li insanlar için sokakla (kamu mekanı) evi (özel mekan) ayıran eşik, önemli bir sınır elemanıdır. Çıkmaz sokaklarsa, konut grubuna entegre olmuş kapı önü olarak kullanılmaktadır.

• POLİTİKA VE GÖÇ

Kıbrıs'ın durmadan el değiştirmesine, bir mal gibi satılmasındaki en önemli etken politikadır. Konumunun bölgesel öneminden dolayı, güçlü olan ve yayılabilmek için adayı bir üs olarak gören yönetimler, adayı elde tutmaya çalışmışlardır. Bu politik değişimler yaşanırken, Lefkoşa Lüzinyanlar, Venedikliler, Osmanlılar ve Hindistan yolunu tutmak isteyen kuzeyli İngilizler için idare merkezi olarak önemini korumuş ve yeni sahiplerinin beğenisine göre şekillenmiştir.

Adadaki ve Lefkoşa'daki farklı ırklardan, kültürlerden, dinlerden insanları ve bugün Lefkoşa'daki Yeşil Hat'ın iki tarafında, iki toplumu var eden de politika ve beraberinde getirdiği göçtür. Göç, kentin oluşum senaryosunu, yaşam şekillerini büyük ölçüde etkilemiş; görsel olarak da bu katmanlaşmayı binalara, sokaklara, örüntülere yansıtmıştır.

Lefkoşa ve Selimiye Bölgesi'nde, politika ve göçün, Akdeniz'deki ortak yansımalarının dışında, kentin karakterini etkileyen 'yere özgü' etkileri de olmuştur. Bunlar, kentin biçimini olduğu kadar, toplumsal yaşamı da etkilemiştir.

Savaşın getirdiği kopukluğu hissettiren, kentteki bölünmüşlük ve terk edilmişliktir. Yüzyıllarca aynı iklimi, aynı toprakları, benzer yaşam şekillerini paylaşan Kıbrıs'lı Türk ve Rum'ları, azınlık olmayan iki etnik toplumu yanyana barındıran tek kent Lefkoşa'dır. 1963'ten beri kent, sürekliliğini kaybetme sürecine girmiştir. Barikatlarla son bulan yeni çıkmaz sokak görüntüleri kentin yeni kimliğini vurgulamaktadır.

Tarihin süreklilik gösteren ortaklığı göç de, son yıllarda özellikle Selimiye Bölgesi'nde etkileri görülen, 'kaçak işçi göçü'dür. İlk oluşumundan beri kentin soylularının ve yöneticilerinin ikamet ettiği bölge, ciddi bir toplumsal değişime uğramaktadır. Eskinin mirasçısı olduklarının bilinciyle, kendi kültürlerini adaya getiren ve varolanla bütünleştiren, anıtsal ibadethaneler, sanatsal konut binalarıyla kenti zenginleştiren Latin, Venedik, Osmanlı ve farklı bir anlayışa sahip İngiliz göçmenlerin yerine gelen en son göçmenler için, kaldıkları yerin neresi olduğu ve burasının geleceği önem taşımamaktadır. Yaşadıkları yeri sahiplenme duygusu taşımayan, ada kültürüne, sokak yaşamına alışık olmayan bu insanların, bina cephelerine, konut ve kent mekanlarına yaptıkları keyfi müdahaleler, yeni bir kent imajını oluşturmaktadır.

Yeni göçmenlerin buraya yerleşmesinde, bölgenin sınır bölgesine yakınlığı, eski binaların bugünkü konfor ihtiyacını karşılayamamasından dolayı kent dışındaki yeni evlerin tercih edilmesi ve uygulanan konut politikalarının etkisi büyüktür.

Kent ölçeğindeki çözümlemede, sadece yapılar ve adetler değil, bunların gerisindeki kavramsal anlamlar da birlikte düşünülmelidir.

Kent mekanını, mimari biçim ve örüntü dilini oluşturan toplumlar, yapıların ve adetlerin gerisindeki kavramsal dili de beraber oluşturmuşlar veya taşımışlardır.

Lefkoşa ve Selimiye Bölgesi özeli, konum ve biçim olarak aykırı görünse de, Akdeniz Dünyası'nın - Braudel'in kriterleriyle sorgulanan - ortak kavramlarını barındırdığı görülmektedir. Coğrafyası ve tarihi geçmişiyle birlikte, kente kendine özgü karakterini veren, farklı etnik toplumları yan yana yaşatan ve farklı dönemlerin etkilerini aynı kent bütünü ve hatta aynı binada var eden, bu ortak kavramlardır.

BÖLÜM 6. SONUÇLAR

Akdeniz, artık Klasik dönemdeki gibi bilinen dünyanın merkezinde değildir. Modern dünyanın gelişmişliği, iş imkanları, metropollerde aktivitelerin giderek artması, aynı zamanda adaların bu dünyanın gerisinde kalması, adalardaki nüfusun ve kaynakların bu büyük metropollere kaymasıyla sonuçlanmıştır. Ancak bölge, sadece doğu-batı değil, önemli bir kuzey-güney trafiğinin merkezinde; ekonomik olarak gelişmiş, fakat demografik krizin ve teknolojik gelişmelerin baskısının yaşandığı Avrupa'nın komşuluğundadır. Güneşi, denizi ve özgün kültürüyle Akdeniz ve özellikle adalar, Avrupa'nın rağbet ettiği bir dinlenme ve tatil mekanıdır. Bu sezonluk göçün de beraberinde getireceği birtakım problemler vardır (Burgel, 1986). Büyük veya küçük, adalarda birtakım değişimlerin kaçınılmazlığında, toplum da bu değişimi kabullenmeye hazırlıklı olmalıdır (Coccossis, 1987).

İletişimin, gelişmeye ayak uydurmanın etkisiyle, özellikle yanlış politikalar uygulandığı takdirde, geçmiş kimliğe yabancılaşmanın olumsuz kültürel sonuçları da yaşanmaktadır.

Değişimin getireceği yeni mekanların üretiminde kopukluğun yaşanmaması için, mevcut kent, ya da yerleşme biriminin biçimsel analizi - konuyu toplumbilimsel, etnolojik ve tarihsel yorumlarla da buluşturmak olanağı verdiğinden - yeni tasarımlara veri oluşturacak gereken önemli bir belge oluşturmaktadır. Bu bağlamda yapısal çevrenin doğru bir değerlendirmesinin ve yorumunun yapılmasında, tipolojik ve morfolojik analiz de, basit bir faydacılığa ve salt tekniğe indirgenemeyecek bir entellektüel merak ya da toplumsal gerçeklikten kaçış değil, aksine, o gerçekliği ve onun ürettiği biçimsel ürünleri yakından tanımak ve daha yetkin olarak değerlendirmek yolunda başvurulması gerekli biçimsel araçlar olarak görülmelidir (Yücel, 1982).

Kıbrıs gibi kaderi politik kararlara bağlı olan bir adada, tarihi Suriçi kent ve Selimiye Bölgesi için, morfolojik ve tipolojik verilerin kesin tasarım önerilerine dönüştürülmesi zordur. Suriçi kent ve Selimiye Bölgesi, canlı bir sistem olarak görülmeli ve kapalı bir sistem içinde değil, değişen çevresel kararlara göre, çözümler önerilmelidir.

İç ve kıyı kentlerinin birbirleriyle olan ilişkileri gözönünde tutularak, Lefkoşa'nın kendi içinde ve ada içindeki kapasitesini ortaya koyma gereği vardır. Bir kıyı kenti olmasa da, adanın ve bölgenin turizm potansiyelinin buraya da aktarılabileceği, gözönüne alınmalıdır.

Kentin, ada ve bölge içindeki karşılıklı etkileşimi ve politik - ekonomik faktörler, kent ve konut politikalarının belirlenmesinde gözardı edilmemelidir. Lefkoşa için, belirlenecek politikalar, iki ölçekte; Suriçi kent ve yeni kent ölçeklerinde önem taşımaktadır. Suriçi için önemli olan, ada halkının tarihsel ve mekansal geçmişini yansıtan varolan dokunun, yokolmasının engellenmesi, kullanım potansiyelinin değerlendirmesi ve iki kesim arasında, bölünmüşlüğün getirdiği kopukluğu azaltmak için alınacak ortak tasarım kararlarının uygulanmasıdır. Bugünün mirası olarak yarına aktarılacak yeni kentte yapılacak yeni tasarımlarda da çevresel ve mekansal kalitenin yakalanması önemlidir.

Bu bölgeler için alınacak makro kararlar, mekan ölçeğindeki mikro kararları içermektedir. Doğru mekan kararlarının belirlenmesinde, farklı ölçeklerde tartışılan kavramsal ve biçimsel analizin ortaya koyduğu Akdenizlilik, adalılık, yerellik, kültür, konut, kent, imaj, yaşam ve kullanım olguları gözönüne alınmalıdır.

Kent ve konut ölçeğindeki tasarım kararlarının verilmesinde, adanın tarihsel sürecinde, 'yer'e ait özelliklerine göre var olan ve sürekliliğini koruyan mekan ve yaşam örüntüleri, gözönüne alınacak birtakım anahtar parametreler ortaya koymaktadır.

- **Akdenizlilik-Adalılık;** turizm potansiyeli, sosyal yaşam isteği
- **Sosyal yaşam isteği;** mahalle, meydan, sokak yaşamı, rekreasyon alanları, kahvehaneler
- **İklim;** yapı malzemesi, doluluk boşluk oranı, gölge, yeşil alan
- **Parselasyon;** yapı adası, parsel, işlev, konut şekli
- **Sokak;** homojen kat yüksekliği, ritim, kapı önü
- **Konut grubu;** komşuluk, süreklilik
- **Konut;** geçim- yaşam tarzı- tip
- **Aile;** birliktelik, çeyiz konut
- **Miras;** Suriçi dokusu ve tarhi, kültürel değerdeki binalar, koruma
- **Değişim;** trafik-yol, mekan, yaşam, insan.

Tarihsel süreçte, sabit kalan bir şey, adanın geleceğinin, hala, ada halkları dışındaki güçlerin kararlarıyla belirleniyor olmasıdır. Sabit olan diğer şeyse, 'değişim'dir; Suriçi ve Selimiye Bölgesi'nin bugünkü durumunun da böyle devam etmeyeceği...

KAYNAKLAR

- Alexander, C.,(1977), A Pattern Language, Oxford University Press,
- Antoniou, J.B.(1981), Islamic Cities and Conservation, the Unesco Press,Switzerland.
- Ateşin, H.,(1990), Gelenek ve Modernizmin Kısılcığında İnsan ve İnşa Edilmiş Çevre, Halkbilim, Halksanatları Derneği Yayını, 90/1-2, Yıl:5, Sayı:17-18, Lefkoşa.
- Bacon, E. N.,(1995), Design of Cities, M.I.T. Press, Chicago.
- Beratlı, N., (1991), Kıbrıs'ta Ulusal Sorun.
- Beratlı, N., (1995), Kıbrıslı Türklerin Tarihi, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa.
- Bergil, M.S., (1995), Doğu Akdeniz'de Bir Uygarlık Gemisi, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa.
- Braudel, F., (1990), Akdeniz Mekan Ve Tarih, Metis Yayınları, İstanbul.
- Braudel, F., (1990), Akdeniz Ve Akdeniz Dünyası, II: Cilt, Eren Yayınları, İstanbul.
- Braudel, F., (1995), Akdeniz İnsanlar Ve Miras, Metis Yayınları, 2. baskı, İstanbul.
- Burgel, G., (1986), Changes In The Geography Of Mediterranean Settlements, Ekistics 316, s.69-73.
- Coccossis, H.N., (1987), Planning For Islands, Ekistics, 323, s.84-87.
- Cyprus In Pictures, (1992), Prepared by Geography Department, Lerner Publications Company.
- Demi, D., (1992)The Typology Study on Nicosia: Guidelines and Typology Manual for Their Application, UNDP Nicosia Master Plan Implementation Phase.
- Dener, A., (1995), Sosyal ve Mekansal Değişimin Etkileşimi: Cumhuriyet Sonrası İstanbul Konutları, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Doktora Tezi,İstanbul.
- Diaz-Berrio, Dr. A. S., (1982), Nicosia Master Plan, Urban Conservation, U.N.D.P., U.N.C.H.S.

- Didonis - Bozineki, P., (1985), Crete, Greek Traditional Architecture, Melissa Publishing House, Atina.
- Dixon, W. H., (1879), British Cyprus, London.
- Dreghorn, W., (1979), The Antiquities of Turkish Nicosia
- Durell, L., (1992), Acı Limonlar, Kıbrıs 1956, Belge Yayınları, İstanbul.
- Erzen, A., (1969), Kıbrıs Tarihine Bir Bakış, Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi, Türk Heyeti Tebliğleri s.79, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları:36, Seri:I-Sayı:A2, Ankara.
- Foreign Area Studies, (1979), Cyprus, A Country Study, The American University Press, Washington.
- Gazioğlu, A., (1994), Kıbrıs'ta Türkler (1570 - 1878), Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi, Lefkoşa.
- Gille, M., (1994), The Cote Dazur, Casa Editrice Binechi, Italy.
- Gottmann, J., (1986), Orbits: The Ancient Mediterranean Tradition of Urban Networks, Ekistics 316, s.4-10.
- Günbulut, Ş., (1994), Mimarlığın Sınıfsal Dili, Mimarlık 259, s.39-43, İstanbul.
- Gunnis, R., (1973), Historic Cyprus, K. Rüstem & Brothers Yayınları, Lefkoşa.
- Gürkan, H.M., (1996), Kıbrıs Tarihinden Sayfalar, Galeri Kültür Yayınları, 3. baskı, Lefkoşa.
- Gürkan, H.M., (1989), Dünyâ ve Bugünkü Lefkoşa, Lefkoşa Belediye Yayınları, Lefkoşa.
- Hakeri, B.H., (1993), Başlangıcından 1878'e dek Kıbrıs Tarihi, K.K.T.C. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Lefkoşa.
- Halkbilim Sempozyumları, (1986) I., II., III., ve IV. Halkbilim Sunulan Bildiriler, K.K.T.C. Turizm ve Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Hall, E.T., (1977), Beyond Culture, Anchor Books, Anchor Press/Doubleday Garden City, New York.
- Hanworth, R., (1986), The Heritage of North Cyprus, Tezel Offset and Printing Co. Ltd., K.K.T.C.
- Hoag, J.D., (1987), Islamic Architecture, Faba & Faber, London.

- Home, G., (1960), Cyprus Then and Now, J.M. Dent. & Sons Ltd.
- Hummon, D.M., (), Housing, Culture, and Design, "Culture As A MeaningSystem: Cultural Meanings of Home, House and Family", S.205-301,
- Faget Editrice, (1989), Gitta Portiali Del Mediterraneo, Genoa.
- İslamoğlu, M., Ülkemiz ve Kültürümüz.
- Johnston, N.J. (1983) Cities in the Round, University of Washington Press, Seattle.
- Kuban, D., Akın, N., Selimiye Ve Arab Ahmet Bölgeleri İçin Bir Analiz.
- Kıbrıs'ın Dünü - Bugünü Uluslararası Sempozyumu, (1991), K.K.T.C. D.A.Ü. ve T.C. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörlükleri Yayınları, No.8.
- Lee, M., Lee H., (1973), Islands.... Cyprus.
- Lefkoşa Türk Belediyesi, (1991), Lefkoşa Belediye Yayınları, Lefkoşa.
- Lefkoşa İmar Planı Mevcut Durum Raporu, (1995) Şehir Planlama Dairesi, Lefkoşa.
- Llum, D.U., (1987), Malta, then and Now.
- Lynch, K. (1992), The Image of the City, MIT Press, London.
- Lynch, K. (1989), Good City Form, MIT Press, London.
- Mariti, G., (1909), Travels in the Island of Cyprus, Çev: C.D. Cobham, Cembridge.
- Mellaart, J., (1965), Earliest Civilisations of the Near East, McGraw Hill Book Company, New York.
- Michaelides, C.E., (1967), Hydra, A Greek Island Town, Its Growth and Form, University of Chicago Press, London.
- Nalbantoğlu, M., (1993), Lefkoşa Tarihsel Kent Mekanı Bütününe Yönelik İyileştirme Önerileri Konusunda Analitik Bir İnceleme ve Arab Ahmet Mahallesi Özelinde Bir Örneklem Denemesi, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Neder, A., Bakhtiar, L., (1973), The Sense of Unity, The University of Chicago Press, New York.

Nicosia Master Plan, Final Report, (1984), U.N.D.P., U.N.C.H.S.

Orhonlu, C., (1969), Osmanlı Türklerinin Kıbrıs Adasına Yerleşmesi (1570-1580), Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi, Türk Heyeti Tebliğleri s.91, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları:36, Seri:I-Sayı:A2, Ankara.

Özoran, B. R., (1969), Kıbrıs'ta Türk Kültürü, Tanzimat Devrinde, Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi, Türk Heyeti Tebliğleri s.139, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları:36, Seri:I-Sayı:A2, Ankara.

Öztekin, E., (1996), Görüşme, Şehir ve Bölge Planlama Dairesi, Mimar.

Rogoti, D., (1989), Yiannina, Greek Traditional Architecture, Melissa Publishing House, Atina.

Salvator, A. L., (1983), Levkosia The Capital of Cyprus, Trigraph, London. (First publication in 1881).

Schulz, N. C., (1980), Genius Loci Towards A Phenomenology Of Architecture, Academy Editions, London.

Sincerity V Slander - On the Preservation of Cultural Heritage, Cultural Heritage Association of North Cyprus

Soygeniş, S., (1995), Konut Yerleşimlerinde Konut Tipoloji ve Yerleşim Örüntülerinin Değerlendirilmesine Yönelik Analitik Bir Çalışma, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Doktora Tezi, İstanbul.

Tamaro, S., (1995), Yüerğinin Götürdüğü Yere Git, Can Yayınları, 4. basım, İstanbul.

Thakurdesai, S.G., (1972), Sense of Place in Greek Anonymous Architecture, Ekistics 204, November.

Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, (1995), Elveda Doğduğum Toprak, Fotoğraflarda Anadolu'nun 150 yıllık Göç Tarihi.

Ulaş, U., (1990), Lefkoşa Arab Ahmet Mahallesi Konutları Morfolojik Analizi, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi.

Ünlü, A., (1986), Geleneksel Çevrelerde Tasarım Verilerinin Saptanması İçin Bir Model, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Doktora Tezi, İstanbul.

Valigi, C., (1995), Rome and Vatican, Plugrat, Italy.

- Ward - Perkins, J.B., (1974), Cities of Ancient Greece and Italy. Planning in Classical Antiquity, Lewis Reprints, London.
- Yücel, A., (1981), Mimarlıkta Biçim ve Mekanın Dilsel Yorumu Üzerine, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, İstanbul.
- Yücel, A., (1982), Çağdaş Mimarlık, Çevre, Anlam ve Mimarlığımız Üzerine, Mimarlık, Sayı: 11-12, s.3-5, İstanbul.
- Yürekli, H., (1980), İnsan Davranışları ve Çevre İlişkilerine Bağlı Olarak Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesi İçin Bir Metod Önerisi, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Doktora Tezi, İstanbul.
- Yürekli, H. (1995), Evaluation of the Cultural Environment, Yüksek Lisans Ders Notları, İ.T.Ü, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

Huriye Gürdallı, 16 Haziran 1971'de Lefkoşı'da doğdu. 1990 yılında, Lefkoşı Tk Maarif Koleji'nden mezun oldu. Aynı yıl İ. T. Ü. Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü'nde başladığı lisans öğrenimini, 1993 - 1994 yaz yarıyılında altıncı olarak tamamladı. Eylül 1994'te, İ. T. Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Bina Bilgisi programında yüksek lisans çalışmalarına başladı.

Haziran 1996'da, Uluslararası Mimarlar Birliği UIA'nın, Habitat II kapsamında düzenlediği 'Convivial Spaces' konulu yarışmada, Aslı Kıyak'la birlikte mansiyon dl aldı.

